

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DOĞDUĞUM ŞEHİR

İstanbul 1926-1946

Mario Vitti

Çeviren: Sula Bozis

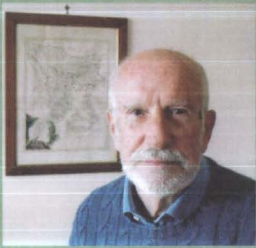
DOĞDUĞUM ŞEHİR İstanbul 1926-1946 - Mario Vitti

ιστός
istós

ιστός

istós

Mario Vitti, İstanbul'da, Beyoğlu'nun Tomtom Sokağı'nda doğdu ve büyüdü. Anne tarafından dedesi Miltiyadi Bey, Marko Paşa'nın kuzeniydi ve ikisi de saray hekimleriydi. İstanbullu bir İtalyan vatandaşı olarak önce İtalyan İlkokulu'na ve ardından evinin tam karşısında bulunan İtalyan Lisesi'ne gitti. Okulunu bitirdiği yıl, II. Dünya Savaşı'nın da bittiği yıldır, böylece üniversite eğitimine Roma'da başladı. O günden bu yana Roma'da yaşıyor ve beş torun dedesi. Çağdaş Yunan Edebiyatı alanında uzmanlaştı ve akademisyen oldu, Selenik, Paris Sorbonne, ve Lefkoşa Üniversiteleri tarafından Fahri Doktora'yla onurlandırıldı. En bilinen kitabı İtalyanca olarak yayımlanan *Çağdaş Yunan Edebiyatı Tarihi*'dir. Bu kitap Yunancaya, Almancaya, Fransızcaya ve Lehçeye çevrildi. İstanbul'u ziyaret etmeyi ve şehrin değişimini/dönüşümünü keşfetmeyi seviyor.

ιστός

istos

istos yayın: 40

tanıklıklar: 9

Mario Vitti, 2010
Istanbul nella memoria 1926-1946

© istos yayın, 2017

Birinci Basım
Mart 2018

Yayıma Hazırlayan
Alexandros Kampouris - Seçkin Erdi

Kapak ve İç Tasarım
Aykut Kaplan

istos yayın
Mumhane Caddesi, No: 39,
Aziz Andrea Manastırı Hanı, Karaköy-İstanbul
Tel: +90 212 243 41 61
www.istospoli.com | info@istospoli.com
Sertifika No: 25219

ISBN: 978-605-4640-57-7

Baskı:
Figür Grafik ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Yıldırım Oğuz Göker Cad., Nilüfer Sk.
5. Gazeteciler Sitesi, No: A 19/5 Akatlar-İstanbul
Tel: +90 212 282 77 01
Sertifika No: 14746

DOĞDUĞUM ŞEHİR İstanbul 1926-1946

❧ Mario Vitti ❧

Çeviren: Sula Bozis

ιστός

istos

Paralel ve Bilinmez Yaşamlar

Petros Markaris

Atinalı kızım takriben üç yıldır İstanbul'da yaşıyor. İstanbullu babası 49 yıldır Atina'da yaşamakta. Kızım İstanbul'u tanıdı ve ona âşık oldu, ancak yaşadığı İstanbul benim büyüdüğüm, yaşadığım İstanbul değil. Mario Vitti kitabında bu şehri sade ve dolaysız olarak anlatıyor, böylece şehri çeşitli ve değişik açılardan gözler önüne seriyor. Bu şehir benim de büyüyüp yaşadığım, bugün de hâlâ içimde taşıdığım şehirdir.

Aradaki fark nedir diye sorabilirsiniz. Mario Vitti önsözünde şöyle betimliyor:

Okuyucular, Türkler dışında Levantenler, Ermeniler, Yahudiler, Rumlar, Sefaradların yaşadığı şehirle

-Konstandinupolis'le- zorlukla özdeşleşecekler. Savaş travmaları yaşamamış olan bu şehrin, süreç içinde azınlıkların hızlıca ülke dışına gönderilmeleri ve Anadolu'dan yığınsal bir halde buraya yerleşmeye gelen Türkiyeli nüfusla birlikte görünüşü ve toplumsal yapısı değişti.

İstanbul, onu yaşadığım ve hâlâ anımsadığım gibi, azınlıkların yaşadığı şehirdi. Sözüm Mario Vitti'nin tanımladığı azınlıklar dışında, o yıllarda İstanbul'da yaşayan Türkleri de kapsamaktadır. Çünkü onlar da, Türkiye'de yaşayan diğer Türklerle kıyaslarsak -İzmir'deki Türklerle birlikte- azınlık oluşturunuyordu.

İstanbul'da yaşayan Türkler Almanların *Bildungsbürgertum* olarak tanımladıkları eğitim görmüş kentli sınıftı. Ne yazık ki, Jön Türklerle başlayan milliyetçilik, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra hızla yayılıp onları da sürükleyerek ayrıcalıklı konumlarını, yani azınlık olduklarını algılamalarına izin vermedi. Günümüzde çok geç farkına vardılar, kendi şehirlerinde gettoda yaşıyorlar.

Kabataslak bir hesap yaptığımızda, Mario Vitti'nin İstanbul'dan gittiği yıllarda şehrin nüfusu 1 milyondur. Ben İstanbul 1.5 milyon iken gittim. Günümüzde İstanbul 20 milyona yakın bir nüfusa erişti ve dünyada Kürtlerin yaşadığı en kalabalık şehir oldu - beş milyon Kürt yaşamaktadır.

Mario Vitti ailesinin tarihini anlatırken, Adalar-

da veya Boğazda yazlarını geçiren, hizmetçili, dadılı varlıklı bir azınlık ailesinin canlı ve detaylı portresini çizer. Avrupa felaketlere batarken, cennette yaşayan Rumlar yazın başka kışın başka yerlerde oturma lüksüne sahiptirler.

Hayatları biraz ünlü Türk şairi Orhan Veli'nin hicivli şiirine benziyordu:

*Ne atom bombası,
Ne Londra Konferansı;
Bir elinde cımbız,
Bir elinde ayna;
Umurunda mı dünya*

Aslında bu yapay bir görünüş. Çünkü bu sözde kaygısızlığın arkasındaki trajedinin fısıltısını algılamak zordu. O yıllarda Ermeni katliamını kim biliyordu? Kimse. Bu konuyu kimse konuşmuyordu, ne babam ne de diğer ölümden kurtulanlar. Hâlâ babamın anneme fısıldayarak birini gösterip: “Gelip vaftiz oldu” dediğini hatırlıyorum. Kastettiği ölümden kurtulmak için Müslüman olan Ermenilerden birinin İstanbul’a gelerek dinini geri almasıydı. Saraçoğlu hükümetinin 1942-1943 yıllarında azınlıklara uyguladığı yıkıcı Varlık Vergisi dehşetinin evimizi nasıl sardığını hâlâ hatırladığım gibi. O zaman 5 yaşındaydım, babama ko-

nulan verginin ödenmesi için gerekli borç para bulma heyecanını –aksi halde amele taburuna yollanacaktı– yaşayan ailemin hatırasını içimde taşıyım.

Mario Vitti'nin anılarını okurken farkında olmadan benim aile anılarımla ortak yanlarını anımsamaya çalıştım.

Mario Vitti, tıpkı benim gibi, karma bir ailenin çocuğu idi. Babası İtalyan, annesi Rumdu; benim babam Ermeni, annem Rumdu. İstanbul'daki azınlıklar kapalı cemaatler halinde yaşamaktaydılar: Rumlar Rumlarla yaşıyordu, Ermeniler Ermenilerle, Yahudiler Yahudilerle. Karma aileler dışa daha açıktı, çünkü aileyi oluşturan her iki cemaat ile ilişkilerini sürdürüyorlardı. Belli özel nedenlerle Rumlaşmayı seçen ailem bile, babamın kökeni nedeniyle az da olsa Ermenilerle belirli ilişkileri sürdürmekteydi.

Mario Vitti de tıpkı benim gibi Rum lisesinde okumadı. O İtalyan okuluna, ben Avusturya Lisesi'ne gittim. Mario Vitti Rumcayı evinde öğrendi ve öğrendiği bu Rumcayla Çağdaş Yunan Edebiyatının önde gelen, keskin zekâlı ve kavrayışlı araştırmacısı olmayı başardı.

Ben doğum yerim olan Heybeli'deki ilkokulda Rumca eğitimimi öğretmenlerim Bayan Hrisanthi, Bayan Ksantipi ve Bay İkonomidis'ten aldım. Okur-larımın okuduğu Rumca kitaplarım, okulda öğrendiğim bu Rumcayla yazıldı.

İstanbul'da azınlığa dâhil ailelerin büyük çoğunluğu genel eğitim ile birlikte yabancı dil öğrenmenin gerekliliğe inanıyordu. Sanırım bu azınlıkların duyduğu güvensizlikle bağlantılıydı. Milliyetçi ve baskıcı bir ortamda yaşamaktaydılar, ikinci sınıf vatandaşlardı. Gelecek için duydukları korku nedeniyle çocuklarının yabancı dilleri öğrenmesi ve başka bir ülkede yaşamak gerekliliği doğarsa, bu sayede daha kolay yaşayabileceklerine inanıyorlardı. Süreç içinde yaşananları değerlendirdiğimde, haklı olduklarını görüyorum.

Mario Vitti'nin aldığı özel Yunanca dersi, beni Rum eğitiminin simge isimlerinden sayılan, edebiyatçı Dimitris Manos'a götürdü. Her ne kadar İstanbul'daki Rum erkek liselerinde okumasam da, Dimitris Manos'un İstanbul'daki Rum lise eğitimi için ne kadar önemli bir öğretmen olduğunu biliyordum.

Mario Vitti, Dimitris Manos'tan büyük bir saygı ve sevgiyle bahseder. Onu çok iyi anlıyorum, çünkü Manos'un bütün talebeleri onun için aynı saygı ve sevgiyle konuşmaktaydılar. Benim onu yakından tanıma fırsatım olmadı, ancak yazları onu her gün Heybeli'de görürdüm. Dimitris Manos sırf edebiyat öğretmeni değildi. O yıllarda sıkça kullandığımız deyişle "O bir kültür adamıydı."

Mario Vitti'nin anıları beni İstanbul'da yayımla-

nan ve Rum Edebiyatının yanı sıra Çağdaş Yunan Edebiyatının da kilometre taşı sayılan iki edebiyat dergisine götürdü. *Tehni* [Sanat] edebiyat dergisinin yönetmeni edebiyatçı bayan Maya Drosu idi. Vitti'nin bu dergide ilk çalışmaları yayımlandı. Ünlü tiyatro oyuncusu Elena Halkusis'in ağabeyi olan Yanis Halkusis'in yayımladığı *Logos*^[1] [Söz] dergisi *Tehni*^[2] dergisinden yıllarca önce yayımlandı ve Yunan edebiyat literatüründe iz bıraktı.

M. Vitti'nin Yanis Halkusis'le tanışmasını anlatan bölüm kitabın en güzellerinden:

Baharat deposuna gitmek için, çeşitli ürünlerin karmakarışık bir halde daracık yollarda sergilendiği, kutular, sepetler, el arabalarının etrafı kapladığı, seslerin çılgınlıkların uçtuğu yollardan geçerek nerede başlayıp bittiği belli olmayan, egzotik aromalarla kaplı devasa bir mekâna vardık. Yarı karanlıkta ilerlerken çuvallardan ve varillerden etrafa yayılan anason, biber, tarçın, vanilya, zencefil, kişniş ve diğer tanımadığım çok güçlü baharat kokuları genzimi yakmaktaydı. Loş ışıktaki ka-

1. *Logos* 1918'de yayımlandı. Yayıncıları edebiyatçı Yanis Halkusis ve şair Omiros Bekes'tir. Derginin bürosu Aslan Sokak No. 5'te (sonraları Yeşil Çam Sokağı 29 numarada) bulunuyordu. Dergi 1922'de yayına ara verdi –çn.

2. *Tehni* 1944-1950 arasında yayımlandı. Aylık bilim ve edebiyat dergisiydi. Sahibi A. Hacıpulos, başyazarları edebiyatçı ve Rum lise öğretmenleri D. Papakonstandinos, Y. Diktabanis ve Maya Drosu idi –çn.

pıcı odasını andıran camekânlı küçük ahşap bir kabine geldik, alçak tavanının tam ortasından bir lamba sarkmaktaydı. Bu oda baharatçının (yani Logos dergisinin yayın yönetmeni Yanis Halkusis'in) bürosuydu.

O yıllarda edebiyatta yeni yollar açan aydınlar böyleydi. Yayımladıkları edebiyat dergileri, baharatların, egzotik ürünlerin yarattığı artı değerle finanse ediliyordu.

Ben İstanbul'da yayımlanan üçüncü ve son edebiyat dergisi olan *Pirsos*^[3] [Meşale] dergisine çalışma yollayarak yazın hayatıma başladım. Dergiyi Panayotis Abacis yayınlıyordu. Mario Vitti yazın alanında yolunu *Tehni* dergisine yolladığı ilk denemelerle buldu. Benim ise ilk çalışmalarım *Pirsos* dergisinde yayınlandı. Ondan sonraki yolumuz hepimizin malumudur.

Anılar ve duygulara dalınca insan gevezelikten kaçınamaz. Bu nedenle yazımı burada noktalıyorum. Eklemek istediğim tek şey, *Doğduğum Şehir* kitabı, benim de içine doğduğum, şekil ve inançlarımın içinde belirlediği İstanbul üzerine okuduğum en güzel ve duygulu metinlerden oluşuyor.

Atina, Eylül 2013

3. *Pirsos*, 1954-62 arasında yayımlandı; aylık edebiyat ve sanat dergisiydi; sahibi Panayot Abacı'ydı —çn.

Türkçe Baskıya Önsöz

Mario Vitti

Günümüzde özellikle Doğu Akdeniz'e sınırı olan ülkelerde yaşanan göç hareketleri nedeniyle *nostos* (sılaya dönüş) kelimesi devamlı gündeme geliyor ve dramatik anlamını koruyor. Bugün de Türkiye'nin, Yunanistan'ın ve İtalya'nın kıyıları, ta antikiteden –ve belki de daha önceden– beri bizlere başka diyarlara giden yolun bu kıyılardan geçtiğini, denizin tesis ettiği dar geçitten geçen göçmenlerin ise daima oldukları topraklara bir gün geri dönecekleri umudunu kalplerinde taşıdıklarını hatırlatma işlevini sürdürüyor. Homeros'un *Odysseia*'sını okuyanlar (epik şair Küçük Asya'nın bir kıyısından diğerine yaşanan korkunç serüvenlerin izleyicisiydi) üç bin yıldır bu kelimeyi tanırırlar. *Nostos* kelimesi dönüş kelimesiyle eşanlamlıdır, ancak dönmek için önce gitmek ge-

rektiğini vurgular. Batı dünyası nostos kelimesinden türeyen 'nostalji'den muzdariptir, çünkü *nostos* ve *algos* kelimelerinin birleşiminden oluşan bu kelime içinde acı ve yıpranmayı taşır.

Doğrusunu söylemek gerekirse ben bu 'nostalji hastalığı'na tutulamadım. *Nostos*'un hedefinde benim için hiçbir yer yok. Beni anne şefkatiyle kucaklayan şehir, savaşın kötülüklerinden koruyan, bana bütün maddi ve manevi nimetleri 20 yıl boyunca bahşeden, yani dünyaya gözümü açtığım günden başlayarak okul dönemimin sonuna kadar, hayatta hangi yolu izlemek istediğimi anlayana kadar yaşadığım yer olan İstanbul, artık benim için bir ütopya oldu.

Evet, bu ütopyada tekrar bulunmak isterdim; küçük bir çocukken yaşadığım şartların benzerine sahip olan Türk ailelerin çocuklarıyla tanışmak, onlarla oynamak, şakalaşmak, bizi hiçbir şeyin ayıramayacağını hissetmek isterdim. Okuduğum okullarda Türk sınıf arkadaşlarımla yakın dostluklarımız oldu. Ancak bu dostluklar onların aile çevresine uzanmamıştı. İşçi sınıfını oluşturan insanların arasında güçlü dostluklar kurulur, ancak burjuva aileler sarsılmaz sınıf bağlarıyla birbirine bağlıdır. Amerika'dan Rusya'ya kadar bulduğum tüm ülkelerde tanıdığım benim sınıftan insanlarla çok rahat ilişkiler kurdum. İstanbul doğumlu Türk hemşerilerimle bunun

gerçekleşemeyeceğini zannediyorum, çünkü onlar da ben de İstanbul sahnesinden kaybolduk. Onlar İstanbul'un bugünkü kalabalık nüfusu içinde Levantenler ve Rumlar gibi azınlık durumuna düştüler. Ben ise gurbet yolunu tutmuştum, *nostos* içermeyen bir gurbet.

Roma'da üniversiteye devam ettiğim ilk yıllarda doğup büyüdüğüm ülkeyle tekrar bağlarımı güçlendirmeye çalıştım. Hatta bilge Türkolog hocam Ettore Rossi'nin derslerine devam ettim. Hocam beni ilgiyle yakından destekliyordu. O vakitler Yakup Kadri'nin "Ses Duyan Kız" hikâyesini İtalyancaya çevirmiştim [*La Caravella*, Şubat 1947].

Türk edebiyatına yıllar sonra başka bir çalışmayla döndüm. İtalya'da televizyon yayınının henüz başladığı yıllardı ve kültür sanat programları yoktu, bu nedenle Rai radyosunun üçüncü programında, yarım saatlik altı yayında Çağdaş Türk Edebiyatını tanıtmak istedim. II. Dünya Savaşı sonrasında İtalyan ve Yunan şiiriyle profesyonel uğraşım beni yaşıtlarım olan aynı dönemin Türk şairlerine yöneltti. Pratik açıdan bu kolay değildi. Yaşamları, eserleri ve özellikle kitaplarına ulaşmak zordu. İmkânlarım ölçüsünde ulaşabildiklerimden mektupla yardım istedim. Hepsi istekle cevap verdi (Yolladıkları mektuplar Princeton Üniversitesi Firestone Kütüphanesi'nde

korunmaktadır). O. Rıfat, F. H. Dağlarca, Cahit Külebi, N. Cumalı, İlhan Berk ve Edip Cansever'i hatırlıyorum. Tüm şairler İtalyan ve Yunan meslektaşları gibi başka ülkelerde yaşayan okuyucularıyla ilişki kurmak ihtiyacını hissediyorlardı. Ancak günümüzde komik gelebilecek bir sorun baş gösterdi, telif hakları yazara mı yayınevine mi ödenmeliydi? İstanbul'da yaşayan şairler yayınevine değil, bizzat kendilerine ödenmesini talep ediyordu.

İstanbul'a yıllar sonra eşim ve çocuklarımla döndüm. Aileme doğduğum şehri tanıtmak istiyordum. Yunan eşim Aleksandra Türk ailelerin çocuklarına yaramazlık yaptıklarında bile sevgi ve şefkat dolu konuşmalarına hayran kalmıştı (mesela Adalara giderken vapurda ve başka mekânlarda). Ancak Rumlar aynı şartlarda çocuklarını sert bir tavırla devamlı azarlıyordu. Hatta Yeşilköy'de kuzenimizin aile dostu bir Türk ailesinin partisine çocuklarımızla davet edildiğimizde –muhteşem villaları deniz kıyısındaydı– eşim ev sahiplerinin ve davetlilerinin ne kadar modern olduğuna şaşırmıştı...

Bu seyahatten uzun yıllar sonra İstanbul'a ikinci gelişim ise daha kalabalık bir aile grubuyla gerçekleşti. Bu kez torunlarıma Beyoğlu'nda doğduğum, yaşadığım yerleri göstermek arzusundaydım. Hepsi şehre ve insanlarına âşık oldular. Mesleği gemi yapmak

olan büyük torunum Marko geri döndükten bir süre sonra tekrar İstanbul'u ziyaret ederek bütün Boğaz'ı ve antik surları yürüyerek gezdi.

Tomtom Sokak'ta geçen bu hikâyemi torunlarım için yazdım. Doğduğum ve ilk yirmi yılımı yaşadığım yerlerin bir rehberi olması niyetiyle. Bu küçük kitabın ikinci bölümünde ise alfabetik sırayla aklıma gelen birtakım şeyleri 2008 ilkbaharındaki ikinci seyahatimizden döndükten sonra kaleme aldım. Bir bakıma seyahat sırasında hatırlayamadığım veya dinlemekten sıkılacaklarını düşündüğüm şeyleri, sohbetin bir devamı olması amacıyla böyle anlattım.

Bu kitabı aile çevrem için hazırladığımı okuyucunun anlayacağına inanıyorum. Kaldı ki bu kitapçığın aile çevrem dışına çıkması Roma Üniversitesi Profesörü dostum Paola Maria Minucci'nin ısrarı sayesinde, kürsüsü tarafından yayımlanan bir dizi kitabın arasında yer alması sayesinde gerçekleşti.

Mario Vitti
Roma, 2017

Yazarın Notu

Bütün aile fertleriyle birlikte İstanbul'a, çocukluk yıllarımın geçtiği yerlere bir seyahat tasarlarken yazdığım kitabın ilk bölümü çok keyifliydi, çünkü hiçbir edebi kaygı taşı mıyordum. Torunlarıma ve çocuklarıma rehber olacak bir dizi metindi. İkinci bölüm 2008 ilkbaharında İstanbul'a yaptığımız seyahatten sonra yazıldı. Anımsadığım kişiler, mekânlar ve kelimeler bu bölümde yer aldı.

Dolayısıyla çocukluk anılarıma yer verdiğim bu çalışmam diğer kitaplarımı okumaya aşına olan okuyucuları hedeflemiyordu. Bu nedenle II. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda İtalya'daki büyük şehirlerin –Yunanistan'ın Atina veya Selanik gibi şehirlerini de buna ekleyebiliriz– durumunu şaşkınlıkla keşfeden okuyucular, Türkler dışında Levantenler, Ermeniler, Yahudiler, Rumlar, Sefaradların yaşadığı şehirle –Konstandinupolis'le– zorlukla özdeşleş-

cekler. Savaş travmaları yaşamamış olan bu şehrin, süreç içinde azınlıkların hızlıca ülke dışına gönderilmeleri ve Anadolu'dan yığınsal bir halde buraya yerleşmeye gelen Türkiyeli nüfusla birlikte görünüşü ve toplumsal yapısı değişti.

Buna rağmen günümüzdeki okuyucuların bu kişisel notlara merakla eğileceklerini ümit ediyorum. Belirtmeliyim ki bu notların ilgi alanı aile çerçevesi içinde kalacakken kitap halini alıp yayılması, 1946'da üniversite hayatımın başladığı Roma Sapienza Üniversitesi'nin Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyat'ı kürsüsüne Paola Maria Minucci'nin bir dizi seminer koymasıyla mümkün oldu. Ve yine belirtmem gerekir ki, Yunanlı okuyucunun kitabımla buluşması hemşerim Petros Markaris sayesinde gerçekleşti. Hem yayıncı Samuil Gavrilidis'e kitabımdan bahsetti, hem de yazdığı önsöz sayesinde dostluk dolu bir jestle kitabın daha geniş kitlelerce tanınmasına yardımcı oldu.

Mario Vitti
Roma 2010, 2013

I. BÖLÜM

İstanbul 1926-1946

Babam

Şu anda bulunduğum noktada her şey çok basit görünüyor. O yıllarda endişe veren, tehdit dolu ve bilinmeyen olaylar, şimdi çok uzaklarda kalmışlarken, başka türlü –başka hislerle– değerlendirilebiliyor. Bu hikâyelerin artık nasıl nihayete erdiğini ve her şeyin başka boyutlara ulaştığını biliyorum. Ayrıca gençlik yıllarım için belirtmem gerekir ki, o dönem tercihlerim bilinçli ve somut kararlar sonucu alınmış değildi. Doğduğum, büyüdüğüm ve ilişki kurduğum çevre, ailem, evimize gelen ziyaretçiler hepsi belirliydi. Seçebileceğim alternatifler çok kısıtlıydı.

Öncelikle beş torunumun da sorguladığı Yunan ve İtalyan kökenlerimi açıklamam gerekiyor. Helen, daha doğrusu İstanbullu Rumlardan olan annemin

anne tarafının ataları, kökleri Rum kelimesinin de bu isimden türediği Doğu Roma'ya, yani Bizans'a dayanan meşhur Fenerlilerdendi. Baba tarafı ise İstanbul'da yaşayan Kapadokya kökenli varsıl bir aileydi. Balıklı Hastane Vakfının hayırseverlerindendir. Babamın kökenleri ise Cenova'ya dayanıyordu, ataları asırlar önce Sakız Adasına yerleşmişlerdi. Bu adada halen *Vitteika* –Vitti'lerin köyü- adında bir köy bulunuyor. Ataları bey veya köle-hizmetçi olarak o derebeylikte yaşamaktaydı. Onlardan ailemize tek bir gelenek bile ulaşmadı. Dilleri Rumcaya, dinleri ise süreç içinde Ortodoks inancına dönüştü ve tam anlamıyla Rum oldular. Ancak 1923'te, Roma'da, dönemin bir bakanı bizzat ailemize İtalyan vatandaşlığını verdi. Böylece ben de İtalyan vatandaşı olarak doğdum.

Aile içinde eskilerden çok az hikâye ve fıkra kourundu, onlar da özellikle anneannemin ailesinden-di. Babama duyduğum hayranlık büyüdükçe, günlük küçük zorluklarla baş etme numaralarını öğrettikçe artıyordu. Ancak bizimle paylaşacağı özel anıları yoktu. Gençliğinde Osmanlı Bankası'nda veznedar olarak çalışmıştı. Bizlere bu uzak geçmişten ulaşan tek kanıt, bir komodin çekmecesinin ta dibinde unutulmuş 'kilometrelerce' uzun gümüş zincirdi. Zincirin bir ucunda banka kasasını açan anahtar bulunmalıy-

dı, diğer ucu ise kemerine bağlı olmalıydı. Böylece bir kasadan diğerine kolayca gidebiliyordu. Ergenliğimde bu hareketi her düşündüğümde zincir gözümde hınçla köpek kayışına dönüşürdü.

Yaşamının o dönemiyle ilgili bir anıyı yıllar sonra Atina'da tesadüfen tanıştığım eski bir meslektaşından öğrenmiştim. İoniki Bankası'nın müdürü olan, Avusturya-Trieste kökenli, iri yapılı, sarışın, kanlı canlı bu beyefendi, babamla aynı büroda geçirdikleri günleri hasretle anımsıyordu.

Doğduğum zaman babam bankerler birliğinin üyesiydi.^[4] Borsa merkezinin İstanbul olduğu süre boyunca, yani yeni başkent Ankara'ya taşınıp İstanbul'daki merkezin gücünü yitirmesinden önce, babam hayatı boyunca hep bu mesleği sürdürdü. Tahvil ve menkul değerler çalışma alanını oluşturuyordu. Ağustos 1968 tarihli *Hayat* dergisinde onun meslektaşlarıyla birlikte çalışırken bir fotoğrafını yayınlamıştı. Fotoğraftaki kişiler Yahudi, Ermeni, Rum ve bir-iki Türk bankerdir. Altyazıda, 1926'da borsada sterlinle ilgili yaşanan bir dengesizliğin dünya ekonomisinde yarattığı kriz anla-

4. Osmanlı döneminde hisse senetleri ve tahvillerin alım satım işlemleri önceleri Galata'da Havyar Hanı ile yöredeki mağazalarda yapılıyordu. Bir süre sonra, onun karşısındaki Komisyon Hanı'nda Borsa çalışmaya başladı. Borsa-cılardan oluşan büro ve onların seçtiği kişilerden oluşan kurul tarafından Borsa işletilmeye başlandı —çn.

ılmaktaydı. Atatürk'ün milli menfaat doğrultusunda, yabancı bankaların yerine uygulamaya koyduğu milli ekonomi politikasına rağmen, Türk burjuvazisi henüz ekonomiye hâkim değildi. Borsa faaliyetlerini hâlâ eski çokuluslu model çerçevesinde Yahudi, Ermeni, Rum ve Levantenler yürütüyordu ve bunlar ailemin görüştüğü dost çevreyi de oluşturunuyordu. Rumen kökenli bir Yahudi olan banker Raul Mikelesku'nun üstü açılan harika bir Renault arabası vardı. Ön kaputu ters bir gemi omurgası gibiydi, arka koltuk sivrikuyruğa yaslanıyordu. II. Dünya Savaşı sırasında felce uğrayan borsalarda, tahvil ve menkul değerler hiç kimsenin ilgisini çekmezken, kıymetli madenlerle ilgili alışveriş devam etmekte, böylece altın en sağlam para birimi olarak geleneksel değerini korunmaktaydı.

Babamın müşterilerinden biri Vatikan'ın İstanbul'daki dini temsilcisi, aydın ve entelektüel kişiliğe sahip olan Angelo Roncalli idi. Babam bana her görüşmeden sonra ona karşı hayranlığının daha çok arttığını söylerdi. Roncalli sonraları Papalık görevine getirildi.

Sultanın ortadan kaldırdığı dedemin dedesi

Aile içinde anlatılan hikâyelerin, neredeyse tümü, annemin annesi ve onun ailesiyle ilgiliydi. Anne-

min babasına dair hiçbir şey anlatılmazdı. Çocukluk yıllarımı anneannemin ailesiyle sıkı bağlar içinde yaşadım. Ebeveynlerim evliliklerinin ilk yıllarını Frango Teyze'yle aynı çatı altında geçirmişti; ben ilkokula başlayana kadar bu böyle devam etti. Ben Frango Teyze'ye *Grand'maman* (nine) derdim. Hayatının iyi, kötü, değişik olaylarına her değindiğinde, ayağını sinirle sallayarak derin bir ah çekerdi. Bir anlık suskunluktan sonra hep aynı Fransızca deyiş tekrarlardı: Hayat bir *donnant donnant*'dır (bir değiş tokuştur), vereceği olmayanın alacağı da olmaz. Onun durumunda da aynı şey olmuş. *Grand'maman*, çok genç yaşta veremden ölen ninem Anastasia'nın kardeşiydi. Annem kritik anlarında yetimliğini bize hatırlatır, babasının iğrenç davranışlarını –yeniden hayatını kurmak amacıyla ölen karısının, yani annesinin, ailesine öz kızını, yani kendisini nasıl terk ettiğini– anlatırdı. Frango Teyze Napolili bir İtalyan'la evlenmişti. Gençliğinde Bourbon Hanedanı'ndan kaçmış politik mülteci bir ressamın oğlu olan Giuseppe Marchesi'yle. Ona *Zio* Amca derdim. Zio çabuk kızdı, bin bir neden için karısına bağırır çağırır, kızdıkça herkes gizlenecek delik arardı. *Grand'maman*, yani Frango Teyze, onu susturacak bir karşılık bulmadığı anda hemen düşüp bayılırdı. İşin garip tarafı, amca bana karşı her zaman şefkatli ve güleçti. Hatta

zaman zaman yalnız benim için bir küçük kutu siyah havyar getirirdi – siyah havyara bayılırdım.

İki aile çok büyük, çift girişi olan bir dairede oturuyorduk. Apartman Tomtom Sokak'taydı, "Garde Malade" adıyla anılan Fransız rahibelerine aitti. Hangi tarikattan olduklarını hatırlamıyorum. Apartmanın diğer kiracıları Negri, Mancini, Leonardi adlı Levanten aileler ile keçi sakallı, sinirli bir profesör olan sosyalist ve antifaşist Ezio Bartalini'ydi. İtalya'nın kurtuluşundan sonra Roma Belediyesinde Meclis Üyesi olarak kısa bir süre hizmet verdi.

Odamdaki pencerenin karşısında İtalyan Konso losluğu, yukarıya doğru biraz ilerde, küçük bir mey danda, çepeçevre büyük parmaklıklarla kaplı İtalyan Elçiliği olarak hizmet veren Palazzo Venezia (Venedik Sarayı) bulunuyordu.

Apartmanımızın kapıcısı ufak tefek, uzun sakallı, başı tıraşlı, ciddi ve her işe koşmaya hazır Hüseyin adında bir Türk'tü. Herkes ona 'çavuş' derdi. Sıkça namaz için odasına kapanırdı ve bu süre zarfında ona ulaşmak imkânsızdı. Apartman sakinlerinin onunla ilgili yıllarca hatırladığı bir olay ise Ağrı Dağı eteklerinde bulunan köyüne gitmek için yaptığı uzun seyahatti. Gemiyle iki günlük Karadeniz seyahatinden sonra iki gün de deve sırtında bir kervanla seyahat ederek masallardaki gibi köyüne varmıştı.

Bizimle aynı dairede, ancak başka bir odada Teodosia Seimiri Teyze yaşamaktaydı. Herkes ona merak ve hürmet yaklaşırdı; sırf ilerlemiş yaşından dolayı değil, odasında, o küçük krallığında koruduğu, kendisi için kıymetli bir sürü obje nedeniyle de. Ancak benim sonsuz bir merakım vardı. Orada bulunan her şeyle ilgili sorular sorar, o da bana en küçük detayına kadar hikâyelerini anlatırdı. Çok ilginç olaylar yaşamıştı. Bana Orient Express'le yaptığı bir seyahati, Montreux'deki dişli raylı trenle çıktığı piknikleri anlatırdı. Bazen beni ortamdan uzaklaştırmaları gerektiğinde "Teodosia Teyze'ne git de sana biraz *al-kobenî*^[5] versin" derlerdi. Babam onun kişisel varlıklarının yönetiminden sorumluydu, o da bu gelirlerle yaşamını sürdürüyordu. Ksantopulu soyundan olan Teodosia Seimiri Teyze, annemin ninesinin kardeşiydi. Annemin ninesinin diğer kardeşi de, ki ben kundaktayken ölmüştü, bizimle aynı çatı altında, kızı Frango Teyze'yle birlikte oturmaktaydı. Ninemin anesi olan Madam Marie ise benim için şekilsiz bir hayalet, bir gölge gibiydi. Evvel zaman içinde yaşanmış ve hepten yitirilmiş zenginliklerin simgesi,

5. Alkobeni= Alıkoı Beni; çocukları oyalamak için ellerine tutuşturulan taze pişmiş börek, çörek ve sair. İstanbul'un Levanten ve Yahudi çevrelerinde kullanılan bir kalıptır -yn.

Miltiyadi Bey (yaklaşık 1880'ler)

bir aile enkazıydı. Onun masalsı hayatı, çocukluk yıllarımda ailenin sıkça anlattığı bir hikâyeydi. Annem ondan 'zavallı nine' diye bahsederdi; yaşlanınca eski yılların ihtişamından hiçbir şey taşınamasına rağmen ailenin geçmişine bir asalet gölgesi getirmekteydi. Tomtom Sokak'taki bir dairede ikamet eden ailenin...

Bu ninenin asıl adı Maria Ksantopulu'ydu. Birinci evliliğini Viyana'da Tıp okumuş, Sultan'ın doktoru olan Miltiyadi İoanidi Bey'le yapmıştı. Miltiyadi Bey, Marko Apostolidi Paşa'nın kuzeniydi. Marko Paşa ansiklopedilerde çağdaş tıbbın Türkiye'deki kurucusu olarak anılır. Elimdeki bazı belgelere göre en azından her iki kardeş çocuğu 1871'e kadar tıp okulunda öğretim üyesiydiler.

İstanbul'un fethinden bir asır önce Hadrianus'un ünlü şehri Edirne Osmanlı'nın Avrupa topraklarındaki ilk başkenti idi. Belki de Batılı güçlerin bunu sürekli hatırlaması için Sultan haremmini her yaz oraya tatile gönderirdi; doktor da onlara refakat etmek için Edirne'ye gitmişti. Ancak Miltiyadi Bey'in eski payitahta gidip bir daha geri dönmediği, ailede tekrarlanan bir söylenceydi; hiç kimse bana bu olayla ilgili bilgi vermek istemiyor veya gerçekten de pek fazla bir şey bilmiyordu. Ancak bana göre Miltiyadi aşk meşk nedeniyle Sultan'da kuşku yaratmış olabilir. Sarayın resmi dermatoloji profesörü olan doktor, haremdeki zührevi hastalıklar ve hadımların üretkenliğinin yarattığı sorunların tedavisiyle uğraşıyor olmalıydı. Bir ihtimal iftira ve entrikalara kurban da düşmüş olabilir. Doktorun kaybolmasından sonra dul eşi anında bütün gelirlerini kaybetti; çünkü böyle durumlarda mutat olduğu gibi gözden düşenlerin mal varlıklarına el konulurdu. Üstünde gül demeti nakışlı krem rengi bir ipek kese o aileden bana ulaşan tek hatıradır. Altın dolu keseyi doktorun eşine, katıldığı son hamam sefasında baş kadın hediye etmişti.

Bilindiği gibi asırlar boyunca hamam^[6] Türk kadınlarının tek eğlencesiydi. Temizlenip paklanmak ile birlikte, hamamda kadınlar gün boyu dedikodu yaparak, evlerinden getirdikleri yemekleri yiyerek vakit geçirirlerdi. Sarayın hamamı lüks, debdebe ve refah doluydu. Kurallar gereği, baş kadın Mari nineyi evinden hamama taşıyacak bir sedye gönderirdi. Eğlence gün boyu, mezeler, konuşmalar, saray dansözleri ve çalgıcı kadınlar eşliğinde devam ederdi.

Beş yetimle dul ve meteliksiz kalan Mari Nine'nin ikinci kocası Minas adında bir Ermeni'ydi. Anne-min *oncle Minasse* (Minas Amca) diye hitap ettiği Minas, Saray'ın özel görevlisi olarak Fransız dilinde yayımlanan eserlerin ve tiyatro oyunlarının sansür sorumlusuydu. Benimle ve eşim Alexandra'yla yıllarca dost olan Nadin'in babası Eram Efendi'nin kayınbiraderiydi. Nadin bir Fransız baronla evlendiğinden beri Paris'te yaşıyordu. Nadin'in İstanbul'da kalan kardeşleri Osman ve Korin sıkça görüşüp çok sevdiğimiz arkadaşlardandı. Osman'ın ailedeki büyüklere yaptığı kaba şakaları onlar anlamamazlıktan gelirdi. Korin bütün saygıdeğer bayanlar gibi, sert ve gurur-

6. Osmanlı döneminde hamam tüm cemaatlerin kadınları için haftada bir hem temizlenmek hem de konu komşu ve akraba olan kadınlarla birlikte evden hazırlanmış yemek, tatlı ve şurupların getirilip yendiği, bütün bir gün geçirilen bir alışkanlıktı –çn.

luydu. Sonraları, çevremizden evli bir kişiyle ilişkisi olduğunu öğrendiğimde, çok yadırgamıştım.

Ninemın ikinci eşinden bize Fransızca kitaplarla dolu kitaplığı miras kaldı. Voltaire'nin *Dictionnaire Philosophique*, Rousseau'nun yirmi beş çok güzel ciltli kitaptan oluşan 1818-1820 tarihli tüm eserleri (bunlar sonraları Roma'daki kitaplığıma da ulaştılar), Hammer'in *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*'nin Fransızca baskısı, Aydınlanma Çağı'nın bazı ciltli kitapları, Victor Hugo'nun şiir kitapları (ancak bu kitaplar 1955'te annem İstanbul'daki evi kapatıp eşyaları dağıttığında eskicilere satıldı; annem bir süre Atina'da kaldık, oradan da Roma'ya yanımıza geldi ve temelli buraya yerleştik). Lise yıllarımda *Dicti-onnaire Philosophique*'yi karıştırmadan kompozisyon ödevimi hazırlamazdım. Voltaire'nin ruhban sınıfına karşı eleştirel tavrı ile batıl inançların sistematik çürütülmesindeki inadı nedeniyle ona hayran olmuş-tum.

Ailemin Ermeni kolundan bana ulaşan birkaç eşyanın arasında Osman, Korin ve Nadin'in babası olan Eram Efendi'nin yüzüğünü de anmalıyım. Onun mebus seçildiğini ve hatta 1909'da Abdülhamit'e tahttan indirildiğini ilam eden dört cesur kişiden biri olduğunu o zamanlar bilmiyordum. Ayrıca Nazım Hikmet'in bir şiirinde anıldığını da... Önemli bir aile

hatırası olan elmas yüzüğü Nadin'e miras kaldı, ancak ticari değeri çok yüksek değildi. Süreç içinde, Nadin yüzüğü bana hediye etti, ben ise takmaktan utanıyorum.

Bu noktada konumuza bir ara verelim. Pek fazla isim andım ancak mevcut atmosferi başka türlü anlatmam imkânsızdı.

Radıkya, uçurtmalar

Marchesi ailesiyle birlikte kaldığımız dönemden çok az şey anımsıyorum. Çocukluk yılları sonsuz bıkkınlıkla ve ölü zamanlarla dolu olan bir süreçtir. Vaktin geçmesini ve artık 'büyük' olmayı beklersin. Ailedeki bir sürü kişiyi büyüttmüş olan Provence kökenli yaşlı dadım Matmazel Antoinette'nin acı radikalı bana zorla yedirdiğini hâlâ hatırlarım. O yıllarda nadir bulunan bir meyve olan muzı çocukluk arkadaşım Lena'nın babasının hastalandığım bir gün bana hediye getirdiğini de hatırlıyorum. Oburluğumu ortaya çıkaran gastronomik anılarımın dışında, yaptığımız uçurtmaları da unutmuyorum.

İlkbaharda, Paskalya gelmeden önce Avrupaî mahallelerimizde onlarca uçurtma gökte havalanırdı. Yaşça büyük çocuklar altıgen uçurtmalar yaparlardı. Önce uçurtmanın boyutları, sonra kuyruğunun

ağırlığı hesaplanır, iki yanına püsküler takılır, satın alınan ipin kalınlığı ve ağırlığı dengeli olmalıdır. Sonra uçurtmalarını evin terasından veya çatısından uçururlardı. Ben küçüktüm, ancak kuzenim Ernesto ve gürültücü arkadaşlarıyla terasa çıkar, İstanbul'u seyreder, Haliçi, Sarayburnu'nu, Galata Kulesi'ni, uzaktaki adaları tespit ederdim. Kuzenimle arkadaşları hava akımlarına göre uçurtmanın manevrasını yapar, ipi çekip bırakarak uçurtmayı uçururlardı (uçurtmayı kumanda etmek çok güçlü olmayı gerektiriyordu, çünkü rüzgârla ağırlığı artıyordu). Oluşan karşıt gruplardan her biri uçurtmalarını daha yükseğe uçurtmaya çalışır veya hızlıca geri çekerdi. Karşılıklı atışmalar kızışır, özellikle de uçurtmaların ipleri birbirine karışınca çocuklar hırçınlaşırlardı. Uçurtma havada dengesini kaybedip manevra yeteneğini kaybedince onlarca metreden yere çakılırdı, elbette ipine dolanmış karşı tarafın uçurtmasıyla birlikte. Bu an en kritik andı çünkü iki grup da bütün güçleriyle ipleri kendi taraflarına çekerken uçurtmaların evlerin damlarında kaybolmasına neden olurlardı. Uçurtmasının ipini kuvvetle ve hızla toparlayan birinci olurdu. Bu nedenle en akıllıca hareket, uçurtmayı grup olarak uçurtmaktır. Çünkü karşı tarafın uçurtmasını çekecek güç daha büyük olurdu. Olağanüstü bir deneyimdi. Bu savaşın adı kremala (darağacı) idi.

Ben de sanırım daha küçük ebatlarda bir uçurtma uçurtmuştum, tabii ki çatı katından değil. Okulumuzun iki adım ötesindeki şeker, tonton bir Yahudi olan Mösyö Modiano'nun dükkânından aldığım bir uçurtmaydı. Mösyö Modiano uçurtmaları giriş kapısının dışına asardı. Dükkânında çocukların sevdiği her şey bulunurdu... Karamelalar, elde sarılmış loli-polar, kâğıtlar, silgiler, mürekkepli kalemler, kalem uçları, kalem tıraşlar ve ev kadınları için gerekli bir sürü ıvır zıvır; iplik, kopça, kordela, düğme, muline iplikler (fermuar henüz keşfedilmemişti). Mösyö Modiano'nun mevsimi geldiğinde hemencecik dükkânı bu kadar renkli uçurtmayla doldurmasını bir türlü aklım almıyordu. Bunları nereden aldığını merak ediyordum, ancak merakımı gidermek için yirmi yıl sabretmem gerekiyordu. 1968'de eşim ve çocuklarımla İstanbul'a ilk gidişimizde dükkânından geçerek hâlâ uçurtma satıp satmadığını öğrenmek istedim. İyi tuhafiyeci amca "Hayır oğlum," dedi, "onları hazırlayan öldü." Peki kim hazırlıyordu? Bunları bir Rum berber iki müşteri tıraşı arasında yapıyordu.

İtalyan İlkokuluna gittiğim yıllarda bir dönemdir Marchesi ailesiyle birlikte kaldığımız evden ayrılıp aynı mahallede, Galatasaray'da, bir zamanlar suyu çok meşhur olan ama şimdi kurumuş çeşmenin karşısında bulunan, Vernudaki ailesinin apartmanına

taşındık. Annem ile çocukluk arkadaşları olan üç kız kardeş Vernudakilerin anneleri de anneannemin gençlik arkadaşıydı. Bu üç kardeş, babalarının ani ölümü nedeniyle evlenememişlerdi. Babaları yemek yerken aldığı korkunç haberli bir telgraf sonucu kalp krizi geçirip oracıkta ölmüştü. Telgraftaki habere göre bombardıman neticesinde bir yük treni havaya uçmuş. Bu olay I. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşmişti; günümüzde bu trenin ne taşıyor olabileceğini aşağı yukarı tahmin edebiliriz. Babalarının ani ölümü dolayısıyla yoksullaşan Vernudaki kardeşler, artık sosyal durumlarına uygun damatlara verecek çeyizleri olmadığından evlenememişlerdi. Böylece iki ağabeyleri de aile kurmaktan yoksun kaldılar; çünkü geleneklere göre ailedeki erkek çocuklar gerekli çeyizi sağlayıp önce kız kardeşlerini evlendirmeli, sonra da kendileri evlenmeliydi. Nihayetinde beş kardeşten hiçbiri evlilik mutluluğu tadamadı. Kaderleri böyleydi.

Belki de bu vesileyle beş kardeş de beni sevgiyle şımartırlardı. Ailemin tek çocuğu olduğumdan ve başka çocukları sıkça görmediğimden, bizden bir kat aşağıda oturan Vernudaki kardeşlerin ikindi atıştırması daveti heyecanla beklediğim bir bayramdı. Rahatsızlandığım zamanlar evimizden çıkıp onların kapısını çalmak için sebepler arardım. Mesela midem ağrıdığında, kız kardeşler şeker küpünün üstüne üç damla nane esansı

damlatıp ağzıma koyarlardı. Geniş yatak odalarında her şey intizamla yerleştirilmişti. Bir perdenin arkasında bulunan lavabonun üstündeki dolapları ve odadaki bir sürü başka şeyi ellememek şartıyla görmeme müsaade ederlerdi. Bir kaşık acı şurubu içmemek için nazlandığımda ağabeylerin küçüğü olan Petro, kokusunu almamam için burnumu iki parmağıyla tutup, ilacı içmem için binbir şirinlik yapardı. Petro her zaman benimle ilgilenecek vakit bulurdu. Küçük trenimle oynamak istediğimde bana yardım eder, birlikte yazı masası ile yatağının arasındaki zemine rayları monte eder, treni ileri-geri hareket ettiririrdik. Buharla çalışan treni isim babam bayram hediyesi olarak vermişti. Aslında tehlikeli bir oyuncaktı, ispiroyla çalışıyordu ve devrildiği anda yangın çıkabilirdi.

Vernudaki ailesinin malum ekonomik durumu nedeniyle apartmanın bakımı sorunluydu. Zaten evi geçindirmekte yaşadıkları zorluklar da belirgindi. Akşamları *Maggi* küpleri ve tel şehriyeyle hazırladıkları çorbayı içerlerdi. Gazetelerden ölüm ilanlarını, haç ve kilise haberlerini kestikten sonra kalan kâğıtları tuvalette kullanırlardı (o zamanlar henüz rulolar halindeki tuvalet kâğıtları yoktu). Tuvalette temizlik için gazete sayfasını elinize aldığınızda, kesilmiş yerlerden geriye kalan boşluğa elinizin denk gelmemesine dikkat etmeliydiniz.

Günümüzde bu bina ve demir dış kapısı olağanüstü bir biçimde restore edildi. Eskiden apartman kapısında yamuk yumuk yazılı ailenin ismi, şimdi kaligrafik bir yazıyla, ancak Fransızca 'Vernudaki' yerine İtalyan versiyonundaki *Vernudachi* olarak yazılı. Şimdi burada Goethe Enstitüsü ikamet etmekte.

Okul belası, yani okuma-yazma öğrenimi, ilkökula başlamadan önce dadım Matmazel Antoinette vasıtasıyla hayatıma girdi. Bana yazmayı ve okumayı İstanbul'da evlerde konuşulan günlük Fransızcadan öğretiyordu. Geniş çevrede kullanılan bu diyalekt, hatta Fransız bilim ve ticaret terimleri dahil Türkçeyi de etkilemişti. Kimsenin o yıllarda hatırlamadığı, annem doğduktan sonra veremden ölen annesi Anastasia Ninemin yerini alan Frango Teyzeye Fransızca *Grande maman* dememin nedeni buydu. Nine ile teyze *Dame de Sion* okuluna gitmişlerdi. Ermeni olan Eram ailesiyle, diğer Ermeni, Yahudi ve tabii ki Levantenlerle Fransızca konuşuyorduk.

Şimdi bürokratik meselelerden dolayı kapalı ve terk edilmiş durumda olan İtalyan İlkokulu evimizden, yani Vernudakilerin apartmanından takriben 200 metre ötedeydi. Sardinya kökenli *Sala* soyadında bir öğretmenimiz vardı. Sınıftaki tüm ufaklıklar olarak onu çok seviyorduk. Bize Savoyaların Sardinya diyalektiğindeki ulusal marşını öğretmişti ("*Surrè*,

surrè, surrè, le trombe liete squillano”). Yorgun ve dalgın olduğumuz vakit, belki kendisi de öğleden evvelki saatlerde uslu oturmamızı sağlamaktan bitap düştüğünden, bizlere tefrika halinde ve sonu asla gelmeyen ürpertici bir hikâye anlatırdı. Müthiş korkunç bir goril hikâyedeki iki kahramanla gece karşılaşır, binbir biçimde onları tehdit ederdi. Aynı hikâyeyi tüyleri diken diken eden çeşitli detaylarla, devamlı yeni şeyler ekleyerek anlatır, bizler ise gerilimden donup kalırdık. Hikâyenin sonunu sabırsızlıkla beklerken zil sesi en heyecanlı yerde kestiği için öfkelenirdik.

Dadım Artemisia'yla hamam günleri

Hamamla ilgili anılarım okul öncesi dönemi kaplar. Solgun hatıralar biraz büyüdüğümde annemin anlattıklarıyla tamamlandı. Dadi Matmazel Antoinette hâlâ evimizdeydi. Aynı zamanda dadım Artemisia da evde bize yardım ediyordu. Artemisia bizim için sıradan bir hizmetçiden daha fazlaydı. Sert bir mizaca sahipti, ebeveynlerim de ona saygılıydı, ancak sanki ondan biraz da korkarlardı. Bir sürü meselede karar mercii oydu. Bana verdiği büyük emeğin karşılığında hak iddia eder, bu benim için beklenmedik sonuçlar doğururdu. Ona karşı beslediğim duygular güçlü bir sevgi ve sonsuz bağlılıktı. Bugünkü değer-

Annem ve ben

lendirmeme göre ayrıcalıklı bir ilişkimiz vardı. Artemisia hayatımda devamlı var olan kadın figürüydü, çünkü o yıllarda annem çalışıyordu (İtalyan elçisinin sekreteriydi). Sırf bu nedenle olmasa bile, bana karşı mesafeli olduğunu hissederdim.

Burada bir parantez açmak ihtiyacını hissediyorum, çünkü şimdiye kadar sormaya cesaret edemediğim bir soru beni rahatsız etmekte. Niye bir süt annenin sütüyle beslendiğimi hâlâ anlayamadım; niye annem benden başka çocuk yapmadı. Acaba analık hissi eksik miydi veya daha fazla çocuk yapmasını engelleyen bir neden mi vardı? En kötü şüphelerimden biri ise çocuk sahibi olmayı arzulamadığı ve istemediği bir hamilelik yaşadığıdır. Belki babamın, bizzat içinde büyüdüğü gibi çok çocuklu, büyük bir aile kurma isteğine rağmen, karı koca tek çocuklu bir ailede karar kılmıştı. Annemle bu konuları konuşacak yaşa geldiğimde, o tek çocuğun ailede ne kadar önemli kazanımları olduğunu savundu. Ona göre hiçbir şeyi kardeşlerle paylaşmam gerekmemişti, ayrıca ailenin ekonomik imkânları şartları belirlerdi. Kabul etmeliyim ki ne cimrilik hissini ne de her şeye yalnız ben sahibim duygusunu hiçbir zaman taşımadım. Büyüdüğümde ailenin sahip olduğu şeylerle ilgili “bu benimdir” demek ihtiyacını hissetmedim. Hiç kimseden hiçbir şey talep etmedim.

Bugün anne sevgisinin ne olduğunu kendi kendime sormak ihtiyacını hissediyorum. Küçükken annem beni kucağına alır, nefesim kesilene dek göğsüne sıkıca bastırırdı. O gülerken ben sevinçten çığlık çığlığa şikâyet eder, annem ise “maymunların yavrularını kucaklarken boğabildiklerini biliyor musun” derdi. Bir umutsuzluk hareketi miydi?

Kim bilir hissettiği eksikler nelerdi. Gerçekleştirilmemiş gizli arzusunu nasıl belirteceğini bilemiyordu. O sıralarda komodinin çekmecelerini açıp yığınla fotoğraf çıkarırdı. Onu bir köşeden fotoğraflara birer birer bakarken izlerdim. Onlara dikkatlice bakar, birden yırtarak bin parçaya bölerdi. Hayatından atmak istediği geçmişi miydi? Arzuladığı geleceğin gölgesinde yaşadığı hak etmediği bir kader miydi? Umut-suz ve öfkeli hareketlerinin kaynağı neydi?

Annem her zaman benimle ilgilenmişti. İyi yetişmem için gereken her şeyi en iyi şekilde bizzat programlanıp, en mükemmel haliyle uygulanmasını sağladığını asla inkâr edemem.

Anne ile çocuk arasında süregelen sıradan konuşmaları biz de yapardık, ama ben onun geçmişi üstüne de sorular sorardım. Hamam olayını bana o anlatmıştı. Matmazel Antoinette her sabah bana banyo yaptırıyordu. Evde herkes banyoda bakımını akşam değil de sabah yapmaktaydı, çünkü evden er-

ken çıkmak için bir nedenleri yoktu. Bana gelince, parkta oynamak (evin etrafında park yoktu) ya da toprak ve çamurla kirlenmek için bütün gün dışarlarda değildim. Dolayısıyla akşam yatırmadan önce yıkamaları gerekmiyordu. Bu nedenle gün benim için de banyoyla başlıyordu. Evde bu iş için iki yer vardı, bronz ayaklı ve borulu, gazla çalışan bir şofben banyoda suyu ısıtıyordu. Diğer yıkanılabilen yer ise çamaşırhaneydi. Orada ocağın üstünde bulunan bir kazanda çamaşırlar kaynatılırdı. Ocağın yanındaki mermer kurnalarda ise çamaşırlar durulanırdı.

Dadı Artemisia temizliğe karşı tutucu bir tavır taşımaktaydı. Ona göre alafranga küvet, bedeni doğru dürüst temizlemek için yetersizdi. Su dolu küvetin içinde sabunlu süngerle yıkanmak vücudu temizleyemezdi. Evdeki büyük çamaşır günlerinde, buhar, defneyle karışık soda ve potasa kokularıyla dolu çamaşırhane Artemisia babama gerçek banyosunu yaptıırırdı. Büyük bir leğenin içine onu oturtur ve sert bir süngerle bedenini iyice ovup temizlemeye çalışırdı. Başında saç kalmadığı için ovulunca acıdığını belirtip direnen babam onu ikna edemezdi. Bana muamelesi ise değişikti. Mademki küvetin içinde temizlenmek imkânsızdı, Dadı Artemisia tarafından bir elinde büyük bir bohça, diğer elinde ben, evden yüz metre ilerde bulunan mahallenin hamamına

sürüklenirdim. Orada bana soğuk odadan mermer kurnalarından kaynar suların taşıdığı buhardan nefes alınamayan odaya kadarki bütün programı uygulardı. Orada bulunan bütün kadınlar ve onların kız ve erkek çocukları çıplaktı. Kubbesindeki küçük yuvarlak camların buharla kaplandığı hamamın bu en sıcak yerinde, ben kaçmaya çalıştığım için beni dizlerinin arasına iyice sıkıştırıp, durmadan sabunlar, ancak temiz olduğuma kanaat getirince beni bir köşeye oturturdu. Bütün bunlar için Freud'un neler söyleyebileceğini düşünmek gerekli değil.

Sanırım 6 yaşındaydım, bir hamam dönüşü anem bağırıp ağladığımı görünce dadıma ne olduğunu sormuştu: "Bu miskin hamamdan dönmek istemiyordu." Herhalde hamamda ilgim başka yönlere kaymıştı. Annemin dadıya cevabı "Sana Mario'nun artık büyüdüğünü ve çıplak kadınlar arasında onu yıkamaman gerektiğini söylemiştim" oldu.

Artemisia benimle ilgili bir sürü şeye karar verirdi ve ebeveynlerim itiraz etmeye cesaret edemezlerdi. Bunların arasında 1 Mayıs gezisi de vardı. Akşamdan sabah gün ağardığında beni uyandıracağını tekrarlar, ancak beni karanlıklarda kaldırıp ayakta uyuklarken giydirir ve sokağa çıkarırdı. Pera'nın 'düz yol'una varan yokuşa tırmanıp, Rumların *Stavrodromi* (dört yol ağzı) olarak adlandırdıkları noktaya gelir ve aksi

Ben çocukken

istikameti yokuş aşağıya inerdik. O zaman geçtiğimiz yolları bugün tanımam imkânsız, küçükken sıkça geçtiğim yolları bile. Ancak eminim ki indiğimiz yol Kalyoncu Kulluk Caddesi'ne paraleldi ve çok eskiden kadırğa mahkûmlarının yatakhanelerinin olduğu bölgeye doğru uzanmaktaydı. Bu noktada Pera'nın topografyasıyla ilgili bazı şeylere değinmek istiyorum. Pera'nın merkezindeki Levantenlerin Grande Rue de Péra, Rumların ise Ίσιος Δρόμος [İsyos Dromos/Düz Yol/İstiklal Caddesi] adıyla andıkları cadde bir tepenin sırtından geçer. Geçmiş zamanlarda buraları bağlarla kaplıydı. Bir sürü patika bir yamaçtan Boğaz kıyılarına diğer yamaçtan ise Haliç'e inmekteydi.

Dadı Artemisia beni Haliç tarafına indirirdi, patikanın sonlarına doğru şehrin evleri biter, hiç bilmediğim yerler, bostanlar, lahana ekilmiş bahçeler ve oraları ekip biçenlerin yaşadığı sıradan halk tipi evler etrafa yayılırdı. Bu bölgeye Bostancıbaşı denirdi, çünkü bostanların başladığı yerdı. Orada demir bir parmaklığı iteler, geldiğimizi fark eden ev sakinleri kapının eşğine çıkıp bizi hoşça karşılar, beni şefkatle kucaklar, dadımı sevgi dolu cümlelerle selamlardı. Bu ortam beni cezbeder, coşturur ve rahatlatırdı. O insanların konuşmalarını dinlemek hoşuma giderdi. Misafirlere karşı yaklaşımları candan ve yapmacıksızdı. İyilik dolu hareketleriyle hepsi ya-

şadığım çevreden çok farklıydı. Beni büyüleyen şey, tamamen değişik bir çevrede olduğumu hissetmemdi. O zamanlar bilinçsizce keşfettiğim 'halk,' benim için etkileyici bir deneyimin gerçekliğini taşıyordu, büyüdüğüm çevrede öyle bir yaşam tarzıyla rastlaşmam imkânsızdı.

Büyüdüğüm evde hiçbir zaman bir halk türküsü, bir fıkra, bir halk deyişi, hatta bunlarla ilgili bir ima bile duymadım. Belki efsanevi Nasrettin Hoca'yla ilgili bir fıkra evet, ancak bir türkünün sözü bile edilmezdi. Yaşadığım çevrenin bütün bunlara karşı beslediği küçümseme hepsini yok saymaya yetiyordu. O yıllarda bildiğim kadarıyla Pera'da Türkçe şarkıların söylendiği tek bir yer vardı ve yalnızca yazları açıktı. Burası Pera Palas (Agatha Christie'nin de ününe ün kattığı Orient Express oteli) ile İngiliz Konsolosluğu'nun arasında, eski bir Türk mezarlığının sınırlarında bulunan ve 20. yy başlarında belediye bahçesine dönüştürülen yerdeydi. O bölgeye Rumlar Μνημειάκια [Mnimatakya/Mezarlıklar], Levantenler Petits Champs [Küçük Mezarlıklar] derlerdi. Akşama doğru o yoldan geçerken feryat figan eden maniler duyulur, bunlar bana tamamen yabancı, monoton, egzotik ezgiler gibi gelirdi. Bu şarkıların Bizans kilise müziğiyle ortak yanları, benzer altyapıları olabileceğini anlayacak yaşta değildim.

*Erotos Apotelesmata*⁷ (Aşkın Bedeli) derlemesindeki şarkılarla benzerliklerini düşünmem imkânsızdı (Bu arada yakın zamanda, bu kayıp kitabın editörlüğünü üstlenip tekrar basımını yaptım).

Dadımın ev işlerini yaparken veya benimle ilgilenirken anlattıklarından hiçbir şey hatırlamıyorum. Ancak ruhumun bir köşesinde, aklımın bir ucunda, epitel ile korteks arasında, yani alınyazının kararlaştırıldığı yerde gizlenmiş olduklarından eminim. Büyüdüğümde halk diline karşı gelişen derin ilgim başka türlü açıklanamaz. Aynı ilgiyi Yunan halk şarkıları için de hissettim ve bunları araştırmaya başladım. Kleftika adıyla tanınan halk türküleri üstüne araştırmalarım, metin ile çeviriden oluşan bir küçük kitap ve iki yeni çalışma, belki büyüdüğüm çevrede bastırılan o ilgiye karşı bir cevaptı.

Doğduğum şehre her dönüşümde dadımı bulup gördüm. O yıllarda tanıdığımız bir ailede çalış-

7. 1792'de Viyana'da *Erotos Apotelesmata* (Aşkın Bedeli) adlı kitap yayımlandı, ancak yazarın adı yoktu. Bazı araştırmacılar yazarın Rigas Fereos olduğunu savundular, ki *Nazik Sevgililerin Okulu* gibi aynı dönemin benzer Fransız kitaplarını Yunancaya Rigas çevirmişti.. Bazıları Atanasios Psalidas olduğunu söylediler, diğerleri bir sürü başka isme yer verdiler. Bu kitapta evlilikle sonuçlanan üç saf aşk hikâyesi, ahlaki değerlere yapılan atıflarla okuyucuya sunulur. Kitaptaki hikâyeler L. Vranusis'e göre ilk çağdaş Yunan hikâyeleri olarak kabul edilir. Edebiyatçı Y. Valetas tarafından ise çağdaş Yunan dilinde yazılan ilk hayali hikâye denemeleri olarak değerlendirilir –çn.

yordu, yaptığı işten dolayı gurur duyuyordu, kişilik sahibi onurlu bir halk kadınıydı.

Yıllar sonra annem onunla ilgili eğlenceli, ama aynı zamanda karakteristik bir olayı anlattı. Artemisia'ya şükran borcunu ödemek gayesiyle ve onu toplumda biraz daha saygın kılacağını düşündüğünden hediye olarak bir şapka satın almış. Kim bilir aralarında nasıl bir konuşma geçmiş ancak, Artemisia şapkayı eline alıp kuşkuyla bakarak yere atmış ve "ben böyle şeyleri üstüme giymem" demiş. Ve her sokağa çıkışında başına, çenesinin altında düğümlediği gri bir eşarp takmaya devam etmiş.

İsm babam, Paul Valéry'nin bir kitabını bana hediye etti

Etrafımda hep büyükler vardı. Birlikte oynayacağım hiçbir arkadaşım yoktu. Oynamam için iki küçük kıza götürürlerdi. Biri annemin çocukluk arkadaşının kızıydı. Bu çocukluk arkadaşının kardeşi Emilios Alevropulos Paris'te şair Seferis'le birlikte okumuştı (Emilios çıkardığı dergide, 1922'de, Seferis ilk şiirlerinden birini yayınlamıştı). Yaşıtım olan oyun arkadaşımın ismi Lena'ydı. Büyüdükçe daha az görüştük, ancak kurduğumuz ailelerle değişik yerlerde sürdürdüğümüz yaşam ve aradaki mesafeler dostluğumuzu bitirmedi.

Lena'nın Aubert'le, İstanbul'da İngiliz Elçiliği'nin şapelindeki düğününde hazır bulundum, sonraları da zaman zaman buluştuk. Bir keresinde eşim Alexandra ve çocuklarımla Oxford'da bir konferansa giderken Kuzey Londra yakınında, ikinci evi olan St. Albans'te onu ziyaret ettik. Oğlu Desmond bir hayli büyümüştü, artık *Matchbox* arabalarla oynamıyordu. Bu nedenle hepsini oğullarım Massimo ve Paolo'ya hediye etti. Aradan pek fazla vakit geçti, Desmond matematik dalında akademik kariyer yaparak Güney Londra'da bir üniversitede öğretim üyesi oldu. Beş yıl önce Lena telefon ederek kuru ve kaba bir tavırla beyninde bir tümör olduğunu söyledi. Birkaç ay sonra Desmond mektubunda, annesinin artık acı çekmediğini bildirmişti.

Çocukluk yıllarımda benimle oynayan diğer küçük kız ikinci kuzenim Lenuşka'ydı. Annesi Sonya Rus'tu. Sonraları ailesiyle New York'a yerleştiler. Aradan yıllar geçti ve onların izini bizzat Staten Island kayıtlarından buldum.

Çocukluğumda ben de tenekeden yapılmış küçük arabalarla oynardım. Modelleri kalıplardan üretilirdi, tekerlekleri de tenekedendi. Odamda halının üstündeki motifleri takip ederek onları art arda dizerdim. Halının üstünde binalar, yollar, garajlar hayal ederdim. Bazen küçük renkli ahşap küplerle evler yapardım. O yıllarda henüz kaliteli metalden yapıp elde boyanmış oyuncak

Annem ve Babamla, 1939.

arabalar yaygın değildi. Kuzenim Ernesto böylesi bir arabayı hediye ettiğinde çok mutlu olmuştum (bu oyuncak arabayı ve alacak parayı nereden bulmuştu?). Markası *Schuko*'ydu, ön tekerlekleri gerçek lastiktendi ve sağa-sola döndürmek için direksiyona bağlıydı. 1930'ların kaportası büyük, kuyruğu yuvarlak yarış arabalarının bir minyatürüydü. Onu okşamak bile hoşuma gidiyordu. Ancak en önemli hediyeleri yılda bir kez, Yılbaşında, isim babam verirdi. Noel babaya hiç benzemeyen, pek konuşmayan ve ayak işlerine bakan genç bir çırak hediyeleri getirirdi. Bu hediyeler buhar makineli bir tren

(elektrikli trenlere göre çok daha ilginçti, yalnız kolayca raylardan çıkıp devrilirdi çünkü sürati ayarlanamazdı) yahut üç tekerlekli gerçek bir bisiklet olabilirdi.

İsim babam ebeveynlerimin arkadaşıydı ve onların dost meclisininin müdavimlerindendi. Bu dostların arasında sonraları ünlü bir avangard romancı olan Thrasos Kastanakis de bulunuyordu (*Çağdaş Yunan Edebiyatı Tarihi* kitabımda da adı geçer). İsim babamın babası, İstiklal Caddesi'nde bulunan ve aile soyadını –Kalivrusis– taşıyan dört katlı Maison Calivroussi modaevinin sahibiydi. Giriş katında çeşitli kumaşlar satılırdı. Birinci katta ışıldayan straslarla dolu vitrinler, kadın elbise ve şapkalarında kullanılan rengârenk parıldayan zarif tüyler, fodralar, dantel süsleri, düğmeler, elbise süsleri, şeritler, iplikler bulunuyordu. İpekli kumaşlar aynı caddede karşı sırada yer alan başka bir binada satılıyordu. Üçüncü ve dördüncü katlarda ise modaevi, dikiş atölyesi ve ünlü terzi Madam Jorjet'in provaları büyük bir ciddiyeyle izlediği salonlar bulunuyordu.

Zaman tüneline biraz ileri hamle yaparak lise yıllarıma sığıyorum. İsim babam ilgi alanımı keşfedince bana Paul Valéry'nin şiirlerinden oluşan bir cilt ile Jean Moréas'ın *Stances* adlı kitabını hediye etti. Bir süre sonra Burgaz adasında rıhtım üstündeki bir eve taşınıp orada tek başına yaşamaya başladı.

Onun eşcinsel olduğunu ve çok iyi piyano çaldığını öğrenmem bu zamanlara denk gelir. En son görüşmemizde hâlâ atölyede çalışıyor, hatta yılda iki kez Paris'e giderek modaevine yeni modelleri getiriyordu; ben ise soluk kesici umutsuzlukla dolu olduğum bu yıllarda beni sarsan seyahatlerimden bir diğerini Paris'e, varoluşçuluğun merkezine yapmıştım. 1949 Martında, annem ile babam isim babamla buluşmam için bir randevu ayarladılar. Opera Meydanı'na yakın iyi bir otelde kalıyordu. Beni daha önce ziyaret etmediğim *Palais Royal* bahçesine götürdü; o güneşsiz yerde beni saran keskin ve ıslak soğuğu hâlâ hatırlıyorum. Yemekten sonra, onun çok da ilgisi ni çekmediği halde, beni Dior modaevinin yalnızca profesyonellerin kabul edildiği bir defilesine götürdü. Günümüzde televizyonda gördüğümüz etkileyici ve cafcaflı elbiselerden oluşan defilelerle hiçbir ilgisi yoktu. Dior'un yaz için hazırladığı o koleksiyon çuval kumaşından esinlenmişti. Tüm mankenler aynı modelin değişik varyasyonlarını giymekteydiler. Bana hepsi, derin dekolteli gece kıyafeti giyen mankenler bile, birbirinin aynısı gibi göründü. Kıyafetlerin sergilendiği sırada kızlardan birinin memesi aniden dekoltesinden dışarıda fırladı, ben şaşırıverdim, manken ise zarafetle, sanki bana gülümseyerek memesini hızlıca yerine koydu.

Çocukluk yıllarımda tek başıma oynardım. Grup halinde oynanan oyunlara katılma şansım yoktu. Bu nedenle diğer çocukların becerileriyle yarış etmem gerektiğinde bir köşeye çekilir, grup oyunlarına katılmaktan kaçınırdım. Diğer çocuklar oynarken bir köşede onları, güçlerini izlemeyi, şansları olup olmadığını sezmeyi tercih ediyordum. Pencereimin camına yapışıp sokaktaki çocukları, İtalyan Elçiliği'nin önündeki düzlükte koşuşturan, bağırarak ve kavga eden halk çocuklarını saatlerce izlerdim. Özel beceri gerektirmeyen sıradan bir oyunu çelikçomaktı. İtalya'daki ismi değişikti. Sivri uçlu küçük bir sopayı, daha kalın bir sopayla önce havaya uçurup, sonra havadayken ona vurarak en uzağa atmaya dayanıyordu. Penceremden gördüğüm elçiliğin önündeki düzlük tüm detaylarıyla –özellikle gün batarken, evde ışıklar yanmadan önce ve dışarıdaki loş ışık, elçiliğin önünde manevra yapmaya çalışan arabaların farlarıyla zaman zaman kırılırken– aklımda devamlı ve kalıcı bir iz bırakmıştı. Bu görüntü dünyada bana ait tek yer gibiydi, bununla o kadar özdeşleşmişim ki, az ışıkta fotoğraf çekebilen bir makineye sahip olunca burayı görüntüledim.

Çocukluğumun geçtiği yerleri ziyaret etmek için yaptığım bir gezide, İtalyan Elçiliği ile Fransız Elçiliği'nin arasında bulunan bu düzlükte yıllar evvel

çok önemli bir olayın gerçekleştiğinin farkına vardım. Cizvitler, Papa tarafından yargılanmasını istedikleri Kirilos Lukaris'i tam burada tuzığa düşürmüşlerdi, ancak o ellerinden kaçmayı başardı; (Giordano Bruno gibi ateşe atılmaktan) merdivenlerden yukarı koşup Hollanda Elçiliği'ne, Lutheryan Protestanlara sığınarak kurtuldu.

Lebon'un emsalsiz pastaları

Vernudakilerin apartmanında otururken, daha küçük olduğum yıllarda, annem ile babamın evde olmadığı zamanlarda, tamamı cilalı ahşaptan ve kapağı açık renk cevizden olan, Budist tapınağını andıran *His Master's Voice* markalı gramofonda müzik dinlerdim. Zembereğin fırlamaması için manivelayı çok sert çevirmemem gerekiyordu. Evdeki plaklar o yılların moda Fransızca şarkılarıydı (*Titine, je cherche Titine* ya da *Elle... était, frisée comme un mouton* ya da *Valentine, Valentine...* Şarkıyı söyleyen Maurice Chevalier miydi acaba?). Fokstrot, Karuzo'nun söylediği aryalar, babamın çok sevdiği Ravel'in *Boléro*'su da aklımda kalmış. Léo Delibes'nin *Sylvie*'si özel tercihimdi, bale yapmaya yakışan canlı bir parça... Heyecanla *pizzicato* bölümünü beklerdim, beni eğlendirirdi. Müzik dinlerken salonda gezinir eşyalara

göz atardım. K p şeklinde bir   in  aydanlı ı vardı, dört tarafı da stilize, korkunç yüz figürleriyle bezenmi ti. Beni kendine en çok çeken obje ise gümüş kaplı metalden, neoklasik çizgiler taşıyan, sanatı ile işlevi uyumsuz bir meyve taba ıydı; tabanında siyah renkte rölyef bir kadın figürü bulunuyordu, elleri bir şey sunmaya hazır gibiydi ve u u an giysilerinin altından vücut hatları seziliyordu. Herhalde ilgimi asıl çeken şey bu resimdi. Birkaç adım daha ilerleyip yatak odalarına ve banyoya doğru giden koridora vard  ımda, sulu boyayla yapılmış bir resmin önünde dururdum. Lo  ı ıkta bir g l peyzajı ve sonbahar renklerine b r nm   değişik tonlardaki her yaprağının suya doğru uzandığı bir a a ; bu manzara beni cezbediyordu. Tablo sıradandı, hiçbir özellik ta ımıyordu, ancak daha önce gerçek bir g l g rmedi imden sanırım bu tablo benim için g l örneğini oluşturuyordu. Çok sonraları İtalyan Alplerinde Misurina Gölü'n  gördüm.

Annem ile babam gen tiler ve e lenmeyi seviyorlardı. İstanbul'a sıkça Yunan ve Fransız tiyatro grupları ve tanınmış müzisyenler geliyordu. Ebeveynlerimin değişik çevrelerden bir sürü arkadaşı vardı. K  ıt oynamayı ve dans etmeyi seviyorlardı. Karnaval zamanı da herkes gibi dışarı çıkıp e lenirlerdi. Annem bir keresinde terziyi eve  a ırıp karnavalda

giymek için taftadan harika bir markiz kıyafeti diktirdi. Babam ise frakını giydi, şapka kutusundan bu kıyafete uygun (üstten ezilince koltuk altında da taşınan) uzun silindir şapkasını aldı. Markiz kıyafetine bürünen annem benim için yepyeni bir figürdü. Davranışları da yeni haline uymuştu. Bakışları değişmişti, sanki beni ilk kez görmekteydi.

Annemle gezintiye çıkınca en çok hoşuma giden şey Lebon Pastanesi'ne yaptığımız ziyaretlerdi. Salonun duvarları *art deco* tarzında büyük rengârenk çiçek buketlerinin resmedildiği seramik fayanslarla döşeliydi. Tatlı kültürümü o pastaneden edindim. Roma'da, Paris'te veya Atina'da bir yaşam boyu tattığım milföy pastaların tadı Lebon'daki milföylere asla benzemedi. Portakallı şambaba tatlısının (savarin) şurubu çok hafifti. Tatlının üstündeki karamelize portakallı katmanla müthiş bir uyum içindeydi. Krem şantisi tıraş köpüğünü andırmazdı. Lebon'un bir sürü pasta çeşidine bir daha hiçbir yerde denk gelmedim. Dört sıra ince pandispanyanın arasına değişik tat ve renklerde krema konmuş "balkanik" adlı pastaları, üçgen şeklindeki ince pandispanya dilimlerin arasına pralin çikolata kreması konan ve üstü çikolatayla kaplanan "piramit" pastaları ve diğerleri... Birkaç yıl önce Viyana şehrinde bir pastahanenin vitrininde piramit pasta gördüm, büyük bir heyecan-

la içeri girerek tattım, ancak çok büyük bir hayal kırıklığı yaşadım, piramitin kreması bile topaklı ve aromasızdı.

Yunan dili ve resim dersleri üstüne

İlkokulda Yunan edebiyat metinlerine uyum sağlamaya başladım. Evde konuştuğum ve esbere kullandığım Rumca ile okulda yazıp okuduğum dil arasında farklılıklar vardı. Kural ve istisnaları, fül çekimlerini, ismin hallerini öğrenmem, dili doğru kullanmam için gerekliydi.

Annem derslerime yardım etmesi için Bulgaristan doğumlu bir arkadaşının kardeşi olan öğretmen Evdoksiya Petroğlu'yla anlaştı. Haftada bir iki kez eve gelir yazı, imla, gramer ve *Ο φιλόστοργος πατήρ, του φιλοστόργου πατρός, τω φιλοστόργω πατρί* [O filostorgos patir, tu filostorgos patros, to filostorgo patri / Şefkatli peder, şefkatli pederin, şefkatli pedere] gibi kalıplar ve *Katharevusa* (ağdalı Yunanca) çalışırdık. Bu egzersizi hâlâ çok iyi hatırlıyorum, çünkü öğretmen tekrar etmemi söylediği sırada Korin ile Nandi'nin kardeşi Osman tesadüfen eve gelip, sanırım ismin beş halinden çok, genç öğretmene karşı duyduğu ilgi nedeniyle benimle aynı kelimeleri kasılıp gülererek tekrarlamıştı. Osman 'r' harfini gırtlaktan,

Tomtom'da ve Taksim'de bisikletle.

gargara yapar gibi seslendirdiği için çok komikti. Bu nedenle ben de çok gülerdim.

Babam ise bünyem zayıf olduğu için endişeliydi. Güçlenmem için tenis dersi almam gerektiğine inanıyordu. Bir süre sonra sırf tembellikten, diğer seçenek olan eskrim dersine karşı çıkınca, kendimi savunmayı ve gerektiğinde saldırı silahı olarak yumruklarımı kullanmayı öğrenmem için babam bir boks antrenörüyle anlaştı. Hiçbir zaman ders sırasındaki kadar yüzüme ve göğsüme yumruk yemedim. Antrenör yaş ve kilo açısından benden daha cılız, ancak tasavvur edilemeyecek derecede saldırgan bir gence de antrenman yaptırıyordu. İstanbul'dan taşındıktan

yıllar sonra tatil için döndüğümde, şehrin merkezindeki bir sürü afişte adını okuduğum, ulusal ve uluslararası maçlara katılıp, kategorisinde birinci olan gencin yıllar önce benimle dövüşen kişi olduğunun farkına vardım. Şansa bak!

Gittiğim her yer evimden en çok bir-bir buçuk kilometre uzaklıktaydı. Ortaokulun 1. sınıfında Ver-nudakilerin apartmanında oturuyorduk. Onüç yaşındaydım ve okula tek başıma gidip geliyordum. Mahallede tehlikeli hiçbir şey yoktu. Taksim’de, annemin de okuduğu Zapyon Kız Lisesi’nin sokağında evi ve atölyesi bulunan ressam Madam André’ye de derse gidiyordum. Bu yaşça olgun Fransız bayanın bende bıraktığı etki başarısız bir sanatçı olmasıydı. Geçimini sağlamak için desen ve resim dersleri vermekteydi. Önce kömürle resim yaptırır, sonra pastel renkleri kullanmayı öğretirdi. Böylece renklerin isimlerini Fransızca da öğrendim: *Bleu de Prusse*, *Indigo*, *Terre de Siène* ve diğerleri. Resimdeki pastel renkler dışında, değişik egzotik isimleri de kolayca öğreniyordum. Çoğunlukla çiçeklerden ve meyvelerden oluşan resimler, yani natürmortlar yapıyordum. Çizdiğim resmi bir derste bitiremeyip çalışma diğer derse sarkınca çiçekler solar, meyveler yenilip biterdi. Bu dönemden artakalan ve günümüze ulaşan, 1939 tarihli ve imzalı, pastelle yaptığım çiçekli bir

vazo resmim Viterbo'daki odamda asılı. Çiçekler çok solgundu, Madam André onları canlandırmayı düşündü; daha canlı renkte bir iki kalem çekerken onu hayranlıkla izlediğimi hatırlıyorum. O derslerde beni en mutlu eden şey diğer talebelerle birlikte olmaktı, özellikle derste bulunan benden yaşça büyük bir genç kız benimle o kadar tatlı konuşurdu ki gelecek derste de orada olmasını ümit ederdim.

Prens Adaları, Troçki ve Auerbach

II. Dünya Savaşı'ndan önceki zamanlarda dinlenmek için seyahat etme alışkanlığı pek yaygın değildi. Sıkça ev değiştirmedik, yalnız tatil için Adalara giderdik. O zamanlar tatil şimdiki gibi birkaç haftalık değildi. Haziranda okul tatiliyle başlar, okulların açılmasına rağmen Cumhuriyet Bayramı'nın kutlandığı ekim sonlarına, yağmurların başlamasına değin sürerdi. Her gün Adadan vapura binip okula gitmem tatilin son günlerine denk gelirdi, ancak bundan yakınmazdım. Vapurdaki bütün çocuklar değişik okullara gider, değişik etnik kökenden olanlar İstanbul'un değişik yerlerinde veya şehrin dışında bulunan okullara dağılırdı. Mesela Rum arkadaşım Kimon Ayanoglu Amerikan Okulu olan Robert Koleje, Boğaz'daki Bebek'e giderdi. Gemide talebeler bü-

yük patırtı yapar, erkek çocuklarının tümü büyüklerin oturmaktan kaçındığı bodrum katına inerdi. Babam hava el verdiği sürece salonun dışında, geminin yan kısmında oturmayı tercih ederdi, çünkü orası serin ve güzeldi. Bir keresinde babamla orada otururken bakışları ve başının bir hareketiyle bankta az biraz ilerde oturan biraz bakımsız bir beyi gösterdi, kucağında dopdolu bir çanta vardı. Sonra rıhtımda bana bu beyin Almanya'dan kaçan bir Yahudi profesör olduğunu söyledi, adı Auerbach'tı, Erich Auerbach!

İstisnai olarak iki yaz üst üste tatil için Boğaz'a, Tarabya'ya gittik. Çok küçüktüm, büyük ihtimal 1931 yılıydı ve bu seçenek, çalışan bir kadın olan anneme kolaylık sağlamak içindi; çünkü işvereni olan İtalyan Büyükelçisi maiyetininin bir kısmıyla birlikte iki yazı Boğaz'da, haniyse denizin üstünde bina edilmiş gibi tipik bir yalıda geçirmişti. Ahşap, damı eğimli, dantel nakışlı, beyaz renkte devasa bir yapıydı. Günümüzde bu bina köpüklü dalgaların metrelerce uzağında, bakımsız, kaderine terkedilmiş, adeta bir hayalet gibi kaim durmakta. Birinci yıl koyun en iç noktasında bulunan küçük parktan iki adım mesafede bir ev kiraladık. Bu parkta hayatımda ilk kez manolya çiçeğinin aromasını hissettim ve onu koku hafızama hiç unutulmayacak biçimde kaydettim. Öyle ki, günümüzde bu kokuyu ta uzaktan tanıyabiliyorum ve

Tarabya'nın o köşesindeki anı aklımda canlanıyor.

Çok eski yıllarda Venedikliler ile Cenovalıların, Anadolu pazarını ellerinde tutmak için yaptıkları onca savaştan biri olan korkunç bir deniz savaşına tam da akıntının daha sakin olduğu o dar körfezde, çocukluğumda yüzer kabinlerin bulunduğu mevkiide tutuştuklarını o zamanlar kimseden duymamıştım.

Tarabya köyü yaz tatili geçirdiğimiz yıllarda henüz 18. yy'da Fransa, Almanya ve Hollanda elçiliklerinin tatil için inşa ettirdiği şaşalı konakların anılarıyla doluydu. Sonradan keşfettiğim gibi ünlü Fenerli ailelerin konakları da Tarabya'da bulunuyordu. Annem arkadaşı Amalia'nın sert mizaçlı annesini Alevropulosların malikânesinde ziyarete giderken beni de yanında götürürdü. Alevropulos ailesi bankerdii. Tıpkı deniz üstündeki bitişik konağın sahibi olan Zarifi ailesi gibi. Alevropuloslar, bizim çok sevdiğimiz muflis Vernudaki ailesinin kuzenleriydi.

İkinci yıl ailem tepenin üstünde, çamların arasında bir ev kiraladı. Buralardan başlayan patikalar kırlara doğru, kim bilir ne kadar uzaklara varırdılar. Bu patikalarda itaatsizlik duygusun yarattığı tereddütle tek başıma dolaşırdım. Burada oturan küçük bir kızla bu gezilerin birinde tanıştım; bana büyük ciddiyetle gösterdiği bir otun yılan ısırığına iyi geldiğini söyledi (belki bu otu bugün de görsem tanırım, ancak

adını hatırlamıyorum). Annemle gezmeye çıktığımızda, Tarabya burnunun ucunda bulunan ve o noktada rüzgâr çok güçlü estiği için herkesin uçmasın diye şapkasını siperden tuttuğu Grand Otel Tokatlıyan'ın kahvesine, siyah havyarlı küçük bir sandviç almak için mutlaka uğradık. Siparişi o anda mutfakta hazırlarlar, ben de sabırsızlık içinde beklerdim ("Anne, ne zaman getirecekler?").

Tatilimizi düzenli geçirdiğimiz yer ise Adaların en büyüğü ve en bakımlısı olan Büyükkada'ydı. 1926'nın Ağustos ayında, daha henüz doğmuşken beni oraya götürmüşler. Annem İtalyan Doktor Manara'ya ait olan çok lüks, özel bir klinikte beni dünyaya getirmiş (Daha sonra Türkler kliniğin adını Marmara olarak değiştirdiler). Tarabya'ya gittiğimiz iki yazın dışında, yüksek tahsil için Roma'ya gidene kadar –ve ondan sonra da aralıklarla– yaz tatilimi Büyükkada'da geçirdim. Kiraladığımız evler her zaman gemiden çıkınca sağ tarafta, yani Nizam'da bulunuyordu, hiçbir zaman sol tarafta ev kiralamadık. Nizam'daki villalar bakımlı bahçeler içindeydi ve genellikle binalar denize kadar uzanırdı. Babam bana caddenin üstünde böyle bir villanın bahçesinde oturan Lev Troçki'yi göstermiş ve sürgün yıllarını orada geçirdiğini anlatmıştı. Oradan geçerken Troçki'yi her zaman bahçede, duvarla bitişik parmaklıkların iç tarafında, gölgeli bir

pergolanın altında, kâğıt dolu bir masanın önünde bulunan hasır bir koltukta otururken görürdük. O noktadan gözünün ucuyla sokaktan geçenleri çok rahat izleyebilirdi. Babam hasır şapkasını çıkarıp onu selamlardı, Troçki de başını sallayarak selamı alırdı.

Ada'daki tatilciler yolda birbirleriyle mutlaka selamlaşırdı. Babam selam için şapkasını çıkarır veya eliyle siperini tutardı. Ancak bu farklı selamlama biçimlerini neye göre tercih ettiğini bilmiyordum. Tek bildiğim anne veya baba yolda durup bir tanıdığıyla konuşurken benim mutlaka şapkamı çıkarıp elimde tutmam gerektiği idi.

Annem Avrupa'da tatil yaparken, ben faşist çadır kampına gidiyordum

II. Dünya Savaşından önce İstanbullular pek yurtdışı seyahatleri yapmazdı. Bu nedenle 1937 yazında annemin turistik bir amaçla seyahate çıkmaya karar vermesi olağanüstü ilginç bir olaydı. Klasik İtalya seyahatini, ünlü "tur"u yapmaya, ancak Avrupalıların aynı seyahat için seçtikleri güzergâhın aksini uygulamaya karar verdi. İstanbul'dan Napoli'ye giden bir gemiye bir arkadaşıyla bindi; önce Pompei'yi ziyaret etti (bana oradan yolladığı litografik baskılı renkli bir karttan "Pompei kırmızısını" keşfettim). Oradan ku-

zeye, Roma'ya doğru devam etti, via Veneto'da Flora Oteli'nde kaldı. Floransa'ya, Venedik'e, Como'ya gitti ve sonra trenle Paris'e vardı. Seyahatte ona eşlik eden arkadaşı, babamın kuzeninin Rus asıllı eşi Sonya'ydı. Annem ziyaret ettiği her yerden bize bir kart yollar ve oralarda hayran kaldığı olayları anlatırdı. İstanbul'a dönünce bizlere Paris'teki tatilini detaylarıyla anlattı. Paris şehri bizi derinden etkiliyordu; hem bir kültürün sembolüydü hem de Fransız dilinin üstümüzdeki etkisi çok büyüktü. Annem hayranlıkla bize ailesinin bir parçası saydığı çocukluk arkadaşı Nadin Eram'ın Paris'teki hayatını anlattı. Arkadaşının dairesinin bulunduğu apartman ünlü V. George Bulvarı'ndaydı, buna rağmen arkadaşı başına bir örtü bağlayıp, eline bir kova su alarak apartmanın önüne çıkıp, orada park halindeki *Fiat Topolino* marka arabasını yıkamaktan çekinmiyordu. Bir yıl sonra ben de bir seyahat yaptım, ancak şehir hiç de annemin anlattığı gibi değildi.

Yıl 1938, Mussolini cefcaflı hedeflere ve akıl almaz isteklere karşı delice bir ihtirasla dolu. Ortaokuldaki beden eğitimi hocamız büyük bir itina ve özenle, resimli bir kılavuz kitaptan takip ederek hazırladığı talim programını, hepimizi faşist eğitim tarzında örgütlemek için elzem olan toplu hareketleri her perşembe öğleden sonra bize tatbik ediyordu ("Bir-iki-üç-dört"). Böylece faşizm sert disipliniyle

ulusal sınırların yanı sıra, uluslararası alanda da İtalyan gençliğini örgütleyebilecekti. 24 Mayıs'ta bize İtalya'nın ve faşist halkın gelecekteki haklı isteklerini uzun uzun anlattı.

Faşist eğitim hocamız Alplerin eteğinde, Como'nun yakınında bulunan yaz kampına gönderilmem için ailemi ikna etti. Onlara, benim için gerekli olan en iyi şartlarda, her şeyin çok iyi geçeceğinin güvencesini verdi. Yavaş ve sağlıksız büyüdüğüm kaygısını taşıyan ailem dağ havasının iyi geleceğini düşünmüştü. Bir sırt çantası satın alınarak gerekli eşyalarla dolduruldu ve Karaköy'de (evimizden bir buçuk kilometre mesafede) demir almaya hazır Adriyatika şirketinin *Filippo Grmani* gemisinin önünde bekleyen hocamıza emanet edildim. Benimle birlikte kampa bir sürü sınıf arkadaşım da geliyordu. Onların aileleri sıradan halktan insanlardı. Grup halinde çekilmiş bir fotoğraftan, geminin merdivenlerine tırmanırken benimle birlikte Cosimo ve Righetti'yi teşhis edebiliyorum. Venedik'te gemiden indik, şehri gezdiğimizizi hatırlamıyorum. Büyük ihtimal geminin yanaştığı Zattere'den Santa Lucia İstasyonu'na kademeli kısa mesafeyi uygun adımlarla yürüyüp geçmiş olmalıyız. İstasyonda bizleri Como'ya giden trene hızlıca doldurdular.

Como Gölü beni özellikle etkilemedi, çünkü uzun

ince şekliyle Boğaz'a çok benziyordu. Oradan otobüsle bizleri Brunate tepelerine çıkardılar.

Kampta geçirdiğim bu bir ay benim için keşiflerle doluydu. Jimnastik yapıyorduk, dağın patikalarında yürüyüşe çıkıyorduk. Daha önce tepelerin ve dağların üstünden gözün alabildiğine uzanan, doğal ve olağandışı güzel yeşil vadiler görmemiştim. O yürüyüşlerin birinde, kantin gibi çalışan bir dağ evinde mola verdik. Bana salamlı bir sandviç hazırladılar, olağanüstü lezzetliydi. Bir portakal suyu istedim. İstanbul'da kutuyla aldığımız *San Pelegrino* markasının bildik şişeleri içinde olacağını umuyordum. Ancak kantini işleten o "dağlı" bir bardak su getirdi, içine renkli bir toz döküp uzun bir kaşıkla iyice karıştırdı ve "buyurun beyim" dedi.

Evet, ekmek çok iyiydi. Fırının önünden her geçtiğimde, ekmeğin sıcak aroması tüm benliğimi sarar, daha önceleri tanımadığım kışkırtıcı bir kokuyla dellenirdim, çünkü evde ekmeği dilimlenmiş olarak sofrada bulurdum. Ayrıca kamptaki yemekhanede sofraya küçük ekmekler getirilirdi. Oysa bizim evde buna da alışık değildik. Daha önce hiç tecrübe etmediğim bir diğer yeni tat ise patates, soğanla yapılan ton balığı salatasıydı. Yemekhanedeki görevli bize "gördüğünüz gibi İtalya'da hiçbir eksikimiz yok. Buğdayımızın olmadığı yalandır, her şeyimiz var" cüm-

lesini devamlı tekrarlardı. Zaman zaman Duce'nin kampı ziyaret edeceği söylentisi bizi kışkırtırdı. Onu büyük bir heyecanla beklerdik. Siyah arabalarla kampa gelen yüksek rütbeli faşistleri görünce bu heyecanla hareketlenirdik. Mussolini gelmedi, ancak bir gün kampa üstü açık bir arabayla, gri gabardinden kalıp gibi ütülenmiş subay kıyafeti içinde mağrur kuzenim Ernesto çıkageldi. Benim için gelmişti. Spoleto Akademisi'nden henüz mezun olmuştu ve bulunduğumuz bölgede göreve başlayacaktı.

Babamın kardeşlerinden iyikalpli ve ihtiyatlı davranmaya çalışan bir halam seyahat arifesinde bana bir kavanoz çilek reçeli hediye etmişti. Çilekler Arnavutköy'dendi; Boğaz'ın tepelerinde yetişen, çok sevdiğim, olağanüstü aromalı, yabani çilekler. Sorun yarattıklarını anımsıyorum, çünkü yatakhane de çilekleri tatmak isterken –kaşık olmadığından– parmağım ile yemeye çalışıyordum ve dahası bunu gizlice, diğer arkadaşlarım farkına varmadan yapmam gerekiyordu. Kavanoz fark edilirse anında kaybolması veya diğerleri tarafından bitirilmesi kesindi. Gece-leri herkes yatağında mışıl mışıl uyurken ve yaşıca daha büyük olanların bazıları da pikenin altında gizli oyunlara dalıp ilgileri başka bir şeye kaymazken, kavanozdaki o günaha çağıran aromalı çilekleri ben delice bir neşeyle yalayıp yutardım.

Kampta geçirdiğim o ay dış görünüşümde de değişiklikler yarattı. Yolculuğa başlarken zayıf, saçları iyi taramış küçük bir oğlandım. Dönerken boyum daha uzundu, yüzüm köşeli, kampın başında makineyle sıfırı vurulmuş saçlarım biraz uzamış, çirkin ve hırpani haldeydi.

1938 Ağustosunda oniki yaşıma girmiştım.

Kamp dönüşü ailemle Büyükada'da buluştuk. O yaz kırmızı tuğlalı küçük bir ev kiralamışlardı. Üç odası ve minik bir bahçesi vardı. Odaların çevrelediği holde duran dokuz lambalı bir radyo adeta anıtsal bir eşya gibiydi. Düğmelerini çevirirken bir kadın sesinden "*Aqui Radio Andorra*" anonsunu duyabilirdin. Radyo Bari'den ise Yunanca konuşan bir başka sesi dinleyebilirdin. Bunlar Faşist propaganda yapan radyo yayınlarıydı. O yıllarda henüz Yunanistan radyo yayınına sahip değildi. İsviçre Radyosu haberleri verdiğinde evde çıt çıkartmamalıydık, çünkü babam ajansları ve hisse seneti değerlerini dinlemekteydi.

1938 Ekiminde Büyükada'nın çam ormanında annemle birlikte çekilmiş 45x65 ebadındaki fotoğrafta küçük Mario kısa pantolonlu, ceketinin kolları dirseğine kadar ve kravatlı. Çok mutlu görünüyorum, yanımda babam da övünçle fotoğraf makinesine poz veriyor.

Hoşuma giden şeyler kim bilir nelerdi? Bir vakit

sonra Kodak'ın box tipi makinesiyle sıkça fotoğraf çekmeye başladım. Bu benim sahip olduğum ikinci makineydi. Birincisi güzel bir deri kutusu olan Sida marka 20x20 sabit objektifli, iki film rulosuyla birlikte bana hediye edilmiş bir fotoğraf makinesiydi. Öylesini daha önce hiç görmemiştim.

Türkçe öğrenmeliyim

Ortaokula (Tomtom Sokak'taki İtalyan Okulu) başladığım yıl benim için zorluklarla doluydu. Karşılaşacağım yeni şeylerin başında Türkçe dersi geliyordu. Sanırım o yıl İstanbul'da yabancı dilde eğitim veren devlet okullarına Türk hükümeti ilk kez Türkçe dersi zorunluluğu getirmişti. Avukat olduğu için Türkçeyi iyi bilen ve pek çok Ermeni gibi büyük bir zarafetle dili kullanan Osman Eram dışında çevremizde doğru düzgün Türkçe konuşan yoktu. Osman Eram'ın babasının mebus olduğunu unutmamalıyız. Ninemin ikinci eşi olan amcası ise Osmanlı devletin sansür sorumlusuydu. Dolayısıyla işleri gereği Türk dilini çok iyi konuşmaları gerekiyordu.

Levantenler ve Rumların yaşadığı mahallemizde Türkçe konuşmadan da yaşamak mümkündü. Sokak satıcıları –sırtında taştan büyük bir tekerlek taşıyan bileyici, yatakların yorganların yününü havalandır-

mak için yoldan geçen hallaç, kafeste ciğerler ve etrafında kedilerle mahalleyi arşınlayan ciğerci, omuzunda taşıdığı kalın bir sopanın bir ucuna büyük toprak kaptaki yoğurt ile bir ıspatula, diğer ucuna boş kaplar ve kantarını takmış yoğurtçu- bile ürün ve hizmetlerini Rumca bağırırıp çağırarak satıyorlardı. Hepsi Türk ve Arnavut olan hamallar ve Yahudi eskici de yoldan geçerken Rumca cığırırdı.

Ortaokuldaki birinci yıl gerçekten benim için çok ağırdı. Dil sorunu bir yana kızıl hastalığına tutulup kırk gün karantinada kaldım. İyileşme sürecine girerken büyük bir iştahla yediğim ilk yemeği hâlâ hatırlıyorum. Üstüne az zeytinyağı gezdirilmiş bir tabak haşlanmış havuç ve kabak. Bundan önce miydi sonra mı tam hatırlamıyorum ama suçüçeği de olmuştum. Aynı dönemde kuzenim Elena da suçüçeğine yakalandı. Odamı boşaltılar, perdeleri bile çıkardılar ve bir yatak daha koydular. Böylece iyileşinceye kadar kuzenimle birlikte tüm aileden tecrit edildik. Aynı odada bir arada kalmamız bile Elena'ya sürekli söylenme huyumu değiştirmede. Çünkü annemin kıymetlisiydi ve onu kıskanıyordum.

Geçirdiğim bu iki hastalık nedeniyle okula devam edemedim, sınıfta kaldım. İkinci yıl aynı sınıfa devam ettim. Kaybettiğim o meşum yıl nedeniyle lise diplomasını ancak 20 yaşımda aldım.

Büyükada'da sevgili dostlarım Daniolilerin villa-sındaki bahçede grup halinde çekilmiş bir fotoğrafta, düz saçları ince bir kurdeleyle toplanmış ve kısa kol-lu bluzu göğüs hatları belli eden genç kızın arkasında ayakta duruyorum. Oturan kızın kolları bacaklarının üzerinde, avuçlarını ise iki dizinin arasına koymuş, eteği kilt desenli. Eteği ile çoraplarının arasında be-liren pürüzsüz, yuvarlak dizleri dikkatimi çekmekte. Rose-Marie Aznavur ve ailesini ziyaret etmek için Paris'ten bu kıza âşık olmuşum. Aşk üstüne hiçbir bilgim yoktu, ancak onunla konuşmadan, gözlerine bakmadan bile devamlı yanında olmak için duydu-ğum karşı konulamaz istek başka türlü açıklanamaz. Tanımlanamayan bir çekim, onu öpme arzusu, bir karşılık beklemeden sadece onun sevinçli, terbiyeli ve utangaç varlığını hissetmek... Okulda ve başka yer-lerde rastladığım kızlardan farklıydı. Yanındayken daha önce tatmadığım tatlı bir sarhoşluk hissediyor-dum.

II. Dünya Savaşı henüz başlamıştı, ben ise o yıl tekrar orta bire devam ediyordum. Sınıfın grup ha-linde çekilmiş fotoğrafında, liseyi bitirene dek okul-daki en sevdiğim arkadaşım olacak İsmail Gençsoy da görülüyor. Babası askeri doktordu, iki kız kardeşi vardı. Aile karakteristik Osmanlı mimarisi tarzında inşa edilmiş ahşap bir evde oturuyordu; iç mekân-

lar haremlik ve selamlık şeklindeydi. Ev Maçka'da, Beşiktaş'a inen yokuşun bitimindeydi. O noktadan yol Boğaz'ın Avrupa kıyısında bulunan yerleşim alanlarına uzanıyordu. Ne yazık ki İsmail'le aramızda Türkçe konuşmuyorduk, dolayısıyla sıkça görüşmemize rağmen bu dili daha düzgün konuşabilmek için pratik yapamadım.

Türkçemi geliştirmek için özel ders almaya mecbur kaldım. Okul müdürünün önerisiyle, Ziya Gökalp'ın damadı olan Ali Nüzhet öğretmenden ders almaya başladım. Ziya Gökalp Diyarbakır doğumlu bir Kürt yazar ve büyük bir vatanseverdi. Ali Nüzhet Latin harflerini yazarken zorlanırdı, çünkü Osmanlı döneminde eğitim almış bütün Türkler gibi sağdan sola yazı yazmaya alıştıktı. Ancak çok iyi bir öğretmendi, bizlere Türk medeniyetinin düşünce ve edebiyatını öğretmeye çalışıyordu. Tavrı ve davranışlarımızla ilgili önerilerde bulunurken –sert bir tavırla ve kara kaşlarını çatarak– gülümsemenin boyun eğme ve hakirlik belirtisi olduğunu, gülümsememeniz gerektiğini vurgulardı. Sınıf arkadaşlarımdan Oreste Guglielmi, yüzünde devamlı bir gülümsemenin izini taşıdığı için öğretmenimizin azarlarını mutlak iletirdi. Sevgili arkadaşımız ne yazık ki okulu henüz bitirmişken kemik vereminden öldü.

Sls ve yağmur

Pazar sabahları babamla gezilere çıkardık. Genelde tramvaya biner ve son durak olan Şişli'de inerdik. Aheste aheste kırlara doğru yürürken çiftliklere bakardık. Bazen binicilik yapan insanlara rastlardık. Giydikleri özel elbiseleri –karakteristik binici pantolonları, iyi boyanmış çizmeler, kasketler, ellerindeki kamçılar– hayranlıkla izlerdim. Atlar rahvan adım ilerler, biniciler dalgın, mesut yanıımızdan geçerlerdi. Ama onları kıskanmak, onlara gıpta etmek, aynı şeyleri yapma arzusu aklımın ucundan bile geçmezdi.

Babam bürosuna ya da 'Eski İstanbul'a, yani yerel deyişle Suriçi'ne işlerini halletmek için giderken bazen beni de yanında götürürdü. Araba ve tramvay gürültüsü, köprü altındaki iskelelere yanaşan gemilerin kulakları sağır eden düdüğü sesleri, duman ve büklüm büklüm buhar bulutları, çığlık gibi sirenler arasında köprüyü yürüyerek geçerdik. O kadar kalabalıktı ki yolda yürürken dikkatsiz insanlar sana çarpıp yere yuvarlayabilirlerdi. Ayrıca çok rüzgârlıydı, öyle ki sümkürürken rüzgârın etkisiyle mendilin yüzüne yapışmaması için sakınman gerekirdi. Arada ilgimi çeken bir şeyi, özellikle de balıkçıların oltalarını denize atıp şıpınışı balık avlamalarını izlemek için duraklardık. Mevsiminde köprüden Tanrı bereketi sayılan palamut bile tutulurdu. Bir defasında

köprünün altına kadar gelmiş büyük buz parçalarını izlemek için durmuştuk. Mart veya Nisandı. Babam “Tuna Nehri’nden kopup, Karadeniz’i geçip buralara kadar erimeden geliyorlar” demişti.

Kış aylarında İstanbul’da soğuk insanın içine iş-
lerdi. Nem bütün şehri sarar, her yere ulaşarak özel-
likle dar sokaklarda yuvalanır ve parke taşlarını kay-
ganlaştırırdı. Göklerde kuzey ve güney hava akım-
larının çarpışmasıyla şehre hemen hemen her gün
yağmur yağardı. Aynı nem yazın sıcaklık artarken
de varlığını sürdürür ve havayı ağır ve dayanılmaz
yapardı. Yeni Roma, yani İstanbul’un iyi bir ikli-
me sahip olduğunu söyleyemeyiz. Şehrin kurucusu
Konstandinus’un diğer başkenti, Almanyadaki Trier
şehrinin ikliminden ne daha iyi ne daha kötüdür.
Konstandinus Trier’de törenler için inşa ettiği bazili-
kanın zeminini ısıtma tesisatıyla donatmıştı.

Babam bir gün benim de onunla Agopyan Han’da bulunan bürosuna gelmemi istemişti. Büroyu iki Rum kardeş ve üstü açık Renault’nun sahibi Yahudi beyle birlikte kullanıyordu. Mikrofonu üzerine sabit, kulak-
lığı kablolu siyah bakalit telefon durmadan çalmaktay-
dı ve benimle kimse ilgilenmiyordu. Tramvayın köşeyi
gıcırtyla dönüşünü, insan selinin gidiş gelişini cam-
dan izliyordum. Tam karşımızda çeşitli geleneksel tat-
lıları ve özellikle olağanüstü lokumlarıyla Hacıbekir’in

küçük dükkânı bulunuyordu. Onun sağında Hatice Sultan'ın sebili olan eski bir Osmanlı yapısında başı tıraşlı, asık suratlı bir adam hiç konuşmadan kalın parmaklıkların arkasında oturuyor ve gelip geçenlere su dağıtıyordu. Bir an duraklayan insanlar suyu hemen içip yollarına devam ediyorlardı.

Babamın bürosunun bulunduğu binanın bitişiğinde Borsa'nın ana kapısı bulunuyordu. Borsa'nın görünüşü sıradandı. Wall Street ya da dünyadaki diğer saygın borsalar gibi dev antik görünümlü sütunlar yahut görkemli bir giriş kapısına sahip değildi. Pantheon Tapınağı'nı anımsatan Paris Borsası'yla yakından uzaktan ilgisi yoktu. Binanın içi ve içindeki insanların da bugün televizyon veya filmlerden aşına olduğumuz işlem salonları ve *broker*'larla benzerliği yoktu. Oradaki ve zamanki işlem salonunda boş boş gezen meraklı bir kalabalık bulunurdu. Yalnızca resmi acentelerin alım satımlara katılma hakkı vardı. Parmaklıkla ayrılmış yüksekçe bir kürsüde –açık artırma- lar düzenlenen salonlardaki gibi– bir mezat tellalı son fiyatları toplayıp uygun gördüğü anda alım satımı kapatırdı. Bütün işlemler sözlüydü, ne para ne hisse görünürdü. Babam sakin ve dikkatliydi. Etrafına bakınır oradan buradan aniden yükselen sesleri dikkatle izler, beklemediğim bir anda aniden daha önce ondan hiç duymadığım çok güçlü bir ses çıkarırdı.

Babamla kiliseye de giderdik, annemle hiç gitmemiştik. Pazar ayini genelde babamla yaptığımız gezintinin bir parçasıydı. Önce Tünel'e yakın Santa Maria Draperis Latin Katolik Kilisesi'nde bir mum yakar, akabinde Pera'daki Panayia Rum Ortodoks Kilisesi'ne giderdik. Babam da ben de Panayia Kilisesi'nde vaftiz olmuştuk. Ortodoks Kilisesindeki ayin üç-dört saat sürer, biz gittiğimizde çoktan başlamış olurdu. Mum yakar, bir süre ayini dinler, ancak sonunu beklemeden sessizce kiliseden dışarı çıkar, yani sıvışır.

Ailemizde güçlü bir din kültürü olmadığından, dünyayı çeşitli dini gruplar uyarınca bölmek kabulü de yoktu. Levanten çevrede Katolik olmak bizim aile için Roma-Katolik dünyasıyla güçlü bir bağa sahip olmak anlamındaydı. Bir asalet unvanı, Batı dünyasında bir ayak ve ilerlemeye bir basamak gibi algılanıyordu. Katolik Kilisesindeki ayinler Latinceydi. Bu dili bilmeyen kişilerin kutsal metinleri kelime kelime anlamaları mümkün mü? Bu soruyu sormak bile gereksiz. Ne ki Katolikler gururla kutsal ritüellerine bağlıdırlar. Geniş ailemizde –Marchesiler de dahil– Katolik olarak doğan tek akrabamız Giuseppe Amca'ydı. Ancak Napolili politik göçmen bir ailenin evladı olan bu tek doğuştan Katolik amca, inatçı ve fanatik bir kilise düşmanıydı. Ortodoksluğun bizim

ailedeki anlamı ise vaftiz, düğün ve cenaze ritüellerinden ibaretti.

Okul yıllarımda Katolik bir papazın ilahiyat derslerine sıkça devam ediyordum. O yıllardan aklımda kalan tek şey Rahip Don Kozimo'nun üstüne basa basa bize temin ettiği Roma Kilisesi'nin, Yeni Roma Kilisesi'nden [İstanbul Patrikliği] daha üstün olduğu iddiasıydı. Çünkü Papa'nın yeni azizler ilan etmeye dair kutsal ayrıcalığı vardı, oysa Ortodoks Kilisesi bu ayrıcalığı Bölünme nedeniyle kaybetmişti. Peki, buna kim karar vermişti?

Evde ailenin hiçbir ferdi bana bir dua öğretmeye çalışmadı. Aile çevresinde bulunmayan dini tutku, dinsel törenlere ilgisizlik, Tanrı inayetini ve kötülüğü aileden uzak olmasını dileyen duaların evin içinde ya da dışında edilmemesi, öte yandan benim de metafizik düşünceye ve mucizelere özel bir ilgi beslemem, dinsel inancımın zayıf olmasını beraberinde getirdi. Diğer taraftan bu bana önemli bir vasıf kazandırdı: herhangi bir dine ait olmayı bir çeşit ayrıcalık olarak algılamıyorum. Geleneklerle çok bağlı olan başka çevreler, daha sonra tanıştığım bazı Rumlar, bazı Museviler ve bağınaz Katolik Levantenler için din çok büyük bir önem taşıyordu. Çünkü politik aidiyetleri olmadan ve sosyal yaşamdaki hakları tanınmadan –yönetime katılma hakkı yalnızca Türklere

aitti- din sosyal kimliklerini belirleyen tek olguydu. Zaten Osmanlı döneminde yürürlükte olan millet sisteminin idari anlayışına da böylesi uyuyordu.

Bugün okuduğumuz Rum, Ermeni yahut Yahudi göçmenlerin kitaplarında, Antonia Arslan'ın romanlarında, Edgar Morin'in anılarında, son göç dalgasıyla İstanbul'dan Yunanistan'a giden Rumların yazdığı sayısız anı ve hikâye kitaplarında bir nostalji, dinsel ve ulusal karakterli bir acı göze çarpar. Ben bu duyguyu hiçbir zaman hissetmedim. Hiçbir zaman herhangi bir azınlıkla özdeşleşmedim. Ben mutluluk derecesinde kaygısızdım. Mutlaka doğuştan gelen bu duyarsızlık, vakti geldiğinde tereddütsüz, tek ve gerçek ülkem saydığım İtalya'ya sarılmama yardımcı oldu.

Savaş başka yerde oluyor

Lisede yapı değişti, artık karma sınıflara devam ediyorduk; sınıfta kızlar da vardı ve ben büyüdüğümü hissediyordum.

Avrupa'da savaş gittikçe kızışıyordu, Kuzey Afrika'ya kadar ulaşmıştı. Ancak savaş bizi etkilemiyordu, İstanbul'daki Almanları da. Geçmişte uzunca bir süre kader birliği yaptıklarından, onlara karşı büyük bir saygıyla davranıyorlardı Türkler; ki İstanbul'daki müttefikleri de kim bilir ne oyunlarla ümitlendiriyor-

lardı. Ailem durumdan endişeli olduğu için sözlerine dikkat etmekteydi. Kaldı ki geniş ailenin iki ferdi askere gönüllü katıldığından ailem de fiilen savaşa karışmış bulunuyordu. Subay olan kuzenim Ernesto İtalyan ordusuyla muzaffer bir şekilde Atina'ya girdi. Başka bir kuzenim, Epaminondas, bir Yunan tümeniyle Rimini'ye girdi. Benimkiler bu iki kuzen için kaygılanmaktaydılar. Ancak savaşın iki cephede yarattığı felaketleri göz ardı etmekteydiler. İtalyan ordusunun Yunanistan'a yaptığı harekâtın Hitler'in yardımıyla gerçekleştiğini, Müttefiklerin ise Mısır'da tekrar toparlanan Yunan ordusunu taltif etmek için Rimini'ye girmeye yardım ettiklerini konuşmamaktaydılar.

Nazilerin işgali altındaki ülkelerle mektuplaşmak Kızıl Haç yardımıyla gerçekleşiyordu. Annem İstanbul'daki apartmanlarını ipotek edip savaştan önce Atina'ya yerleşen ve savaş sırasında zor günler yaşayan Vernudaki ailesinden arkadaşlarına, İsviçre üzerinden işleyen karmaşık bir iletişim kanalıyla yardım yollamaktaydı.

Bütün bunların arasında, İtalya için savaşın çok zor bir durum aldığı 1943 senesinde annem ağır hastalandı. Annesini ve Aspasia Teyzeyi ölüme götüren hastalık, verem, onu da yatağa düşürdü. Tezlikle şehirden ayrılıp Roma'ya, Forlanini Hastanesi'ne gitti, orada göğüs hastalıklarına uygulanan bir tedavi

hastalara umut olmaktaydı. Burada gördüğü tedaviden sonra nekahet dönemi için sayfiyeye, Monte Mario'daki Santa Teresa Kliniği'ne götürüldü ve buradaki rahibelerin şefkatine emanet edildi. Tek eğlencesi Cola di Rienzo Sokağı'na gidip bize hediyeler almaktı. Direnci ve inadı sayesinde iyileşmeyi başardı ve vaktinde klinikten çıkarak 18 Ağustos'ta doğumgünümü bizlerle birlikte kutlamak için şehre döndü. Böylece şans eseri 4 Eylül'de İtalya'da bulunmaktan kurtuldu. O gün İtalya'da cephe bozguna uğradı ve ateşkes imzalandı. Bütün bu olaylar annemin geriye dönüşünü engelleyecekti.

Sevgili öğretmenlerim Giuseppe Garino ve Dimitris Manos

Lise yıllarım II. Dünya Savaşı yıllarıyla çakışır. İstanbul'da Türk çevrelerinin dışında olanlar, Türkiye'nin savaşa girip girmeyeceğini Almanların yanında mı Müttefiklerin yanında mı yer alacağını büyük bir heyecanla kendi kendilerine sormaktaydılar. Okulda dersler Maarif Vekaleti müfredatına göre devam ediyordu. Ancak İtalyan hocaların maaşlarını almakta zorlandığı söylentisi yayılmıştı. Roma'daki zor şartlardan yeğenini korumak isteyen biri onu İstanbul'a getirdi ve sınıfıma yazdırdı. Yeni gelen

genç arkadaşın ismi Manlio'ydu. Bu arkadaşın bana İtalya'daki gerçek yaşamı anlatması benim için bir keşifti. Daha önce oradaki gündelik yaşamı hiç bilmiyordum. "İtalya'da biz bunu böyle yapıyoruz" diyerek ayrıntılara yer veriyordu. Giyinişi bile farklıydı, golf pantolonları giyiyordu, ben ise hâlâ kısa pantolonla geziyor ve uzun çoraplarla bacaklarımdaki kılları gizliyordum. Çok rahattı, sıkça "Me ne frego" cümlesini tekrarlıyordu, "boş ver" anlamında ama olaya daha kayıtsız bir kullanım. Hoşuma gidiyordu. Evden geçer beni alır, birlikte turlayıp devamlı konuşurduk. Kapıyı çalıp "C'è Mario?" (Mario burada mı) diye İtalyanca bilmeyen Rum hizmetçimiz Teodora'ya sorardı. O da telaşla yanıma gelip "Çe Mario seni soruyor" derdi.

Bertozzi Hoca felsefe ve tarih derslerini veriyordu. Çok iyi bir öğretmendi. Aramızda fısır fısır ve hınzırca Muhasebe dersini okutan bayanla kırıştırdığını konuşuyorduk. Veneto kökenli Domenico Cantale ise benim en çok ilgilendiğim ders olan İtalyan Edebiyatı'nı okutuyordu. Ancak beni her gün hayal-kırıklığına uğrattıyordu, çünkü *Cinecittà* yıldızı gibi giyinen, konusuna çok hakim olmakla birlikte ağır ağır ve ruhsuzca konuşan bu genç adam içimdeki tüm coşkuyu öldürüyordu. Kitap değiş tokuşu yapma önerisi, bana olan tek dostluk belirtisiydi. İtalyan kitabevinden satın aldığım Botticelli'nin olağanüstü

resimleriyle bezeli ve yorumsuz ham metin Dante Alighieri'nin *İlahi Komedya* baskısını benden aldı ve karşılık olarak Michele Barbi'nin yorumlu bir baskısını verdi. Diploma imtihanlarına hazırlanırken bu kitaptan faydalandım ve o zaman bordo maroken deriyle kapladığım bu kitabı hâlâ saklıyorum.

Ottone adında İstanbullu bir makine mühendisi Fizik ve Matematik derslerini okutuyordu. İyi bir insandı, aramızda sessiz bir ittifak kurmuştuk. Yazın birlikte Büyükkada'ya, bizim için özel iki kız kardeşe rastlamaya giderdik. Büyük kardeş şişman bir adamla evliydi. Hocam beslediği ilgiyi saklamıyordu. Yaşıtım olan diğer kardeşin adı Clelia'ydı; çok hoşuma gidiyordu. Kestane rengindeki saçları düz ve uzun, bakışı ise tembel ve renksizdi. Babam adaya sıkça gidiş gelişlerimizin nedenini anlamıştı; yapmacık bir merakla bu mendebur ve sevimsiz kızın nasıl hoşuma gittiğini şakayla karışık sorardı. Ancak benim umurumda değildi.

En iyi ilişkim Giuseppe Garino adındaki Latince hocasıyla idi. Ona sonsuz bir hayranlık besliyordum. Ders verirken hiçbir kelimesini kaçırmıyordum. Yazları Büyükkada'ya beni görmeye geldiğinde mutlu ve onurlu hissediyordum (Savaş sırasında hocalarımız memleketleri İtalya'ya tatile gitmekten kaçınıyorlardı). Şimdi hangi konuda konuştuğumuzu hatırlamıyorum ama çok canlı, bitmeyen sohbetlerdi.

Bana Antik ve Çağdaş Yunan filolojisini özel olarak okutan Rum hocaya da sonsuz hayranlık besliyordum. Bir gün Evdoksia Hoca ciddi bir tavırla anneme *Kiru Pedia* (Ksenefon tarafından yazılmış sekiz ciltlik II. Kiros'un eğitim kitabı) derslerinin sona erdiğini, artık daha büyük olduğumdan devam dersleri için Dimitris Manos Hocayı tavsiye edebileceğini belirtmişti. Babası balıkçı olan Dimitris Manos Rum cemaatinin bursuyla Atina Üniversitesi'nde Filoloji okumuş ve II. Dünya Savaşı başlamadan İstanbul'a dönmüştü. Çok zekiydi ve Antik Yunan klasiklerine tutkuyla bağlıydı. Ders sırasında onları okurken nasıl da hâlâ aydınlatıcı olduklarını vurgulardı. Bunun yanı sıra Çağdaş Yunan edebiyatını en küçük teferruatına kadar biliyordu. Mirivilis'in *İ Zoi En Tafo*^[8] kitabını okumam için vermişti. Kitabın başlığını içeren sayfayı da kapsayacak şekilde ilk sekiz sayfası yırtılmış, o sayfalar başka kâğıtlara daktilo edilerek cildin içine konmuştu. Bu tesadüfi bir hareket değildi. O yıllarda kitabın Yunanistan'da Metaksas tarafından yasaklandığını, artık basılmadığını bilmiyordum. Zamanla kitaptan çıkarılan say-

8. *Η Ζωή εν τάρφω* [*İ Zoi en Tafo/Mezarda Hayat*] Mirivilis'in ilk romanı ve Çağdaş Yunan edebiyatının başucu eserlerindendir. Günlük şeklinde kaleme alınmış savaş karşıtı, epik ve gerçekçi bir eserdir –çn.

faları hocanın yırttığını anladım. Üniversiteyi bitirip İstanbul'a dönerken valizinde bulunacak yasaklı bir kitabın ona sorun yaratmasını istememişti. Kitabı okuyunca sarsıldım. Mirivilis'in gerçekçi ve mutlak bir sinizm ile şiirsel coşkunluğu bir araya getirdiği çarpıcı gözlemlerini aktarmadaki ustalığı ve rahatlığı, daha önce benzerine rastlamadığım türdendi. Bu da, alışıldık anlatı üslubunu cezbedici bir şekilde altüst ettiği hissini bırakıyordu.

Manos Hoca'yla dersler yazında devam ediyordu. Büyükada'ya gidiş gelişi sorun değildi, zira eşi ve kızıyla Büyükada'dan vapurla on dakikalık mesafede olan Heybeliada'da, annesinin evinde tatildaydı. Balıkçı babası artık yaşamıyordu, ancak balık teknesindeki ortağı avlanan balıkların yarı kazancını arkadaşının dul eşine, Manos'un annesine vermeye devam ediyordu. Sosyal sigorta ve emeklilik hakkının henüz tanınmadığı o yıllarda bu para önemliydi. Manos'un Yunan eşinin babası ise ünlü bir matbaacıydı. Ki Manos Hocam, II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Atina'ya yerleşerek Amerikan Koleji'nde öğretmenlik yapmaya başladı.

Politikanın ideolojik yönlerini yeni yeni algılamaya başlarken Manos'un Marksizm'le ilişkisini sezdim. Sanırım Atina'da üniversiteye devam ederken Marksist öğretiyi özümsemişti. Metaksas diktatörlük yıllarında muhalifleri susturmak için baskıcı hükümetle-

rin kullandığı bildik metotları kullanmasına rağmen komünist düşüncelerin gelişmesine ve yeraltında yayılmasına engel olamamıştı.

En büyük hayalim idollerim olan hocalarım Garino ve Manos'u bir araya getirmekti. Ortak dilin yoksunluğu ne yazık ki bu buluşmayı gerçekleştirilmeme engel oldu. Belki de böylesi daha iyiydi. Genelde bu tür girişimler nadiren başarılı olur.

Yağmur ve şemsiyem

Edebiyata delice tutkum devam etmekteydi; ancak belli bir hedefi yoktu, muallaktaydı. Dahası sınırlı, hatta belli bir oranda bunaltıcı bir çevrede boy vermeye çalışıyordu. Aile çevrem ergenlik yıllarımda kültürel dayanak sunamadığı için tek başımaydım; ilgilendiğim konuları öğretmenlerim dışında kimseyle konuşamıyordum. Ailemin yaşam şartları gereği tecritte gibiydim, ayrıca kabul etmem gerekiyor ki, genelde diğer insanlarla rekabetten kaçınan tavrım nedeniyle, ihtimal dahilinde olan yaratıcı müzakere şanslarını da kaçıırıyordum. Okulda da böyleydim; sınıf arkadaşlarımdan iyi notları beni ilgilendirmiyor yahut kışkırtmıyordu. Örnek talebe modeli oluşturmuyordum. Latince, tek iyi olduğum derste bile İsmail benden daha iyiydi. Tutkuyla bağlı olduğum

İtalyan Edebiyatı dersinde bile zayıftım. O kör olasıca öğretmen hevesimi kaçırıyordu. Notlarda zorlukla ortalamayı tutturuyordum. Ancak okul müfredatı sayesinde eski yazarları keşfetme şansına sahip oldum, Machiavelli, Parini veya Alfieri gibi yazarlar. Bu yazarların kitapları sürükleyici anlatımdan yoksun olmalarına karşın, diğerlerinin nedenini anlayamadığı fanatik bir tutkuyla onları okuyordum.

Ancak her şey normal akışında değildi. Ergenlikle birlikte depresif bir kişiliğe meylediyor ve undan nasıl kurtulacağımı bilmiyordum. Kış aylarında genelde yapmam gereken işleri bitirir ve günler kısa olduğu için havanın kararayazdığı öğleden sonraları bir tur atmak için evden dışarı çıkardım. Neredeyse her gün yağmur yağdığı için elimde rüzgâr ve yağmura karşı şemsiyem, Pera'dan Taksim'e, ağaçlarla kaplı cadde- den de Harbiye'ye doğru uzun bir yürüyüş yapardım. Maçka'ya, Kral Umberto'nun İtalya'sı döneminde yeni İtalyan Elçiliği olması niyetiyle 'taklit-Rönesans' tarzında inşasına başlanan görkemli binaya kadar yürürdüm. Ne yazık ki bina bitirilemeden terk edilmişti. I. Dünya Savaşı'nda İtalya Avusturya'yı yenince, İtalyan hükümeti –evimizin karşısında bulunan ve– iki asra yakın Venediklilerle birlikte Avusturyalıların kullandığı Venedik Sarayı'nı almış ve elçiyik buraya yerleşmişti. Maçka'daki yarı bitmiş bina,

kışlayı anımsatan bir dörtgen şeklindeydi. Pencereleer için bırakılan boşluklar yağmur altında hayaletleri andırıyordu.

Evimden çıkıp İtalyan Elçiliğı'nin önündeki düzlükten başlayan merdivenleri koşarak tırmanıp, yokuşu aşip sola, yani Düz Yola dönüp Lebon pastanesini geçerek –ki ayartıcı bir duraktı– beni hipnotize eden İtalyan ve Fransız kitabevlerine vardığım hat, bir diğer yürüyüş güzergâhımdı. Savaş başladığından beri ticarete artan zorluklar nedeniyle İtalyan kitabevi, raflarında ve depolarında kalan kitapları satarak güç bela yaşamını sürdürüyordu. Kitapçı beni sevinçle karşılar, ancak sözleri ve el hareketleriyle çaresizliğini vurgulardı. Orada D'Annunzio'nun faşist propaganda metinlerinin devlet baskısı bir cildini, Bontempelli ve Bandello'nun hikâyelerinin deri ciltli bir baskısını, açgözlülükle okuduğum Pirandello'yu, Arrigo Boito'nun devrimci makalelerinden bir derlemeyi bulmuştum. Ayrıca 20. yy başında Pio Raina ve Arturo Graf gibi ünlü eleştirmenler tarafından yazılmış usta işi ve akıcı konferans konuşmalarının bulunduğu birkaç monografi de keşfetmiştim. Bunları tesadüfen seçmiş, ancak büyük bir heyecanla okumuştum çünkü bu yazarların kullandığı dil konuşma dili gibi canlıydı, okul kitaplarının tekdüze diline benzemiyordu.

Karşı kaldırımnda, Rus Konsolosluğu'nun yanında

bulunan Hachette Kitabevi'nde esen hava değışikti. İtalyan faşizminin boğucu atmosferi yoktu. Böylece Tolstoy'un eserlerini Fransızca çeviriden okudum. Freud'un *Introduction à la psychanalyse*, Bergson'un *Le Rire* kitaplarını keşfettim. Nietzsche'nin bazı eserlerini ve bir de Schopenhauer antolojisini buldum. Kitaplar neredeyse ambalaj kâğıdına yapılmış çok kötü baskılardı. İşgal altındaki Fransa'nın klasikler dışında ihraç edeceği pek fazla bir şey yoktu (Corneille'in üç ciltlik tüm eserlerini bile aldım), ne ki Fransızların kültür ufku İtalyanlarınkı kadar dar değildi. Birkaç kitabın Fransa dışında başka ülkelerden özellikle Kanada'dan ve frankofon İsviçre'den geldiğini görünce şaşırdım. Pierre Jean Jouve'nin seçki ve önsözüyle Baudelaire, Pierre Emanuel'in önsözüyle Villon, Descartes ve Montaigne'nin *Le cri de la France* derlemesi; Neuchatel Üniversitesi Yayınları'ndan, bej rengi kâğıda yapılmış çok iyi baskılardı. Baudelaire vasıtasıyla, bizzat kendi çevirisi olan, Kanada basımı Poe'nun hikâyeleriyle tanıştım. Pascal'a gelince, kitabının baskısı Cenevre'deki Kundig Basımevi'ndendi. Sayfaları beyaz çizgi dokulu kâğıttan, başlıklar siyah ve kırmızı renkte olağanüstü güzel yazı karakterleri kullanılarak basılmıştı. Hachette kitabevine İsveç'ten Fransızca basılan kitaplar da gelmekteydi.

Kitapevlerinde Yunanca edebiyat kitapları bul-

mam imkânsızdı, bu nedenle onları öğretmenim Manos'tan ödünç almam gerekiyordu. Bu edebi kitapların İstanbul'daki kitapevlerinde satılmamasının nedeni Nazilerin ve Faşistlerin işgali altında bulunan Yunanistan'a ticari ambargodan dolayı değil, özellikle İstanbul'daki Rum kitapçıların ilgisizliği sonucuydu. Bu kitabevlerinden biri Tünel meydanında, Yüksekaldırım yokuşunun köşe başında bulunuyordu. İstanbul'daki Rum okulları için kitap bulunduran bir kitap-kırtasiye dükkânıydı.

Tünel meydanında bulunan ve vitrininin üstündeki tabelada sarı zemin üstüne büyük siyah harflerle *Kodak* yazan ve fotoğraf malzemesi satan dükkân da ilgimi çekmekteydi. Fotoğraf makinem için negatif filmleri oradan alıyordum, çektiğim filmleri (banyo etmeyi öğrenmeden önce) oraya götürüyordum. Almancadan Fransızcaya çevrilmiş fotoğraf kılavuz kitabını oradan satın almıştım. Kitabın arka kapağında, saygın, dost bakışlı, yakasız Tirol tarzı bir ceket giymiş olan yazarın portresi bulunuyordu. Onu bu kadar çok şey bildiği için ve bizimkilerden oldukça değişik ceketini nedeniyle kıskanıyordum. Bu kitaptan alan derinliğini, kadraji, farklı diyafram hızıyla çekme yöntemini öğrendim. Aynı dükkândan satın aldığım *Sixtus* marka fotoelektrik lambalı 'ışıkölçer'le ışığı oldukça iyi ayarlayabiliyordum. Gerçekten çok memnundum.

Ünlü fotoğrafçının giydiği ceketin modelinden bir cekete hiçbir zaman sahip olamadım. Bu arada uzun pantolon giymeye başlamıştım. Tüm giysilerim çok açık gri tonda İngiliz flanel kumaşındandı. Babam benim kıyafetlerim için Dormeuil'in temsilcisinden bir büyük top İngiliz flaneli satın alıp terzisine bırakmıştı. Sıkça boy attığım için, yeni pantolon veya cekete ihtiyacım olduğunda terzi kumaş topundan gerekli kumaşı kesip dikerdi. O kumaştan yapılmış son ceket 1952'de bana ulaştı. Ünlü hikâyeci ve tiyatro oyun yazarı Margarita Limberaki'nin de aralarında bulunduğu genç ve kaygısız Atinalı dostlarıma gri kumaşın sırrını açıkladığımda gülmekten katıldılar. Ben de onlarla birlikte gülüyordum. Bu giysilerle aramda bir bağ oluşmuştu. Tenimin üstünde ikinci bir ten gibiydiler. Süreç içinde onların yokluğunu hissettim. Günümüzde moda olmasa da, açık gri İngiliz flanel kumaşından benzeri bir kıyafeti hasretle arıyorum.

Haftada en azından bir kez gri flanel takımımı giyerek sinemaya gidiyordum. Bazen annemle, bazen babamla, sonraları da arkadaşlarımla erken öğleden sonraları Etoile veya Gloria sinemasına... Şarlo, Laurel-Hardy filmlerini, Fransızca ve Türkçe altyazılı olarak ilk kez babamla izlemiştim. Onun Buster Keaton'a özel bir hayranlığı vardı, çünkü her zaman

çok ciddi tavrıyla seni güldürüyordu. Fernandel'in oynadığı Fransız komedilerine de gidiyorduk. Annem en çok duygusal filmleri seviyordu. Birlikte Jeanette Mc Donald ve Nelson Eddie'nin oynadığı müzikal filmleri izliyorduk. Fred Aster'in şarkılı, danslı filmlerini, Deanna Durbin ile ve Mickey Rooney'nin hareketli filmlerini, *Oz Büyücüsü* filminde Judy Garland'i, Disney'nin müziklerine hayran kaldığım duyduğum *Fantasia* filmini anımsıyorum. Edgar Allan Poe'nin filme çekilmiş hayatı, yaratıcı ve tutku dolu lanetli şairin sonsuza odaklanmış bakışıyla *Kuzgun* şiirinden İngilizce okuduğu kupleler (*Nevermore, nevermore*) hâlâ hatırimda. Ve yine unutamadıklarım Paul Muni'nin, Pastör Zola ve Juarez'in yaşamöyküsünü anlatan filmleri; Dr. Jekyll ve Mr. Hyde filminde Spencer Tracy'nin canavara dönüştüğü korkunç sahne – sonraları bir dergiyi karıştırırken bunun bir fotoğraf hilesi olduğunu öğrenmiştim. Bir sürü Alman yapımı, özellikle Zarah Leander'in oynadığı filmleri de izliyorduk. Berlin Olimpiyatları'yla ilgili belgeseli de –daha önce bilmediğim cirit gibi sporları da içerdiğinden– büyük bir heyecanla izlemiştim. Naziler gösterilerin mükemmel görünmesi için gerekli her şeyi yapıyorlardı. Vücuda tapmayı çok ciddiye alıyorlardı, özellikle çıplak ve Ari ırkına aitse.

Yolanda'yı yakından izlerken – Ayşe'yi daha da yakından...

Lise yıllarında kızlarla dostluk kurmayı istemeye başladım. Rahibelerin yönetimindeki İtalyan okuluna giden Yolanda çok hoşuma gidiyordu. Bir keresinde, bir kış öğleden sonrası, loş bir sokaktan geçerken peşine takıldım ve onu durdurup konuşmak istedim. Katiyetle şaşırmadı, herhalde o da bunu bekliyordu. Sonraları onu gün ışığında da yakından gördüm, kadife yanakları zar zor farkedilen çapkın çillerle kaplıydı. İnceden alay eden gülüşü bir sürü şeyi bildiğini, ancak daha fazla anlatmak istemediğini imliyordu. Bütün bunlar, bu mesafesizlik ve oyunbazlık onu daha cezbedici kılıyor, içimi eritiyordu. Ancak verdiğimiz vaatlerin ve okşayışların kısa sürede daha da gelişmesine olanak yoktu. Bu nedenle ilişki talihsizce kısa sürdü. Herhalde görüşmelerimiz ciddi bir hikâyeye dönüşmeden bittiği için Yolanda'yı heyecanla hatırlarım. Bende aniden esen bir kasırga gibi duygular uyandırdığı için ona minnettarım.

Ortak bir arkadaş grubunda bulunmadığımız için arkadaşlarla birlikte çıkma olanağımız yoktu, tek başımıza gizlice buluşma şansımız veya temasımızı gizleyecek ortak bir arkadaşımız, bir bahanemiz mevcut değildi ki Yolanda'yla ilişkimiz ilerleyemedi. Başka kız arkadaşlarla daha kolay ilişki kurabildim, çünkü cu-

martesi öğleden sonra partilerde buluşup akşam 9-10'a kadar dans ediyorduk. Ancak bu kızlarla aynı okula gitmiyorduk, onları yaz tatillerinden tanıyordum, İtalyan veya Rum kızlar değillerdi. Bu partilerin dinamik organizatörü sempatik, güleç, biraz topluca ve sarışın Levanten bir kızdı. Çocuk felci geçirdiği için aksaktı, ailesi onu mutlu etmek için –hepimizin işine gelen– bu toplantıları yapmasına müsaade ediyordu. *Slow* dansları tercih ediyorduk, çünkü boşa gitmeyen sıkı bir yakınlaşmaya olanak tanıyorlardı. *Cheek to cheek* tarzı danslar bir sürü olanak yaratıyordu ama ben faydalanmıyordum, belki inisiyatif almaktan çekiniyordum.

Yazları kızlarla yakınlaşmak daha kolaydı. Büyükkada'da evimizin bitişiğindeki evde sarışın, mavi gözlü bir Türk kızı oturuyordu. Bakışları meraklı, yüzü yuvarlak ve saçları kısaydı. Aramızda bir bahçe olsa da odalarımızın pencereleri birbirine bakmaktaydı. Onu bahçedeki ağaçların arasından izlemek çok hoşuma gidiyordu. Kendisiyle konuşma ortamı yaratmak istiyordum. Ben de onun gibi bisikletle turladığımdan konuşmak için bir fırsat elbet bulacaktım. Nihayet yokuş aşağı inerken ona rastladım, biraz ilerde yol Dil'e çıkan yokuştan Yorguli (Yoruk Ali) plajına ulaşıyordu. Ben yokuşu inerken frene bastım, o ise yokuşu zor tırmanıyordu, fotoğrafını çekmek istediğimi söyleyerek onu durdurdum. Durdu ve yüzünü asarak bana baktı.

Ben kızacağına düşünerek korktum ama öyle olmadı. Hâlâ sakladığım fotoğrafta Nazan pek ciddi poz vermiş. Onunla sıkça buluşup çam ve selvilerin arasındaki patikadan ormana doğru giderdik. Büyükada'nın bir hayli saklı mekânı bulunuyordu.

Büyükada'da rasatıma giren bir diğer Türk kızı, sınıf arkadaşım Ayşe'ydi. Onunla okulda göz göze gelmişliğimiz bile yoktu. Ancak tatilin getirdiği rahatlık, kolsuz yazlık elbiseleri (okula iftiharla taşıdığı siyah formasıyla gidiyordu), güneşten yanmış teni ile kontrast oluşturan omuzuna düşen açık kestane saçları ve gözleri, kurnazca gülümseyişi gözüme başka bir kız gibi görünmesine neden olmuştu. Birden ona karşı bir tutku hissettiğimi anladım.

Bu yakınlaşma bitirme imtihanlarından sonra oldu ve yaz boyunca devam etti. Okul bizim için artık geçmiş zamana aitti, önümüzde büyük bir boşluk bulunuyordu, gelecek bir sürü soru işaretiyle doluydu. Çamların arasından geçerek ormanın çeşitli patikalarında buluşuyorduk. Fransızlar "*Sentiers des amoureux*" tanımını boşa söylememişler. O yaşta yapılması gerekenleri yapıyorduk. Ancak bizi katıyen görmemeleri gerekiyordu çünkü o babasından çok korkuyordu. İşinin ne olduğunu bilmiyordum, uzun boylu, iri yapılı bir adamdı, saçları güreşçiler gibi tıraşlıydı ve sert birine benziyordu. Onu uzaktan, vapur

iskelesine yakın bir noktada farkedince ürküp, beni tanımadığı halde sebep yokken yol değiştirdim.

Ekim ayında Cenova'ya giden bir gemiye bindim, Ayşe'yle ilişkimiz bitti.

Yazı yazmak öksürüğe benzer, gizleyemezsin

İstanbul'daki yaşamım böyleydi. Ancak günbegün, ruhun ve bedenle hissederek bunları yaşamak başka türlüydü. Bu sayfalara karışık bir anlatımla sıraladığım anılar, çekmecedan tesadüfen dökülen bir dönemin bölük pörçük parçaları değil, gerçekten yaşadığım, tenimde hissettiğim yaşamımdır. Kış ayları puslu öğleden sonraları, caddelerde, yağmur altında semsiyeyle umutsuz yürüyüşlerim, gezegen üstündeki yalnızlığımın boyutunu gösteriyor. Bu deneyimi hiçbir zaman kelimelerle ifade edemeyeceğim.

Okul kitaplarından başka, okuduğum birkaç edebiyat kitabı ile Hachette Kitabevi'nin raflarında rastgele keşfettiğim ve edebiyat alanında etkilendiğim birkaç kitap benim için gerekli olan altyapıyı tesis etti. Edebiyat evreninde tamamen bana ait bir mitoloji oluşturmamı sağladılar, bir kültürün parçalarını sıraya dizmeme yardımcı oldular. Böylece bende bir maya oluştu, ancak yine de yaşamımın o dönemdeki coşkular, ayartmalar, zihnimde iz bırakan he-

yecanlar ve hücrelerimde izleri kalan hastalıkların tohumları var olma nedenime bir açıklık getiremiyor.

Fakat gerçeği kabul etmeliyim ki, edebiyata olan tutkum uzun süre gizli de kalamamıştı, çünkü birkaç küçük çalışmayı Rumca yayımlanmaya başlamıştım bile – ki İstanbul'da tek seçeneğim buydu. Edebiyat öğretmenim Manos'la hazırladığım okul çalışmaları, hangi yollardan ulaştırıldığını bilmesem de, yerel Rum dergisi *Tehni*'de (Sanat) yayımlanıyordu. Dante, Villon ve edebiyat eleştirisi ilgimi çeken konulardı. Derginin yazışleri müdürü Bayan Maya Drosu bu çalışmaları teşvik etmekteydi. Böylece Albert Camus, Saint-Exupéry, varoluşçuluk, teknolojik gelişmeler üstüne makaleler ile Camus, Benedetto Croce ve daha sonra Raffaele Carrieri, Salvatore Quasimodo çevirilerim dergide yayımlandı. O yıllarda yayımlanmış primitif ve henüz kişilişsiz yazılarımda savunduğum tezlerden bazılarını, Roma'daki edebiyat dergilerine yazı göndermeye başladığımda yeniden gözden geçirdim.

Edebiyata duyduğum özel ilgiyi babam açıkça belli etmemesine rağmen fark etmişti. Bir gün eski Suriçi İstanbulundaki baharat tüccarı bir dostuna birlikte gitmemizi teklif etti. Baharat deposuna gitmek için, çeşitli ürünlerin karmakarışık bir halde daracık yollarda sergilendiğı, kutular, sepetler, el arabalarının etrafı kapladığı, seslerin çığlıkların uçuştığı yol-

lardan geçerek nerede başlayıp bittiği belli olmayan, egzotik aromalarla kaplı devasa bir mekâna vardık. Yarı karanlıkta ilerlerken çuvallardan ve varillerden etrafa yayılan anason, biber, tarçın, vanilya, zencefil, kişniş ve diğer tanımadığım çok güçlü baharat kokuları genzimi yakmaktaydı. Loş ışıktaki kapıcı odasını andıran camekânlı küçük ahşap bir kabine geldik, alçak tavanının tam ortasından bir lamba sarkmaktaydı. Bu oda baharatçının bürosuydu. Babam bana dönerek, “İşte kendi burada; şanslıyız çünkü genelde iş görüşmeleri nedeniyle hep dışarıdadır” dedi. Beni ona tanıttı ve “Yani, biliyor musun, oğlum edebiyat tutkunu” diye ekledi. Adam babamdan daha uzun boylu, atletik yapılı, tıpkı babam gibi kel, ama kafası sıfır tıraşlıydı. Yüzü birden aydınlandı, bana konuyla ilgili bir sürü soru sordu. Bizi kapıya doğru uğurlarken bana “Bir hafta sonra gel” dedi, “Tam takım *Logos* (Söz) dergisini senin için hazırlayacağım.” Görüştiğimiz kişi Yanis Halkusis’ti. I. Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru şair Omiros Bekes’le birlikte *Logos* dergisini yayımlamışlardı. Sözü geçen dergide, şair-ressam Lisandros Prasinós’un Dante çevirisi, Ayvalık kökenli edebiyatçı İlias Venezis’in ilk hikâyeleri ve Kondoğlu’nun yazıları yayımlanmıştı.

Babam Yani’dan sonra beni bir tanıdığının oğluy-

la da tanıştırdı. Adı Kostas Yerasimu⁹¹ idi ve hikâye yazmayı seviyordu. Benden yaşça genç, ancak evli ve iki çocuk sahibiydi. Otomobil yedek parçaları ve lastikleri satan bir işyeri vardı. Dükkânı Galata'da, Cenevizlilerden arta kalan sur yıkıntılarına yakın dar, sefil, kaotik ve tıpkı dükkânın içi gibi tahmin edilemeyecek derecede gürültülü bir çıkmazdaydı. Kostas Yerasimu açık kalpliydi, beni ilgiyle dinliyordu. Hikâyeler yazan eşi Atina'yla birlikte misafîrperver, dost canlısı bir çifttiler. Onları ziyaret etmeyi seviyordum. Ta o yıllardan başlayarak hareket dolu, canlı, hatta biraz dağınık olsalar da bunu önemsemeyen, evleri herkese açık, kalender, yemek saati geldiğinde gitmek istesen de seni mutlaka sofraya oturtan bu tür kişilerle dostluk kurmayı seviyorum.

İstanbul Yunan Konsolosluğu'nda çalışan, Kavafîs'ten etkilenmiş, Atina'ya gittiğinde ise ünlü edebiyatçı Kaçibalis'in dost meclisinde yer alan duygu dolu ünlü şair Alexandros Baras ve edebiyatla ilgilenen diğer İstanbullu Rumlarla çevrem genişlemeye başladı.

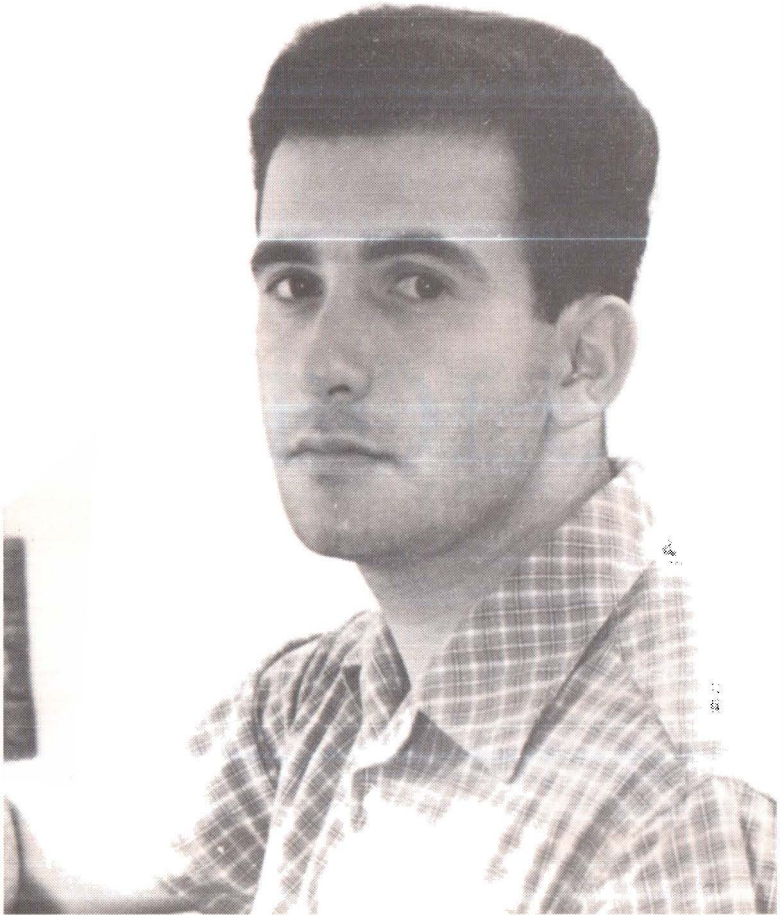
9. Kostas Yerasimu hikâye yazarı ve aydın Rumlardandı. Eşi Atina Yerasimu 1960 sonlarında İstanbul'daki sayılı engelli çocuk uzmanı psikologlardandı. 1960'lı yıllarda, anaokulu ve ilkokul talebelerine kukla tiyatrosu gösterileri düzenlemişti. Ayrıca Rum Kız Liselerinden talebelerin katılımıyla çocuk tiyatro grubu kurmuştu. Aynı zamanda ressam ve hikâye yazarıydı. Kostas ve Atina Yerasimu Prof. Stefan Yerasimu'nun ebeveynleriydi –çn.

Yolculuk zamanı

1946 Ekiminde, evimizden takriben 1 kilometre uzaklıkta bulunan Karaköy rıhtımına annem ile babam beni Cenova'ya götürecek gemiye uğurlamak için gelmişlerdi. İstanbul'da kaderin bana biçtiği hareket alanı bu kadardı. Bir gece önce üçümüz Beyoğlu'nda bir *brasserie*'ye giderek yurtdışına gidişin yaratacağı çaresizliği gidermek için kafayı çekmiştik. Şimdi de elimde çuval bezine sarılı valizle demirleri paslı, külüstür, çürük, aşırı yükten yarı batmış bir İtalyan ticaret gemisinin lombarına inmek için merdivenleri çıkıyordum.

Birkaç ay önce babam eğitimimle ilgili iki öneride bulunmuştu. Ya hukuk tahsili için Roma'ya gidecektim ya da Robert Kolej'de iki yıl okuyup Amerikan eğitim sistemini özümseyerek, üniversite için Amerika'ya gidecektim. İstanbul'da iki yıl daha yaşamaya katlanamazdım. Bu nedenle hangi yolun geleceğim için daha önemli olduğunu sorgulamadım bile. Zaten Amerika'daki herhangi bir üniversite diploması veya İtalya'da hukuk fakültesinden alacağım diploma İstanbul'da bana herhangi bir alanda yararlı olamazdı? Yeni Türkiye de Türk vatandaşı olmayanlara bütün meslekler yasaktı. Sanırım babam bana hukuk veya başka bir bilim dalını Amerika'da okumayı empoze ederken aklımdan edebiyatı çıkarmam gerektiğini

anlatmaya çalışıyordu. O halde bir an önce gitmeliydim. Benim tercihim buydu. Hayatımda ilk kez doğru bir tercih yapıyordum.

GöMLEKLI 'selfie'

II. BÖLÜM

Kişiler, Ülkeler, Kelimeler

Alvise Lodovico Gritti

Bağlarla dolu Pera tepelerinde, günümüzde Tak-
sim Meydanı'nın bulunduğu noktada Alvise Lodovi-
co Gritti'nin malikânesi kaimdi. Alvise Gritti –sonra-
ları Doçe olan– Venedik Balyozu Andrea Gritti'nin
oğluydu, annesi ise İstanbullu bir Rumdu. Kanuni
Sultan Süleyman'ın Sadrazamı Pargalı İbrahim'in
de yakın dostuydu, onun gibi mükemmel Rumca
konuşuyordu. Damat İbrahim Paşa'nın konağı da
At Meydanı'ndadır. Günümüze kadar korunmuş ve
müze olmuştur. Orayı ziyaret etmiştim. Kanuni Sul-
tan Süleyman'ın bu çok güçlü veziri sayesinde Al-
vise, Kral V. Karl (Şarlken) tarafından kuşatılan
Venedik'te büyük açlık sürerken İstanbul'dan buğday
yükü birkaç gemi yollamayı başardı.

1500'lü yıllarda yaşamış ve aralarında mutlaka Rumca konuştuklarını tahmin ettiğim bu iki baş aktöre, Lucca şehrinde, *I tre tiranni* (1527) adlı elyazmasında rastladım. Hümanist bir doktor olan Agostino Ricchi, daha üniversite talebesiyken yazdığı bu komedide dönemin tanınan kişiliklerinden ve güçlü bu iki insanı övme ihtiyacını hissetmiş. Daha gerçekçi bir sonuç elde etmek için de komedinin yazarı –bu iki kişinin aralarında Rumca konuştuğunu varsayarak– adlarının geçtiği bir sahneyi, Nikolaos Sofyanos'tan (1500-1551) halkın konuştuğu Rumcayla yazmasını istemiş. Kabul etmeliyim ki övgü faslı çapaçul ve şatafatlı, ancak metin çağdaş Yunancada yazılmış ilk tiyatro diyaloglarına tarıklık ediyor. Yunan şair Nasos Vagenas'a göre Çağdaş Yunan Edebiyatının tarihi saptanmış ilk metnini teşkil ediyor.

Bağımlılık

(Bilmediğim bir kelimeydi). Kendi kusurlarının bağımlısı olmak, diğerlerin kusurlarının bağımlısı olmaktan iyidir.

Demistifikasyon (*Apomithopüsi*)

(Bilmediğim bir kelimeydi). Kuşku duymak lise yıllarından başlayarak karakterimle özdeşleşmişti. Di-

ğerlerinin doğrularına, herkesin doğru kabul ettiğine kuşkuyla yaklaşmak, dini tabuların sorgulanması ve ret edilmesiyle belirdi. Bu tür yaklaşımlar antikonformist bir ihtiyaçtan doğmaktaydı. Söz konusu edebiyat olduğunda, artık çağdaş edebiyatın taleplerini karşılamaktan aciz bir ilkeler bütününe hizmet eden belli başlı kuralları koşulsuz kabul etmek konusundaki muhalefetimi açıkça gösteriyordum.

Hem kutsal tezlere hem de ortak yaşam tarzlarına itiraz ediyordum. Kendimi tanımaya çalıştığım o yıllarda, savaş verdiğim iki cepheden biri dini inanç, diğeri ise edebiyat eleştirisiydi.

I- Din üstüne eleştirim: belirli ortamlarda tanıdığım din adamlarına karşı itirazım yok. Onlara karşı tavır beslemiyorum. Aksine Ortodoks veya Katolik din adamlarıyla bir araya geldiğimizde, onları her zaman sevgiyle kabullendim. Büyük ihtimal profesyonel uğraşları ve ayinlerdeki resmiyetleri dışında inancın, dinin, onlar için ne demek olduğunu anlamaya çalışıyordum. Tüm bunların kendi açılarından iyi niyetli bir aldatmaca, cüppe ve tütsüyle başlayan bir düzmece olduğu kuşkusu bende uyanmıştı. Ancak din adamlarında gerçek bir kabullenme sezinlediğimde onlarla aynı inancı kabullenmenin benim için mümkün olmadığını, tabiatdışı güçlere gözü kapalı inanmanın mizacıma yabancı olduğunu ve

gerçeküstü umutlar besleyerek, büyük bir arzuyla istendiğinde bir mucizenin gerçekleşeceği düşüncesine inanmıyorum. O yıllarda gerçeküstüyle diyalogun da yaşamımda yeri yoktu, izleyen yıllarda da olmamaya devam etti.

II- Edebiyat dünyasındaki değerlendirmelere kuşkuyla yaklaşmama gelince, edebi eserlerin değerlendirilmesini kastediyorum, bildik pozisyonlar ve eskimiş sanat kurallarıyla yapılan değerlendirmelere, yani banalizasyona karşı çıkıyordum. Okulda hocamız Bertozzi'nin bize bahsettiği sistematik kuşku, eleştirel tabiatıma çok oturuyordu. Sanat eserlerine uyguladığım bu tür bir eleştirel yaklaşım süreç içinde koşullar gereği izlediğim yolla birleştiği için zorunlu olarak beni edebiyat ve onun eleştirisi için gerekli yöntemleri kullanmaya yöneltti. Şüphesiz bu düşünme biçimini ilk kez ben keşfetmedim. Fakat zihnimin olgunlaşma sürecinde bu yöntemlerle tanıştım ve bazen zorlu ve vakit alıcı olsa da onları hayatıma tatbik etmeye çabaladım.

Düşleyip de yazmadığım kitaplar

Savaş bütün şiddetiyle devam ederken, Kasım 1944'te, Beyoğlu'ndaki Hachette Kitabevi'nden satın aldığım Fransız yazarların yazılarından oluşan iki küçük antoloji kitabı ile Albert Kundig tarafın-

dan Mart 1944'te Cenevre'de basılan, Pierre Jean Jouve'un editörlüğünü yaptığı Baudelaire'in biri şiir, diğeri eleştirel denemeler içeren iki şık ciltli kitabı delice bir tutkuyla beynime saplandı. Bunlar gibi bir kitap basmak istiyordum: aynı ebatta, kapağı bej, kâğıdı çizgi dokulu, baskıda kullanılan harfler küçük ama okunaklı olmalıydı. Hayalimdeki kitap oradaydı, sayfaları basılı ve hazırды. Dış kapağın dokusu hoştu. Ancak büyük bir eksiğı vardı, basılacak bir metin mevcut değildi. Buna rağmen, takıntıya dönüşen şiddetli arzumu hiçbir şey durduramıyordu.

1948'de ilk kez Paris'e gittiğimde, Emma'dan, temasta olduğum bir genç kızdan istediğim ilk şey böyle bir kitabın basımı için bir 'maliyet teklifi' bulmasıydı. Emma elinden gelen her şeyi yaptı ve mucize kabilinden başardı. Ayrıca ben de Fransa'nın en ünlü basımevlerinden sayılan Mame'dan –annemin arkadaşısı Nadin, Bayan Mame'la tanışlıyordu– bir teklif istedim. Topladığım bu teklifleri büyük bir dikkatle, en küçük detayına kadar inceledim. Sıkça düşlediğim kitabın görünüşünde küçük değişiklikler yaptım, ancak hâlâ bir metne sahip değildim.

Bu arada Roma'da da çalışmalarına devam ediyordum. Mario Petrucciani, Romano Romani ve benden oluşan grubumuz *Il Presente* adındaki dergimizin baskısından memnun değildik, neredeyse her sayı

için en uygun ve ucuz matbaayı arıyorduk.

Hazırladığım ilk kitap, yirmi yaşındayken hayal ettiğim kitaptan oldukça farklıydı. 1952 yılında şair Odysseas Elitis'ten yaptığım ilk çeviriler yayımlandı. Baskı açısından bir uzlaşmaydı. Elitis ünlü ressam Morali'den bir kapak tasarımı ve başlık kaligrafisi istemişti. Sayfanın boyuna ve genişliğine göre başlık dörtgen şeklinde yazılmalıydı. Ancak klasik amfor dizilimi benim daha çok hoşuma gidiyordu. Neyse ki Fabriano marka çizgi dokulu kâğıt kullanmak tek tesellimdi. Elitis'le birlikte Bodoni fontunu seçtik, linotip fena sayılmazdı; ancak son söz şairindi, çünkü eserin aynı zamanda finansörüydü. Ne ki kitabın basımı kışın en soğuk günlerine denk gelmişti, parmaklarımı basılmış sayfanın üstünde gezdirince harf basımının çok da başarılı olmadığını hissediyordum.

Yazar olarak hayatım boyunca bir hayli kitap hazırladım. Bazen hayal ettiğim gibi bir kitap basmak istiyordum, ancak yayıncıların kendi standartları vardı ve ben hiçbir şeyi isteğim doğrultusunda değiştiremiyordum. Ugo Guanda'yı şükranla anmam gerekiyor, çünkü *Poesia Greca del Novecento* adlı kitabımın ikinci baskısında çizgi dokulu kâğıt kullandı. Bu benim için bir avuntu olsa da düşlediğim kitap hep hayallerimde kaldı.

Hatice

Eminönü'nde, babamın bürosunun bulunduğu köşede, Hatice Sultan'ın yaptırdığı sebilden gelip geçenler para ödemededen bir bardak su içerdi. Bardaklar her kullanımdan sonra çalkalanırdı. Günümüzde bu cam bardakların yerini tek kullanımlık ve sponsorun adını taşıyan baskıyla süslü plastik bardaklar aldı. Yine para ödemededen su içiliyor ve yandaki büyük plastik kutuya bardaklar atılıyor. Sebilde artık o ifadesiz suratlı ve ciddi memur yok. Hatice Sultan'ın 1663'te yaptırdığı sebil vasıtasıyla gelip geçenin susuzluğunu gidermesi bozulmayan kutsal bir gelenek olarak günümüzde de devam ediyor. Sebinin mozole olarak adlandırabileceğimiz binası, günümüzde işlevini sürdürmesi amacıyla sponsor sayesinde onarıldı. Hatice Sultan'ın yaptırdığı sebil suyundan içip ona şükreden herkesi göklerden görüp ruhunun şad olduğunu düşünmek beni sevindiriyor.

İstanbul

İtalyancada "m"yle yazılır. Türkler şehrin adını duydukları gibi andılar, *Εἰς τὴν Πόλιν* [İs tin Polin], İstanbul. Bu isim 20. yy başlarında yerleşti, Hristiyan (Rumca, Romalica) "Konstandinupolis" isminden daha uygun olduğunu düşündüler. Osmanlı İm-

parlatorluğu boyunca Konstandinupolis'in resmen Konstantiniye adıyla anıldığını unuttular.

İstanbul, hem doğu hem de batıdaki herkesin arzulan bir avdı. Müslüman dünyanın başoyuncusu olan Türkler sabırla, bir asır boyunca onu muhasara altında tuttu. Uygun bir zamanda onu kuşattı ve tutkuyla fethettiler. Savaşarak kazanılan tüm şehirler gibi, engelleri sırasıyla aşp surlarını zapt ettiler. Saldırı cihat çağrısıyla başladı. Osmanlı İmparatorluğu en görkemli yüzyılında bütün dünyanın hakimi olmayı hayal etti, tıpkı daha önce Romalıların ettiği gibi. Böylece Kuran'ın emirlerine uygun olarak dünyayı "dârülharp"ten "dârülislam"a dönüştüreceklerdi. *Pax İslamica*, Kuran'ın şeriatı uyarınca kamu yönetimi, siyasi yapı ve ceza hukukuna da belirlemekteydi.

Kemal Atatürk

1938. O gün babam Borsa'nın bitişiğinde bulunan iş yerine birlikte gitmemi istedi. İkinci katın penceresinden kilometrelerce uzanan cenaze alayını izlerken Atatürk'ün bayrağa sarılı naaşı görüyor ve sadece Avrupalı bestelerden oluşan matem marşlarını duyuyordum. Tören alayı Haliç'in ve şehrin önemli noktalarından geçti. Altüst olduğumu, şoka uğradığımı hissediyordum. İleri görüşlü ve üstün yetenekli

bir politikacı olan Atatürk'ün ölümüyle bir dönem kapanıyor, belirsizliklerle dolu bir başka dönem başlıyordu.

İtalyan eğitim sistemine bağlı olan İstanbul'daki İtalyan okullarında, Türk kanunlarına göre, Türk bakışından tarih dersini, Türkçe okumuş talebelerin zihninde Atatürk, Duce'den daha derin bir iz bırakmıştı. O yıllarda çocuk bilincimle otoriter kişiliğe sahip bu iki kişiyi kıyaslamaya çalıştığımda, okuldaki çift yönlü beyin yıkama mekanizmasını –faşizmi ve kemalizmi– gözden kaçırmadan elbette, Atatürk'ün kişiliğine saygı Mussolini'den önce geliyordu. O Mussolini ki *Casa d'Italia*'daki film gösterilerinden önce izlediğimiz “Luce” adlı aktüel haberlerde kahraman olarak fakir İtalya'ya imparatorluk gücünü geri kazandırıyor. Oysa Atatürk teokratik sultanlığı lağvederek demokratik bir ülke kurmayı düşündü, din kanunlarına dayanmayan seküler bir anayasayı kabul ettirdi; vatandaşlarına danışmasa da yasaları yabancılara yaptırdı. Böylece bir kalemde Türkleri Sultanlıktan ve Hilafetten özgürlüğe kavuşturdu. Ülkenin idaresini Kuran buyruğundan çıkararak yönetime Batı tarzı bir idare ve ceza hukuku getirdi.

Batı tarzı modern ülkenin kurucusu olan Atatürk'ün bu dahiyane buluşu hemen meyvelerini vermiş günümüze kadar işlevini sürdürmüştür. Batı

tarzı bir yönetim kurumu oluşturduğundan bugün Türk politikacıları Avrupa'da ve Avrupa Birliği'nde gereken saygıyı görmektedirler.

Kımlık

İsmimden ve ilk resmi kimliğinden başlayalım. Adımın Mario olduğunu biliyordum. İstanbul'daki İtalyan Konsoloslğu'ndan verilen ilk pasaportum bunu belgeliyordu. Roma sokaklarında duvar gazetelerinde ilan edilen askerliğe gidecek gençlerin isim listesinde, ikinci adımın Stamatios olduğunu öğrendim. Benim için tatsız bir sürprizdi, birilerinin yıllar boyunca beni kandırdığı hissine kapıldım. Doğrusunu söylemek gerekirse vaftiz edildiğim bu iki isim de beni rahatsız ediyordu, hem yanlış anlaşılan Rumca ismim Stamatios hem de sıradan ve banal bir İtalyan ismi olan Mario. Herhalde 1926'da ebeveynlerimin hoşuna giden bir isimdi, Mario Lanza ya da Mario Cavaradossi'den etkilenmişlerdi belki de kim bilir?

Kişinin bir sosyal topluluğa ait olduğunu belirten kimlik çok değişik bir olaydır. İstanbul'da yaşadığım sürece Rum cemaatine veya İtalyan cemaatine ait olma olgusunu yadırgamadım, ama özellikle birine ait olma ihtiyacını da hissetmedim. Kendimle ilgili gerçeğe ulaşmayı ve bana ait bir aidiyet kurmayı

1946'da İtalya'da yaşamaya başlayınca başardım ve önceki dağılmış deneyimlerim süreç içinde anlam kazanınca benliğime kavuştum. Şunu da eklemeliyim ki Fransız kültürü benim için bildik ve yakındı, ondan oburca beslendim. Ancak hiçbir zaman Fransız Cumhuriyeti vatandaşı olmayı hayal etmedim. Bunu 1948'te Paris'e yaptığım ilk seyahatte anladım, hatta az kalsın bir Fransız kızla evlenecek ve aldığım ciddi bir iş teklifini kabul edip Parisli olacaktım.

Kirilos Lukaris

Kirilos Lukaris sıkça geri dönüp beni ziyaret eden inatçı bir hayalet. 17. yy'da yaşamış, tarihte "sorunlu kişi" olarak değerlendirilenlerden. Her ne kadar edebi eser yazarı olarak tanımlanamasa da, *Çağdaş Yunan Edebiyatı Tarihi* adlı eserimde saygıdeğer bir yer işgal eder. Cenevre'de bulunan bir kalvinist kütüphanede bile ruhu dolaşır. Lukaris, Maksimos Kaliupolitis'ten İncil'i Yunan günlük konuşma diline çevirmesini istemiş ve Protestan Kilisesi de bunu kararlılıkla savunarak Calvin'in şehrinde bastırmıştı – ki bu *İncil*'i bizzat görme şansına nail oldum. Her ne kadar şapel ile Postacılar Sokağı'nın başındaki evim arasındaki mesafe 100 adımı geçmese de, 1629'da, Pera'daki Hollanda Elçiliği'nin içindeki Pro-

testan Şapeli'nde Kirilos'un okuyup imzaladığı Pro-
testan inanç sistemini ise okumadım. Bir yıl sonra
Cizvitlerin ona kurduğu tuzaktan Lukaris, benim de
sonraları yaşadığım yokuşun sağındaki demir kapıyı
itip şapele sığınarak kurtuldu.

Penceremin önünden geçip Pera'daki "Düz Yol"a (İs-
tiklal Caddesi) çıkan yokuş kolay güzergâh sayılmazdı.
Kirilos'a kurulan tuzak Venedik Sarayı'nın girişi ile
Fransız Sarayı'nın parmaklıklı arka kapısı arasındaki
kuytuydu; onu yakalayıp Papa'nın dini mahkemesin-
de yargılamayı amaçlıyorlardı. Yokuşun başında, ilk
basamaklardan hemen sonra solda Kudüs Patrikha-
nesine ait olan ve İspanyollara geçmiş bulunan şapel,
ben orada yaşarken de devamlı kapalıydı. Ortodoks
din adamının şansına o yıllarda da kapalıydı herhalde
böylece önünden geçerek Katoliklerin tuzağından kur-
tuldu. Şapelin yanında Santa Maria'ya adanmış Fran-
giskani Kilisesi bulunuyor. 16. yy'da Pera'da yaşayan
zengin Draperi ailesini bağışıyla inşa edilmiş.

Cizvitler mutlaka hınçlarından köpürüp yeni bir
fırsat aramaktaydılar. Bir sürü yalan, iftira ve entri-
kadan sonra 1638'de Osmanlı yönetiminin Lukaris'in
boğdurmasını ve cesedinin Boğaz'a atılmasını sağ-
ladılar. Otuz Yıl (1618-1648) savaşlarının ortasında
inen kaderin sinsisi tokadı, Ortodoksluğun ortaçağdan
çıkmasını sağlayacak olanağı temelli sildi.

Küçük hamallar

Dönem kartlarında sıkça sürü halinde görülen sokak köpekleri ‘yerel renkler’in vazgeçilmezlerindendi. Tıpkı pazar yerlerinde hamallık işi bekleyen, yalın ayak, başı kabak, yırtık elbiseli, sefalet içinde, kimsesiz küçük çocuk grupları gibi. Bunlardan birkaç da boyacılık yapar, tükürük ve ellerindeki bir parça mumlu bezle parlatmak marifetiyle ayakkabıları temizlemeye çalışırlardı. Bu sokak çocukları sırtlarında bir küfe, üç kuruşa evlere pazardan yapılan alışverişi taşırlar, ergen olduklarında da genellikle hamallık mesleğini sürdürürlerdi.

Hamal sırtındaki semerin üstünde büyük bir bece-riyle bir ev eşyası veya yüz kiloyu bile aşan bir yükü taşırdı. Ağır yüküyle kendinden geçmiş halde yolda ilerlerken “varda,” ya da “destur” diye bağıırdı. Çocukluğumda dikkatli ve sabit adımlarla düzensiz parke taşlarda yürüyen ve kışın bile yüzlerinden ter akan ve tedirginlikle çatık kaşları arasından yola bakan bu hamalları izlerken şaşıır, ne düşüneceğimi bilemezdim.

Levantenler

Sözlükler bir taraftan Levanten kelimesine aşağılayıcı anlamlar verirken, diğer taraftan Cenova, Amalfi, Pisa, Venedik gibi İtalyan deniz kıyısında

yer alan şehirler ile Provence ve Katalan bölgelerinden Haçlı Seferlerine katılıp geri dönmeyen, yahut Akdeniz ticaretiyle uğraşırken yeni topraklara yerleşen ve Bizans'ın çöküşüyle İtalyan kentlerine sığınıp yerel halkla birlikte yaşayanlar için son iki yüzyıl boyunca aynı kelime kullanılmıştı. Aslında bütün bu Ortodoks ve Katolik Hristiyan cemaatler birbirleriyle karışıp Sultan'ın zımmi tebaasını oluşturdu, çünkü Osmanlı döneminde toplumdaki ayrımı din belirliyordu. Millet ve din aynı şeydi.

Bir noktaya dikkat etmeliyiz, Levanten terimi, 19. yy'da Piyemonte, Toskana, Napoli gibi kentlerde sönmümlenen çeşitli devrimci hareketler sonucu Osmanlı'ya sığınan politik göçmenlere ek olarak, göz kamaştıran zenginliğiyle bir çekim noktası olan Konstandinupolis'e göç eden yoksul İtalyanları da ifade ediyordu. Daha sonraki süreçte aynı olay, göçmenlik, Amerika'da tekrarlanacaktı. Osmanlı başkentinde bereket, bolluk, zanaatkârlara, öğretmenlere, sanatçılara, işçilere, herkese iş vardı. (Mısır'da dahil olmak üzere) Osmanlı toprağında yaşayan, bir tür yerleşik göçmene dönüşmüş bu İtalyan topluluğun çoğunluğu okuryazardı, içlerinde Masonluk yaygındı, aralarında hayırsız ve cahili bulunsa da genelde aydınlardı, bu anlamda Amerika'da oluşan göçmen kolonilerle benzerlikler taşımaktaydı. Konstandinupolis'te yaşayan ve toplumsal duyarlık ta-

şıyan Levantenlerin zor durumdaki hemşerileri için dayanışma amacıyla 1863'te kurdukları *Società Operaia di Mutuo Soccorso* gibi toplumsal örgütler buna en iyi örnektir. 17. ve 18. yy'da Levantenler eğitim için İtalyan üniversitelerine veya başka ülkelere gitmiyorlardı.

Trento Konsili'nden sonra 1576'da Roma'da Yunan Okulu açılması, Rumca konuşan bölgelerde Katolik propagandanın güçlenmesini sağladı ve Osmanlı topraklarında yaşayan Rumlar, Ege'deki Rumlar ve özellikle İstanbul Rumları yüksek eğitim için çocuklarını Padova Üniversitesi'ne yollamaya başladı. Venedik idaresinde bulunan İyonya adalarındaki Rumlar bunlara dahil değildi. Ticaret sonucu zenginlikleri artan imtiyazlı Fenerliler, 17. yy'da Panagiotaki Nikusios'la başlayan saray tercümanlığı görevinden Eflak-Boğdan voyvodalığına kadar uzanan yüksek Osmanlı rütbelerine yatırım amacıyla Padova'da eğitim gördüler. Patriklik makamına yükselen bazı din adamları da Padova'da eğitim görmüşlerdi. Konstantinopolis Rumları için Venedik, kültürün mihenk taşını oluşturuyordu, çünkü Yunan dilinde kitap basan bütün basımevleri orada bulunuyordu.

Marika

Vernudakilerin apartmanında otururken ve sonra

rahibelerin binasına taşındığımızda, iki ayrı dönemde evimize çalışmaya gelen kızın adı Marika Bolitu'ydu. Çanakkale'nin biraz açığında bulunan ve yalnızca Rumların yaşadığı İmroz adlı bir adadandı. İmroz adası 1923'te stratejik konumu nedeniyle Türklere verilmişti. Marika yaşlı ve zayıftı, tıpkı 20. yy'ın başındaki fotoğraflardan tanıdığımız Yunanistan'daki veya İtalya'daki köylüler gibiydi. Marika kitap okumayı çok seviyordu. Bütün teferruatıyla *Pera Güzeli* veya *Altın Kamçı* gibi macera romanlarını ve onu gözyaşlarına boğan başka romanları bana birkaç kez anlattı. Onun sayesinde daha 10 yaşındayken 19. yy Yunan romanının kurgusunu öğrenmiştim.

1991'de Selanik Belediyesi şair Elitis'in 80. yaşını kutlamak amacıyla düzenlendiği bir etkinlikte beni konuşmacı olarak davet etmişti. Marika o sıralarda Selanik'teydi; yanlarında 18 yıl çalışıp emekli olduğu bir ailenin evinde bu kez misafirdi. Etkinlik nedeniyle bir gazetecinin benimle yaptığı söyleşiyi Marika misafir olduğu evde televizyondan izleyince küçük Mario'yu anımsayıp duygulandı; aile üniversite kanalıyla beni bulacağını söyledi, böylece ilişki kuruldu. Ona mektup yazdım, o da sıkışık yazılmış iki sayfada evimizden gittikten sonraki yaşamını anlattı. Annesi onu istemediği ve iyi durumda olmayan bir hemşerisiyle İmroz'da evlenmeye zorlamıştı. Marika

zaman zaman İstanbul'a göz doktoruna tedaviye gitmekteydi. İstanbul'a son gidişi, ağır hasta olan kocasını Balıklı Hastanesi'ne yatırmak içindi, ki adam bir müddet sonra orada ölmüştü. Mektubunda Tanrı'nın ona çocuk bağışlamadığını yazıyordu. 1964'de Türkler mallarına el koyarak İmroz Rumlarını adadan göçe zorlamışlardı, böylece o da adadan ayrılmıştı. Serez'de evli ve iki çocuklu kardeşinin yanında bir süre misafir olmuş, akabinde Selanik'te iş bulup çalışmaya başlamıştı. Emekli olunca Serez'e geri dönmüş. Ancak sağlık sorunları yaşadığı için Selanik'te çalıştığı evin onu çok seven hanımı arabasıyla alıp Selanik'e doktorlara getirmişti.

Markos Kıryakopulos

Müslümanlığı kabul ettiği için suçluluk duygusu ve vicdan azabıyla kavrulan Markos, Patrikhane'ye gidince eşraftan olanlar ona kötü davrandılar. İnancını kaybedip deliren bir Hristiyan günahlarının kefareti ni ödemek için Türklere gidip meydanda pişman olduğunu uluorta bağırıp, eski gerçek dinine dönmek istediğini söyleyince Patrikhane'ye zarar getirebileceğini düşünerek onu uzaklaştırdılar. Böylece genç Markos usulca İzmir'e doğru yol aldı, orada kadiya çıkıp tekrar Hristiyanlığa döndüğünü söyledi. Yeniçeriler onu

alıp hapse attılar, işkencelerden geçti, ancak inancının verdiği güçle eğilmedi. 23 Mayıs 1643'de idama götürülürken kadınlar yol boyunca pencerelerden eğilip dualar okuyarak ona güç vermeye çalıştılar, toplumsal bir histeri yaşandı. Bir İngiliz ortalığı birbirine katınca zarar vermemesi için bağlamaya mecbur kaldılar. Bir Türk ağlamaya başladı. İzmir'deki Latin vekilin rapora geçirdiği bu olayı okuduğumda delikanlının ateşli tutkusuna kendini kurban etmesi beni duygulandırdı ve bunu ilerde yazmak için not aldım.

Milliyetçilik

17. yüzyılda Venedikliler Girit'in Kandiye şehrini (Handakas, günümüzde Iraklion) Sultan Süleyman'ın güvenilir kişisi sayılan Panayotaki Nikusios vasıtasıyla Osmanlılara teslim ettiler. İhtiraslı ve kendisinden kuşkuyla bahsedilen bu Fenerlinin başarılı müzakeresi sonucu Venedikliler Kandiye şehrinin arşivini –sanırım diğer daha değerli materyalle birlikte– üç kadırgaya yükleyip Venedik'e götürebilmişler. Rumlar ile Türkler arasında takriben üç asır boyunca süregelen işbirliği oldukça garip görünüyor. Ortak yaşamın dayatması mı, sömürü mü, acaba hangisi? Ticaretten politikaya kadar her alanda mutlak bir uzlaşma söz konusu.

Avrupa'da başlayan milliyetçilik dalgası Batı'dan Balkanlara doğru ülkeden ülkeye dolaştı. Osmanlı'da milliyetçiliğin borazanları çalmaya başlayınca imparatorluk da sona doğru yaklaştı. Kurtuluş Savaşı'nın nihai ruhu olan Kemal Atatürk cumhuriyeti kurduktan sonra, belli bir program içinde giriştiği tasfiye hareketlerinin tümünü yavaş yavaş on yıllık aralarla uyguladı. Türk Cumhuriyetinin atası öldükten sonra da mevcut hükümet artık ihtiyacını hissetmediği Rum ve Ermenileri uzaklaştırmak ve ortadan kaldırmaktan vazgeçmedi. İstanbul'un son Rumları –Yunan pasaportu taşıyanlar değil– 1955'te özellikle Rumları hedef alan, ayrıca Levantenlere ve diğer gayrimüslimlere ulaşan vandalizden sonra korkup gittiler. Azınlıkların taşınır ve taşınmaz mallarına yönelen şiddet, Türk vatandaşı Rumların İstanbul'u terk etmelerini amaçlayan bir politikanın sonucuydu. Böylece onların ellerinde kalan tek seçenek canlarını korumak için Yunanistan'a sığınmalarıydı. Aynı seçenek İtalyan olan veya olmayan Levantenler için de söz konusuydu. Varlıklarını yok pahasına yavaş yavaş satarak İtalya'ya, Fransa'ya veya daha da uzaklara gittiler.

Günümüzde Beyoğlu'ndaki Saint Antoine Katolik Kilisesi'nde ayin Türkçede de okunuyor.

Minimalizm

(Bilmediğim bir kelimeydi). Azlarla yetindim çünkü çoklar beni korkutuyor, cesaret ve büyük bir çaba gerektiriyorlardı. Oysa ben uyuşuk ve tembeldim.

Ortaçağ

Toplumsal vicdanın geri kalmışlığı, ailemin her şeyden önce cemaate karşı sorumlu hissetme tavrı ve politik tutumunu böyle tanımlayabilirim. İstanbul'un yerli Hristiyan halkı tarihin köşesinde ve politik olayların dışında yaşamaktaydı. Yönetim ise onların ihtiyaçlarını ve haklarını bilmezlikten geliyordu. Bütün kararlar yöneticilerden, Babîâli'den çıkıyordu. Hristiyan ve Yahudi cemaatler teba ve gayrimüslim topluluğu oluşturuyordu. Sultan ve ondan sonra yönetimi ellerinde tutanlar onların yaşamı ve ölümü üstüne karar sahibiydiler. Gayrimüslimin yaşam hakkı Sultan'ın alicenaplığından ibaretti. Bazı vatandaşlar yabancı devletlerin himayesine girerek gayrimüslim cemaatin içinde imtiyazlı bir sınıf oluşturdular. Bu imtiyazlar "Kapitülasyonlar" tarafından düzenleniyordu.

Babamın ailesi bunların dışında kalmıştı, büyük ihtimal toplumda daha yüksek mevkileri talep etmek konumunda değildi. Kaldı ki, insan tek başına önem-

siz bir varlıktı, aile kurumu vergi ödeyen tek önemli birimdi. Ailelerin her ferdi yalnız vaftiz, düğün ve ölüm halinde cemaat defterlerinde kayıtlıydı.

Günümüzde bu “toplumsal ortaçağ” konusu titizlikle çalışılmakta ve incelemeye tabi tutulmakta, azınlıkların tarihi araştırılmaktadır. İstanbul’da yaşayan Rum ve İtalyanlarla ilgili son yıllarda yapılan tarihsel ve sosyolojik çalıştayların yayınlanan bildirilerindeki isimlerden bu çalışmalara Türk araştırmacıların da katıldığını görüyoruz. Türkler tarihsel geçmişlerindeki belirli olaylar üstüne düşünmeye, Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan diğer topluluklarla ilişkileri ve birlikteliğin oluşturduğu ve günümüze yansıyan politik ve kültürel etkilere dair ilgi geliştiriyorlar. Zira asırlar boyunca batıyla kurulan olumlu etkileşim nihayetinde Levantenler ve Rumların arabuluculuğuyla gerçekleştirilmiştir.

Pamuk

Orhan Pamuk’la tarihlerimiz uyuşmuyor. Öncelikle 25 yıl yaş farkımız var. İstanbul’un daha önceleri nasıl olduğunu anlatırken bizi yanılttığını söylemek mümkün; mesela benim yaşadığım dönemi anlatırken (babasıyla ben aynı yaştayız). İstanbul kitabının (*İstanbul-Hatıralar ve Şehir*) kış aylarını betimleyen

fotoğrafları Ara Güler tarafından çekilmiş. O yıllarda Orhan Pamuk henüz çocuktı ve tek başına İstanbul'u gezmesi olanaksızdı. Kitabında yer verdiği bu fotoğraflarla sanırım ailesinin konuşmalarından duyduğu, ancak kendinin yaşamadığı bu şehrin geçmişini canlandırmaya çalışıyor. Pamuk bu girişiminde Türk olmayan kültürel öğeleri geri getirerek kendi İstanbulunda önemli rol oynadığını gösteriyor.

Orhan Pamuk'un çalışmalarında, bir kez daha tespit ediyorum ki, burjuva sınıfa ait olmak etnik farklılıkları yok ediyor.

Pasif direniş

(Bilmediğim bir kelimeydi). Sonuç getirir. Çocukluk yıllarımda ailemi çaresizliğe iterek birkaç kez ben de uyguladım. Bu tavrımın getirisi olan babamdan yediğim tek şaplağı hatırlıyorum. Tahrik ve yapmacıklı ilgisizlik.

Savaş sonrası yıllar

II. Dünya Savaşı sonrasını kastediyorum. İstanbul'dan ayrılırken Avrupa'da her gün insanların ne zorluklarla karşılaştığını algılamam imkânsızdı. Zaten aceleyle o uğursuz döküntü gemiye binip

Napoli Limanı'na vardığımızda iyi bir şey bekleme umudumuz yoktu. Son durağımız Cenova'yken yedi yolcunun şikâyetleri sonucu Napoli'de durduk. Limandan yollanan kılavuz kaptan batan gemilerin ve mayınların arasından büyük bir maharetle gemiyi limana ulaştırdı. Yolcular kaptan köprüsünde sessiz ve dimdik karada nelerle karşılaşacaklarını sezinlemeye çalışmaktaydılar.

Savaşa katılmamış, tarafsız, savaşın getirdiği felaketleri ve yoklukları yaşamamış, bu olayları düşünmenin bile imkânsız olduğu, aksine refah içinde yaşayan bir ülkeden geliyordum. Birdenbire kendimi Almanlarla kurulan ezici "Gotik Hat" ve "Müttefik çıkarması"yla parçalanmış, tüm partilerin gerilla birlikleriyle iç savaşın zor günlerini yaşamış İtalya'daydım.

Roma şehrinde Porta Pia'ya yakın XX. Settembre Sokağı'nda, Sambucari Pansiyonu'nda kalmaya başladım. Karmakarışık bir İtalyan bekâr erkek grubu arasındaydım. Ancak savaştan ve onunla ilgili yaşanmış olaylardan konuşmak akıllarının ucundan bile geçmiyordu. Düşük kültür seviyeleri, küçük burjuva taşra yaşamından geldiklerinin belirtisiydi. Görgüsüz, bilgisiz ve kibirliyidiler. Büyük bir şirkette memur olan, düşüncesini Cenevizli atasözleriyle belirten akıllı ve nükteli Enrico Franzoni ile bir bakan-

lıkta çalışan, Akdeniz bilgeliğiyle donanmış, güleç ve minnettar Pippo Mascali istisnayı oluşturunuyordu. Bu ikisiyle en azından sinemaya gitmem ve ilgimi çeken filmleri görmem mümkündü. Pansiyonun diğer kiracıları cahillikleri nedeniyle bana yüksekten bakmaktaydılar.

Halk yokluğa alışmıştı, zaten hiç kimse daha fazla bir şey beklemiyordu. Pansiyonda sabahları soğuk suyla yıkanmak için banyonun kapısında kuyruk oluşturunuyorduk. Neyse ki kullanışsız ve mideyi bulandıran keskin dezenfektan kokusunun hakim olduğu Cobianchi halk hamamında (Diokletianus kaplıcalarının içinde inşa edilmiş!) sıcak bir duş yapma olanağı bulunuyordu.

O zamanki İtalya'nın yaşam şartlarında iflahım kesilmiş, perişan hissediyordum. Yemek yalnız açlığı gidermek içindi. Belediye karneyle şeker ve ekmek dağıtıyordu. Şehir içindeki uzun mesafeler kamyonetlerle kat ediliyordu. Bazen kamyonetin kapısından sarkıyorduk. Yaşadığımız bu buz gibi ortamda üniversite vaha gibi görünüyordu. Aslında öğrenciler politik açıdan uyuşmuş, yolunu kaybetmiş gibiydiler, ancak 20 yaşında ve keyifliydi; dersleri büyük bir ilgiyle izleyerek değerli hocaların peşinden gidiyorlardı. Politik düşüncelerini serbestçe açıklayanlar sadece Katolik örgütlerde bazı faaliyetleri olan tale-

belerdi. Diğerleri susuyordu, ne ki yakın zamanda tehditkâr tutumlarla siyasete dahil olacaklardı köşebaşlarını tutan kalın Stalin bıyıklılar. Filippo Maria Pontani'yi o zaman tanıdım, tutunacak bir dal bulup ona sıkıca sarıldım. Onunla Seferis, Kavafis ve Yunan edebiyatı üstüne konuşabiliyordum. Buz gibi soğuk, ancak misafirperver baba evinde sonsuz heyecanlı konuşmalarımız oluyordu. İçimde yeşeren tohum varoluşumun tutkusuna dönüşecekti. 1947 sonbaharıydı.

Sılaya dönüş (*Nostos*)

Sılaya dönüş deyimi benim için anlamsızdır. Nereye döneceğim? Benim İstanbulum evleri, yolları, dükkânları, Pera'nın insanlarıyla başka bir zamanda ve mekânda yaşıyor. Bugün geçmişteki sakinlerin yerini alarak yerleşen insan kalabalığı, gidenlerden boşalan bu kent çanağında boşluğu dolduranlar, gidenlerin 'kurtulmak' amacıyla burayı terk ettiğini düşünmediler. Bu olay sosyolojik ve toplumsal açıdan geçmişteki gerçeğe uyumsuzluk oluşturuyor. 1926 senesinde orada doğmanın kaderime yazıldığı, hafızamda koruduğum şehre hiçbir surette dönüp yaşamayacağım.

İstanbul'a bugün amatör bir araştırmacı olarak

keyifle geri dönüyor ve kabul etmeliyim ki orada bunun keyfini çıkarıyorum. İstanbul bugün benim için sürprizlerle dolu bir kent. Roma'nın bir gürültü kâbusu olan sekiz numaralı tramvayıyla karşılaştınca, İstanbul'da bindiğim hızlı tramvay daha işlevsel ve sessiz. Yolcuları izliyorum, aralarında beni rahatsız edecek dilenci veya çingeneler yok. Delikanlılar, genç kızlar, kadınlar kalkıp bana yer vermek istiyor. Gri kaftanlı ve aynı renk takkeli, Bin Laden'i anımsatan kaba sakallı ve çökük yanaklı bir molla bile oturmam için bana işaret ediyor.

Tercüman Andrea

İstanbul'da hayatımın ilk 20 yılını Pera'da yaşadım. Oradan İtalya'ya göçünce yayımladığım çalışmalarda, ilk gençliğimin geçtiği yerleri okuduğum kitaplardaki kişiler için bir arkaplan olarak kullandım.

Korfu adası kökenli genç Andreas da böyle bir kişiydi. Doğu'daki ve Batı'daki bir sürü dili konuşuyordu. Venedik Balyozu'nun, yani Venedik elçisinin tercümanıydı. Ona verilen bir sürü işi yapmak için günde birkaç kez pencereimin önünden geçtiğini hayal ederdim. 18. yüzyılın sonlarına doğru, günlerden bir gün, Andreas Venedik Sarayından çıktı (saray henüz Avusturyalıların Cenevizlileri yendikten

sonra kazandığı neoklasik ihtişamdan yoksundu), Galata'ya doğru yokuşu inerek Topkapı Sarayı'nın bitişiğinde Bab-ı Hümayun'un yanındaki darphaneye gitmek için sandalla Haliç'i geçti. Anlatıcının 'biçare aşk' olarak tanımladığı hikâyenin kahramanı Tercüman Andreas'tı. Darphanenin idarecisi Stepan Ağa adında bir Ermeni'ydi ve tercümanı Pera'daki evine yemeğe davet etti. O davet büyük bir trajediyle biten ve üç kişinin peşi sıra öldüğü bir aşk hikâyesinin başlamasına neden oldu.

Andreas misafirliğe vaktinden önce giderek malikânenin küçük salonunda Stepan'ın eşi, kızı Hripsime, ve onun kuzeniyle tanışır. Hanımefendi kızlarıyla birlikte misafiri büyük salona geçirerek onu nezaketle ağırlar. Bu sırada Andreas'ın yüreğinde ev sahibinin kızına karşı güçlü, ne ki karşılıksız bir aşk uyanır ve bu herkese büyük bir felaket getirir. *Erotos Apotelesmata* (Aşkın Bedeli) 1792'de Viyana'da Yunanca basılan anonim bir halk hikâyesidir.

Mahalleimde yaşamış ve çalışmış bu talihsiz gence karşı yakınlık hissediyordum. Halbuki kitaptaki aşk hikâyelerinin kahramanı Yorgaki'ye karşı tavrım değişti. Konstandinupolis'in zengin Rum ailelerinden birinin oğlu olan Yorgaki yazara göre boş gezenin boş kalfasıdır. Bir Fransız aşk romansı kitabını yanında taşıyarak Bizans surları boyunca Eski İstanbul'u,

Samatya'yı, bir uçtan bir uca turlamayı sever. Yorgaki, Eleniça'ya tesadüfen rastlar ve bir bakışta âşık olur. Bunun sonucu beklenildiği gibi cereyan eder, iki genç hiçbir zorlukla karşılaşmadan hemencecik evlenirler, çünkü aileleri aynı sınıftandır ve birbirlerine karşılıklı saygı duymaktadır.

Detayları bir yana, o zamanlar benim dolaştığım bölgelerin uzağında, mevkiini ve yollarını seçemediğim, yaşadığım mahalleden bambaşka olan bu semtte, hem de mutlu sonla biten bu aşk hikâyesi benim daha az hoşuma gidiyor.

Tomtom Kaptan Sokak

Tomtom Kaptan Sokak İtalya'ya yerleşmeden önceki hayatımın geçtiği sokaktır. İstiklal Caddesi'nden Tophane'ye inen yokuşun köşesinde bulunan küçük camiden, Tomtom Kaptan Camii'nden adını almıştır.

Tomtom yokuşunun caddeye doğru uzantısı takriben 200 metreyi geçmez, daha dik bir yokuş ve birkaç basamakla devam ederek İstiklal Caddesi'ne varır. Yokuşun solunda İtalyan okulu, İtalyan Konsolosluğu, merdivenlerden önceki küçük düzlükte de önceleri Venedik Sarayı olan İtalyan Elçiliği bulunuyor. Yokuşun sağında aşağıdan başlayarak önce biri ahşap birkaç sıradan bina, *İtalya* adlı yeni bir

otel, onun yanında da daha büyük bir bina, yani – bizimde bir dönem birinci katında oturduğumuz– eskiden birkaç Fransız rahibeye ait apartman bulunur. Geniş cepheli bu binanın yanında Fransız Elçiliği olan Fransız Sarayı'nın parmaklıklı kapısı bulunur. İki konsolosluğunun yer aldığı bu düzlükten sonra başlayan yokuşun girişinde 'ampir' üslubunda bir bina vardır, cephesinde Fransızca *Loi, Justice, Force* [Hukuk, Adalet, Cebir] kelimelerinin yer aldığı alınlık görünür. Kapitülasyonlar döneminde Fransız mahkemesi buradaydı. Yokuşu çıkmaya başladığınızda solda, Rus Konsolosluğu'nun bahçe duvarından buraya kadar uzanan bir arazi üzerine bina edilmiş, kapısı devamlı kapalı olan İspanyolların Terra Sancta Şapeli yer alır. Onun bitişiğinde ise Santa Maria Draperis Kilisesi'nin parmaklıklı arka kapısını görürüz. Yokuşun bu noktasında sokak köşebent yapar ve önce sağa ve sonra hemen sola dönünce Hollanda Konsolosluğu'na ait olan (Kirilos Lukaris'in canını kurtarmak için sığındığı) Protestan Kilisesi'nin kapısı belirir.

Günümüzde Tomtom Sokak çok iyi korunmaktadır. Bütün apartmanlar restore edilmiştir. O yıllarda bizim kaldığımız bina bile bugün bakımlı ve saygın bir oteldir, cephesinde küçük bir tabelanın dışında gözü rahatsız eden başka hiçbir yazı yoktur. Otelin

girişine yaklaşıncaya giysileri şeritli bir kapıcı kristal camlı kapıyı açıp seni karşılar, gülümseyen bir resepsiyonist salona götürür ve çocukluk yıllarında orada yaşadığını ona söylediğinde sana kahve ikram eder.

Yokuşun aşağı kısmında bulunan bir bekçi kulübesi ve İtalyan Konsoloslugu'ndan vize almak için kuyrukta bekleyen kalabalığı göz ardı edersek günümüzde ayrıcalıklı bir sokaktır.

Hayatımın ilk 20 yılını geçirdiğim sokağın bu kadar iyi korunmuş olduğunu gördüğüm için kaderime şükrediyorum, çünkü onu kendi haline bırakılmış görseydim kalbim burkulacaktı.

Yokuşun alt kısmında, Mösyö Modiano'nun kırtasiye dükkânından başka alçıdan dekoratif ürünler yapan bir atölye bulunuyordu. Dükkândaki eşyaları, sahibi Senyör Genovesi'yle birlikte kaplayan beyaz toz kaldırıma kadar taşıyordu. Günlerden bir gün Bay Genovesi aynı kalıptan çıkardığı Mussolini'nin dört büstünü vitrine koydu. Babamdan aldığım parayla bu ağır büstlerden birini satın alıp kucağımda taşıyarak eve geldim. Evde alçının matemli beyazının Mussolini'nin keskin çenesine yakışmadığını fark ederek, evden aldığım parayla koyu metalik bir cila satın aldım ve büste hak ettiği görkemi vermek istedim. Ancak ıslak alçı cilayı emerek çirkin lekeler oluşturdu ve o vakur büstü bir karikatüre dönüştür-

dü. O sırada yanımdan geçen babam gördüğü manzara karşısında çaktırmadan gülümsedi, çok üzüldüm ve büstü nereye saklayacağımı bilemedim.

Tomtom Kaptan Sokak – Ek

Sokağa adını veren kaptanın kim olduğunu ancak şimdi, bir ansiklopediye, ama herhangi bir ansiklopedi değil *Wikipedia*'ya bakarak öğrendim. Kaptan Paşa 1571'de Kıbrıs'ı Venediklilerden alıp padişaha veren, büyük ihtimal lakabı 'Müezzinzade' olan kaptan-ı deryaydı. İnebahtı Savaşı'nda da Osmanlı donanmasının başında bulunuyordu, ancak orada başarı elde edemedi. O savaşta Cervantes bir elini kaybetti, ancak kaptan-ı derya Osmanlı donanmasıyla birlikte sulara gömüldü.

Üç kızkardeş

Babam için onlar hep “*Τα Κορίτσια* [kızlar]” idi. Şair Elitis için ise “*Οι Τσατσές* [çaçalar]” idi. Elbette Vernudaki kardeşlerden bahsediyorum; ömrüm boyunca hiç eksilmeyen, taparcasına sevgiyle onlara bağlıydım. Taparcasına sevmek, başka hiçbir sevginin karşılamayacağı bir şefkat hissiyle tarifenirdi. Üçünden en küçüğü olan Marika'yla aramızda, bir

boş kutu için kavga ettiğimiz yıllardan başlayarak bir bağ gelişti (herhalde beş veya altı yaşındaydım, o ise en azından 30 yaşındaydı) ve doksan küsür yaşında ölen en büyük kardeşleri Fani'ye dek uzanarak bu sevgi bağı katmerlendi. Fani tüm varını yoğunu yanına alır, dolabın önüne dayadığı karyolasının üzerine oturup içindekileri, yani sahip olduğu her şeyi korumaya çalışırdı. Fani, çocukluktan bu yana oyun arkadaşının ortanca kardeşi Erifili olduğunu ve aralarından su sızmadığını, ama üçüncü kardeşi Marika'nın doğumuyla birlikte dengelerin bozulduğunu eşim Alexandra'ya itiraf etmişti. Erifili Fani'ye sırtını dönerek Marika'yla oynamaya başladı. Fani oyun dışına itildiği için yalnızlık hissetmeye başladı. Böylece bir ömür boyu Fani diğer iki kardeşin bütün tercihleri dışında bırakıldı. Erifili ile Marika her olayın başoyuncularıydı. Her şeye onlar karar verir, Fani de sessizce peşlerine takılırdı. Marika piyano çalıyor, Erifili şarkı söylüyordu. Onun ise ağzı kapalıydı. Küçük bir tren setiyle birlikte oynadığımız kardeşleri Petros onlar için önemsizdi. Oysa Petros çapraz düğmeli ve her daim ütülü gri takımı, kahve-rengi düz alabros saçları ve hürmet uyandıran mavi gözleriyle saygın bir beyefendiydi. O evin erkeği idi. Aslında ondan daha büyük olan Frangiskos da vardı. Ancak Frangiskos evin kara koyunuydu. Üç kızın

önünde adının anılmaması gerekiyordu. Babalarının feci ölümünden sonra aileyi bulan felaketlerin tümünü Frangiskos'a yüklemişlerdi. Gerçekte Frangiskos özgün, zeki, özgür ve yaratıcı bir kişiliğe sahipti. Kız kardeşlere göre işe yaramaz bir balıkçı, yabancılara göre ise uluslararası üne sahip bir balıkbilimciydi.

Üç kız kardeş beni bin türlü şımartmaktaydı. Yıllar geçerken, hayatım yavaş yavaş çocukluktan ergenliğe geçip delikanlı olduğumda onlar hep yanımdaydılar. İçimi dökmeye onlara giderdim, onlardan nasihat dilerdim. Ebeveynlerimle sorunlar yaşadığımda onlar aramızı düzeltirdi. Aşk meşklerim olduğumda nasihat ederlerdi.

1937'de üç kız kardeş, iyi kardeşleri Petros ve her zaman sert, uzak durmayı yeğleyen, sıska ve çirkince anneleriyle birlikte Atina'ya göç ettiler. Aile bizim de bir dönem oturduğumuz, bakımsız ve ipotek altında ezilen apartmanı satmıştı – şimdilerde bina onarılmış halde ve Alman Goethe Enstitüsü'nü barındırıyor. Borçlarını ödedikten sonra ellerinde kalan parayla Patisia semtinde ufak bir ev satın almışlardı. Küçük salonun duvarında, başında özel başlığıyla Fenerli yüksek rütbeli bir aile büyüğünün dev boyutlardaki portresi asılıydı. Kız kardeşler, büyüğünden küçüğüne, her gün küçük salonun temizliğiyle ilgilenirlerdi. Varlıklı günlerinden artakalan eşyalarının tozunu günde

üç kez alırlardı. Her birinin içtiği su şişesinde adı yazılıydı. Bir bardak su istediğimde her biri sırayla diğerinin hakkına saygı duyarak bardağımı doldururdu.

Atina'ya gitmek istememin başlıca nedeni onların evinde ağırlandı. Evlerine ilk ziyaretim 1938'de oldu; *Filippo Grimani* gemisiyle İtalya'daki faşist çocuk kampına giderken gemi birkaç saatliğine Pire Limanı'na demirlemişti. Küçük kız kardeşler ile Petros üstü açık bir taksiyle gelip beni gemiden aldılar; Faliro semtinde turladık ve beni tekrar gemiye götürdüler. Üniversite yıllarımda –Atina aktarmalı Roma-İstanbul seyahatlerinde– aceleyle limandan trene biner Patisia'daki Aharnon durağında veya otobüsle gittiysem Ayios Lukas Kilisesi önünde inerdim. Sonradan tanıdığım ve evlerine yakın oturan Keti Tazedaki'yle Paris'teki Georges Pompidou Kültürevi'ndeki etkinliklerin hazırlığında birlikte çalıştık. Edebiyatçı İ. M. Panayotopulos'un evi de onlara yakındı. Genelde durağın ordaki pastaneden onlar için şekerleme alırdım. Pastanenin sahibesinin, sonraları eşim olacak kadının vaftiz annesi olduğunu henüz bilmiyordum.

Marika, savaştan önce kısa bir süre ressam Eleini Vakalo'nun kardeşiyle aynı büroda çalışmıştı. Üç kız kardeş harçlık çıkarmak amacıyla bir oyuncakçı dükkânına oyuncak bebekler yapıyordu. Selüloitten

yapılmış bebekleri alıp küçükken yaptıkları gibi onlara elbiseler diker ve selofan kâğıda sarıp satarlardı. Fani ayrıca posta kutuları, takvimler gibi tahtadan, elde boyadığı küçük hediyelik eşyalar hazırlardı. Siestadan sonra her gün bu tür işleri maharetle yapmaktaydılar.

Annelerinin ölümünün üzerinden epey zaman geçmişti, ancak aile içi dengelerin değişmesi imkânsızdı. İki küçük kardeşin arasında güçlü bir uzlaşma varken, ablaları Fani'yle aralarındaki mesafe hiç kapanmadı.

1947'de, Trieste'de, Torre Bianca Sokağı Numara 8'de oturan yaşlı ve felçli halaları tek başına kalmıştı, çok büyük bir acı içindeydi, Belçika'da oturan kızı, eşi ve çocuklarıyla birlikte intihar etmişti. Erifili ile Marika bir an bile duraksamadan, bir İngiliz askeri uçağına binerek Roma'ya geldiler (onları kaşla göz arasında Fettuccini Alfredo tatmaya götürdüm) ve trene binerek Trieste'ye gidip dünyada onlardan başka kimsesi olmayan halalarının yanına yerleştiler. Onun yanında takriben iki yıl kaldılar, evdeki yaşlı kâhyadan Trieste şivesinde bir sürü deyim ve komik şarkılar öğrendiler (*"Ein, zwei, drei la baba va in tranvai"* gibi). Hala ölünce Trieste'den ayrıldılar.

Hala evlendiğinde, kızların babası olan kardeşinden hatırı sayılır bir çeyiz almıştı. Şimdi o meblağ

faiziyle birlikte yeğenleri olan üç kız kardeşe geri dönüyordu. Böylece mahrumiyet yılları sona erdi, ancak evdeki alışkanlıklardan çok azı değişti. Yalnızca üç kız kardeşe ait Ford marka bir araba alınmıştı. Onu bahçedeki çardağın altına park etmişlerdi ve günde üç kez sırayla tozunu almaktaydılar.

Atina'da –sanki yaptıkları edebiyatı anlamak için onlarla buluşmam zorunluymuş gibi– yazarlarla görüşmek için sıkça uğradığım edebiyat çevrelerinden, özellikle hoşuma giden Margarita Liberaki ve dostlarının grubuyla görüşmekten beni alıkoymasına rağmen, Vernudaki kardeşleri loş evlerinde ziyaret etmek ve onların benimle ilgilenmesi hoşuma gidiyordu. Milli Kütüphane'nin karşısında bulunan Piccadilly kahvesinde Elitis, Gatsos ve Hacıdakis'le edebiyat üstüne konuşmanın kızıştığı bir anda saatime bakarak konuşmayı keser, üç kız kardeşi ziyaret etmek için aceleyle kalkardım. Elitis her seferinde yüzünde aynı şaşkın ifadeyle “Yine çaçalarına mı gideceksin?” diye sorardı. Genç kızlarla arkadaşlık etmeyi seven Elitis için annemin çocukluk arkadaşları olan bu tuhaf yaşlı bayanlara ilgim anlaşılır değildi.

Evlendiğimde üç kız kardeş eşim Alexandra'yı da himayelerine alarak onunla özel olarak ilgilendi. Çocuklarımız doğduğunda onların vaftiz anneleri olmak istediler. Tecrübesiz geline verdikleri tavsiyelerle evli-

liğimizi korudular. Eğer olur da mesela Meri adlı biriyle gece buluşursam, Alexandra'nın üzüntüsünden gerçekten uyku hapi almamasını, yutuyormuş gibi yapıp çaktırmadan hapi yere atmasını söylemişlerdi, kendine zarar vermemeye dikkat etmeliydi.

Oğlum Paolo Katalan kökenli Isabel'le nişanlandığında, üç kız kardeş telaşlanıp dikkat etmemiz gerektiğini söylediler. "Dikkatli olun çünkü İspanyollar şakaya gelmez, çekiverirler bıçağı" dediler. İhtimalki fi tarihinde, kim bilir hangi tiyatroda gördükleri bir varyete sahnesinden etkilenmişlerdi.

Önce Erifili öldü, ardından da Petros vefat etti. Ailenin ekonomik meselelerini halleden erkek gitmişti. Benden İsviçre'deki bankalarda bulunan hesaplarıyla ilgilenmemi istediler. Bana vekâlet verdiler ve yavaş yavaş sonları gelir, dünyaya bir bir veda ederlerken servetlerinden artakalan kısmın küçük Mariuli'ye, yani bana ait olduğunu söylediler. Ayrıca benden Belçika'ya giderek takriben 80 kilo gümüş eşyalarını getirmemi istediler, ancak gümüşlerin hacmi göz korkutucuydu.

En son ölen Fani'ydi, şuuru açık ve her şeye dair bilgi sahibiydi. Son nefesini verirken yastıktan başını kaldırmış ve eşim Alexandra'ya "Papandreu'nun karısı Mimi gerçekten hamile mi?" diye sormuştu. Yatalak hastalara bakmakta uzman olan bakıcısı Ester sistematik bir şekilde dolaplarını ve Yunan ban-

kasındaki hesabını hafifletmişti. Hesapta kalan paranın nereye gittiğini bilmiyorum. Belediyenin evlerini kreş yaptığını duydum. Zaman zaman oraya kadar giderek içerde çocukların olup olmadığına bakmak, her zaman sessiz olan o evde çocukların gürültüsünü duymak istiyorum, ama henüz başaramadım.

1926 yılında doğduğu İstanbul'da hayatının ilk yirmi yılını geçiren, üniversite eğitimi için gittiği Roma'dan bir daha şehrine dönmeyen Mario Vitti, içinden Beyoğlu, Tomtom Sokak, Levanten yaşamları, sıradan Rum aileleri, İstiklal Caddesi, Eminönü, Hatice Sultan, aydınlanmanın münevverleri, mazideki Osmanlı ve yeni kurulan cumhuriyet, Adalarda hayat, Atatürk, Mussolini, Lebon Pastanesi, Hachette Kitabevi, İstanbul Borsası, ilk sesli filmler, şık ciltli kitaplar, edebiyat aşkı, sis, yağmur ve çokkültürlü dostluklar, çocukluk, ilkençlik, İstanbul'un sisi, şehirde uzun yürüyüşler, yağmur ve büyüme sancuları geçen anılarıyla Türkçeye dönüyor.

İtalyanın en tanınmış Çağdaş Yunan Edebiyatı uzmanlarından olan ve Selanik, Paris Sorbonne ve Lefkoşa Üniversitelerinden fahri doktora ödüllü Vitti geniş ailesiyle yeni yüzyılın İstanbuluna yaptığı seyahatler esnası ve sonrasında kaleme aldığı anılarını tarihe bir not ve torunlarına aile kökenlerine dair bir rehber olması amacıyla kaleme almış olsa da, Türkiyeli okur için çok da bilmediği ve okuma/dinleme şansına erişemediği hayatların ve dönemin de belgesini sunuyor.

"Anılar ve duygulara dalınca insan gevezelikten kaçınamaz. ... Eklemek istediğim tek şey, Doğduğum Şehir kitabı, benim de içine doğduğum, şekil ve inançlarımın içinde belirlediği İstanbul üzerine okuduğum en güzel ve duygulu metinlerden oluşuyor."

Petros M. ... aralel ve Bilinmez Yaşamlar

